Национальная библиотека Республики Татарстан
Татарстан Республикасы Милли китапханәсе

Календарь знаменательных и памятных дат

ТАТАРСТАН

Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре

Издательство «Милли китап»
Казан-Казань
«Милли китап» нәшрияты
2023

УДК 006.95
ББК 92.5
Т 23

Составитель: **Г.Ш.ЗИМАГОЛОВА**
Төзүчесе: **Г.Ш.ҖОМАГОЛОВА**

Редакторы: **И.Г.ХАДИЕВ**
А.Р.МАНСУРОВА
Мөхәррирләр: **И.Г.ҺАДИЕВ**
А.Р.МАНСУРОВА

Т 23 Татарстан: Календарь знаменательных и памятных дат = Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре. 2023 /Национальная биб-ка Респ.Татарстан; сост. Г.Ш.Зимаголова; ред. И.Г.Хадиев, А.Р.Мансурова. – Казань: Милли китап, 2023. – 68 с.

УДК 006.95
ББК 92.5

© «Милли китап» нәшрияты =
Издательство «Милли китап», 2023;

© Татарстан Республикасы
Милли китапханәсе =
Национальная библиотека =
Республики Татарстан, 2023.

ОТ СОСТАВИТЕЛЯ

Календарь отражает значительные и памятные даты в истории республики, её политической, экономической, научной и культурной жизни, а также юбилейные даты известных писателей, деятелей науки, образования, культуры и искусства Татарстана.

Издание состоит из двух разделов. В первом разделе на татарском и русском языках приводится хронологический перечень юбилейных дат и событий 2023 года. Юбилейными датами принято считать: для организаций – 25, 50, 70, 75, 100 и далее каждые 25 лет; для персоналий – 50, 60, 70, 75, 80 и далее каждые 10 лет. Факты, относящиеся к дореволюционной истории, датируются по новому календарному стилю. Даты, посвящённые длительным событиям (происходившим месяц и более), приводятся после основного перечня дат, в конце месяца. События, точные даты которых не установлены, указаны в конце раздела. Отдельно выделен перечень юбилейных дат Героев Советского Союза – наших земляков.

Во втором разделе календаря представлены наиболее знаменательные даты года (обозначены в первом разделе звездочкой*). Каждая дата сопровождается справочным текстом на татарском и русском языках и рекомендательным списком литературы, включающим книги, статьи из сборников и периодических изданий в основном за последние годы.

Библиографические списки рубрик, посвящённых персоналиям, состоят из двух частей. В первой части отражены произведения автора на татарском и русском языках в хронологии их издания; во второй – представлены материалы о жизни и творчестве юбиляра: библиографические указатели, научные и справочные издания, публикации в периодической печати.

Библиографическая часть календаря подготовлена на базе справочно-библиографического аппарата отдела татарской и краеведческой литературы Национальной библиотеки РТ.

Календарь снабжен предисловием, списком справочников, указателем имен и указателем названий учреждений, организаций, изданий и произведений.

Календарь выходит ежегодно, адресован работникам библиотек, музеев, средств массовой информации, преподавателям.

Президент Российской Федерации Владимир Путин объявил 2023 год **Годом педагога и наставника**. Основная цель – «признание особого статуса педагогических работников, в том числе, осуществляющих наставническую деятельность».

Принимая во внимание важность сохранения и укрепления духовных ценностей, возрождения исконных национальных традиций, а также в продолжение Года культурного наследия народов России Президент Республики Татарстан Рустам Минниханов объявил 2023 год в республике **Годом национальных культур и традиций**.

ТӨЗҮЧЕДӘН

Календарьга кертелгән истәлекле даталар Татарстанның иҗтимагый, сәяси, хуҗалык, мәдәни тормышындагы тарихи вакыйгаларны һәм фактларны, шулай ук күренекле шәхесләрнең – язучыларның, фән, мәгариф, мәдәният һәм сәнгать эшлеклеләренең – юбилейларын чагылдыра.

Басма ике бүлектән тора. I нче бүлектә хронологик тәртиптә татар һәм рус телләрендә 2021 елда узачак юбилей даталары һәм вакыйгалары исемлеге бирелә. Оешмалар өчен 25, 50, 70, 75, 100 (алга таба һәр 25 ел саен) еллыкларны, күренекле шәхесләр өчен 50, 60, 70, 75, 80 (алга таба һәр 10 ел саен) еллыкларны юбилей даталары дип санау кабул ителгән. Инкыйлабка кадәрге чорга караган истәлекле даталар яңа календарь стилендә китерелә. Дәвамлы (бер ай һәм аннан да озаккарак сузылган) вакыйгаларга багышланган даталар конкрет даталар исемлегеннән соң ай азагында бирелә. Төгәл көннәре билгеле булмаган вакыйгалар бүлек ахырында урнаштырылган. Советлар Союзы Герое исеменә лаек булган якташларыбызның юбилей даталары шулай ук аерым күрсәтелә.

I нче бүлектә йолдызчык (*) белән билгеләнгән аеруча әһәмиятле истәлекле даталарга II нче бүлектә татар һәм рус телләрендә белешмә текстлар, библиографик әдәбият исемлекләре бирелә. Исемлекләрдә, күбесенчә, яңарак басмалар, соңгы елларда дөнья күргән җыентыклардан һәм вакытлы матбугаттан мәкаләләр тәкъдим ителә. Әлеге библиографик мәгълүмат ике өлешкә бүленә. Беренче өлештә авторның татар, рус һәм башка телләрдәге әсәрләре басылып чыгу еллары буенча хронологик тәртиптә күрсәтелә. Икенче өлештә юбилярның тормыш һәм иҗат юлы турында материал – библиографик күрсәткечләрнең, китапларның, газета һәм журналлардагы, җыентыклардагы мәкаләләрнең тасвирламалары – китерелә.

Барлык библиографик материаллар Татарстан Республикасы Милли китапханәсенең татар әдәбияты һәм туган якны өйрәнү бүлеге белешмә-библиографик аппаратына нигезләнеп әзерләнде.

Басмада кереш сүз, белешмә китаплар исемлеге дә бар. Календарьдан файдалану уңайлырак булсын өчен аның ахырында «Исемнәр күрсәткече» белән «Учреждениеләр, оешмалар, басмалар һәм әсәрләр атамалары күрсәткече» урнаштырыла.

Ел саен чыга торган бу календарь китапханәчеләргә, музей, радио һәм телевидение, матбугат хезмәткәрләренә, укытучыларга, туган якны өйрәнүчеләргә ярдәмлек буларак тәкъдим ителә.

Россия Федерациясе Президенты Владимир Путин 2023 елны **Россиядә Укытучы һәм остаз елы** дип игълан итте. Төп максат – «педагогик хезмәткәрләрнең, шул исәптән остазлык эшчәнлеген алып баручы хезмәткәрләрнең махсус статусын тану».

Рухи кыйммәтләрне саклау, ныгыту, милли традицияләрне торгызу мөһимлеген игътибарга алып, Россия халыкларының мәдәни мирасы елын дәвам итеп, Татарстан Президенты Рөстәм Миңнеханов 2023 елны **Татарстанда Милли мәдәниятләр һәм традицияләр елы** дип игълан итте.

ПАМЯТНЫЕ ДАТЫ И СОБЫТИЯ

ИСТӘЛЕКЛЕ ДАТАЛАР ҺӘМ ВАКЫЙГАЛАР

2023

ЯНВАРЬ / ГЫЙНВАР

100 лет со дня выхода в Казани первого номера сатирического и юмористического журнала «Чаян» («Скорпион») на татарском языке (1923)

– Казанда татар телендә сатира һәм юмор журналы «Чаян»ның беренче саны чыгуга 100 ел (1923)

01

185 лет со дня выхода первого номера газеты «Казанские губернские ведомости» (1838–1917)

– 185 ел элек «Казан губерна хәбәрләре» газетасының 1 нче саны чыга (1838–1917)

75 лет писателю, литературному критику, заслуженному работнику культуры ТАССР Мансуру Хазиевичу Валиеву (1948)

– Язучы, әдәбият тәнкыйтьчесе, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Мансур Хаҗи улы Вәлиевкә 75 яшь (1948)

02

175 лет со дня открытия Казанского городского общественного банка (1848)

175 ел элек Казан шәһәр җәмәгать банкы ачыла (1848)

70 лет спортсменке (фехтование), заслуженному мастеру спорта СССР, чемпиону СССР, мира и Олимпийских игр Наиле Файзрахмановне Гилязовой (1953)

– Спортчы (фехтование), СССРның атказанган спорт остасы, СССР, дөнья һәм Олимпия уеннары чемпионы Наилә Фәйзерахман кызы Гыйләҗевага 70 яшь (1953)

03

90 лет со дня рождения поэта, драматурга, заслуженного деятеля искусств ТАССР, РСФСР, народного поэта Республики Татарстан, лауреата Республиканской премии Татарстана им. М.Джалиля, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Ильдара Гафуровича Юзеева (1933–2004)

– Шагыйрь, драматург ТАССРның, РСФСРның атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстан Республикасының халык шагыйре, Татарстанның М.Җәлил исемендәге Республика, Г.Тукай исемендәге Дәүләт премияләре лауреаты Илдар Гафур улы Юзеевның тууына 90 ел (1933–2004)

70 лет актёру, лауреату Республиканской премии Татарстана им. М.Джалиля Нариману Габдрахмановичу Гарифуллину (1953)

– Актёр, Татарстанның М.Җәлил исемендәге Республика премиясе лауреаты Нариман Габдрахман улы Гарифуллинга 70 яшь (1953)

70 лет поэту, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Мухаммету Мирзе (Ильфаку Мирзамухаметовичу Ибрагимову; 1953)

– Шагыйрь, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Мөхәммәт Мирзага (Илфак Мирзамөхәммәт улы Ибраһимовка) 70 яшь (1953)

04

175 лет со дня рождения русского гигиениста, профессора Казанского университета Михаила Яковлевича Капустина (1848–1920)

– Рус гигиенисты, Казан университеты профессоры Михаил Яковлевич Капустинның тууына 175 ел (1848–1920)

07

120 лет со дня рождения режиссёра, заслуженного деятеля искусств ТАССР Кашифы Замалетдиновны Тумашевой (1903–1978)

– Режиссёр, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Кәшифә Җамалетдин кызы Тумашеваның тууына 120 ел (1903–1978)

10

125 лет со дня рождения народного артиста ТАССР Ильдара Мазита (Абдулмазита Хузиевича Абдюшева; 1898–1952)

– ТАССРның халык артисты Илдар Мәҗитнең (Абделмәҗит Хуҗи улы Әбдюшевнең) тууына 125 ел (1898–1952)

90 лет со дня рождения журналиста, писателя, заслуженного работника культуры Республики Татарстан Гусмана Гумеровича Гумера (Гумерова; 1933–2020)

– Журналист, язучы, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Госман Гомәр улы Гомәрнең (Гомәровнең) тууына 90 ел (1933–2020)

11

160 лет со дня рождения религиозного деятеля, педагога, историка Хасангаты Мухамметовича Габаши (1863–1936) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре=Календарь знаменательных и памятных дат. 2013. – Казань: Милли китап, 2012. – С. 56–59)

– Дин эшлеклесе, педагог, тарихчы Хәсәнгата Мөхәммәт улы Габәшинең тууына 160 ел (1863–1936)

13

*** 125 лет со дня рождения драматурга, поэта, публициста Фатхи Бурнаша (Фатхелислама Закировича Бурнашева; 1898–1942)**

– Драматург, шагыйрь, публицист Фәтхи Бурнаш (Фәтхелислам Закир улы Бурнашев) ның тууына 125 ел (1898–1942)

15

90 лет со дня рождения певицы, народной артистки ТАССР, заслуженной артистки РСФСР, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Альфии Авзаловны Авзаловой (1933–2017)

– Җырчы, ТАССРның халык, РСФСРның атказанган артисты, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Әлфия Авзал кызы Авзалованың тууына 90 ел (1933–2017)

80 лет со дня рождения певицы, народной артистки ТАССР Нафисы Василовой (Анастасии Петровны Васильевой; 1943–2006)

– Җырчы, ТАССРның халык артисты Нәфисә Василова (Анастасия Петровна Васильева) ның тууына 80 ел (1943–2006)

16

90 лет со дня рождения детского писателя, поэта, заслуженного работника культуры ТАССР, лауреата премии им. А.Алиша Союза писателей Татарстана Хакимзяна Шаяхметовича Халикова (1933–2002)

– Балалар язучысы, шагыйрь, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре, Татарстан Язучылар берлегенең А.Алиш исемендәге премиясе лауреаты Хәкимҗан Шәяхмәт улы Халиковның тууына 90 ел (1933–2002)

20

110 лет со дня рождения баянистки, собирателя музыкального фольклора, заслуженного работника культуры ТАССР Рукии Абдрахмановны Ибрагимовой (1913–1998)

– Баянчы, музыкаль фольклор җыючы, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Рокыя Габдрахман кызы Ибраһимованың тууына 110 ел (1913–1998)

23

70 лет актёру, народному артисту Республики Татарстан, заслуженному артисту Российской Федерации, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Михаилу Олеговичу Галицкому (1953)

– Актёр, Татарстан Республикасының халык, Россия Федерациясенең атказанган артисты, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Михаил Олегович Галицкийга 70 яшь (1953)

25

90 лет со дня рождения скульптора Лидии Андреевны Зиминой (1933–2018)

– Сынчы Лидия Андреевна Зиминаның тууына 90 ел (1933–2018)

75 лет писателю, переводчику, лауреату литературных премий им. М.Горького и С.Сулеймановой, Международной литературной премии «Золотое перо России», заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Борису Гиршевичу Вайнеру (1948)

– Язучы, тәрҗемәче, М.Горький һәм С.Сөләйманова исемендәге әдәби премияләр, «Россиянең алтын каләме» Халыкара әдәби премиясе лауреаты, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Борис Гиршевич Вайнерга 75 яшь (1948)

75 лет актёру, народному артисту ТАССР и Российской Федерации Геннадию Николаевичу Прыткову (1948)

– Актёр, ТАССРның һәм Россия Федерациясенең халык артисты Геннадий Николаевич Прытковка 75 яшь (1948)

26

110 лет со дня рождения детской писательницы Амины Ахметовны Бикчантаевой (1913–1986)

– Балалар язучысы Әминә Әхмәт кызы Бикчәнтәеваның тууына 110 ел (1913–1986)

27

100 лет со дня рождения театроведа, педагога, заслуженного деятеля искусств ТАССР и РСФСР Раузы Фатиховны Усмановой (1923–2014)

– Театр белгече, педагог, ТАССРның һәм РСФСРның атказанган сәнгать эшлеклесе Рауза Фатих кызы Усманованың тууына 100 ел (1923–2014)

29

110 лет со дня рождения актёра, заслуженного деятеля искусств ТАССР Карима Ибрагимовича Гильманова (1913–1964)

– Актёр, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Кәрим Ибраһим улы Гыйльмановның тууына 110 ел (1913–1964)

ФЕВРАЛЬ

03

70 лет певице, народной артистке Республики Татарстан Галине Александровне Казанцевой (1953)

– Жырчы, Татарстан Республикасының халык артисты Галина Александровна Казанцевага 70 яшь (1953)

06

175 лет со дня рождения историка и филолога Фёдора Герасимовича Мищенко (1848–1906)

– Тарихчы һәм филолог Фёдор Герасимович Мищенконың тууына 175 ел (1848–1906)

07

80 лет со дня рождения актёра, заслуженного артиста Республики Татарстан Дусила Гаязовича Касымова (1943–2008)

– Актёр, Татарстан Республикасының атказанган артисты Дусил Гаяз улы Касыймовның тууына 80 ел (1943–2008)

12

75 лет со дня рождения писателя, журналиста, заслуженного деятеля искусств Республики Татарстан Шагинура Сапиевича (Ахметсафовича) Мустафина (1948–2020)

– Язучы, журналист, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Шаһинур Әхмәтсафа улы Мостафинның тууына 75 ел (1948–2020)

13

*** 150 лет со дня рождения великого русского певца, народного артиста России Фёдора Ивановича Шаляпина (1873–1938)**

– Бөек рус җырчысы, Россиянең халык артисты Фёдор Иванович Шаляпинның тууына 150 ел (1873–1938)

130 лет со дня рождения поэта, педагога Фарита Тазетдиновича Ибрагимова (1893–1943)

– Шагыйрь, педагог Фәрит Таҗетдин улы Ибраһимовның тууына 130 ел (1893–1943)

14

75 лет со дня рождения писателя Гайсы Гусмановича Гатауллина (1948–2007)

– Язучы Гайса Госман улы Гатауллинның тууына 75 ел (1948–2007)

15

90 лет со дня рождения учёного-фольклориста, доктора филологических наук, заслуженного работника культуры ТАССР и РФ, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Хузиахмета Шагиахметовича Махмутова (1933–2021)

– Фольклорчы галим, филология фәннәре докторы, ТАССРның, РФнең атказанган мәдәният хезмәткәре, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Хуҗи (Хуҗиәхмәт) Шаһиәхмәт улы Мәхмүтовның тууына 90 ел (1933–2021)

90 лет со дня рождения писателя Загида Батыровича Файзи (Файзуллина; 1933–2013)

– Язучы Заһид Батыр улы Фәйзинең (Фәйзуллинның) тууына 90 ел (1933–2013)

20

100 лет со дня рождения поэта Ризы Закировича Шафи (Шафиева; 1923–2004)

– Шагыйрь Риза Закир улы Шәфи (Шәфиев)нең тууына 100 ел (1923–2004)

22

75 лет со дня рождения живописца Равиля Халитовича Шарафутдинова (1948–1995)

– Рәссам Равил Халит улы Шәрәфетдиновның тууына 75 ел (1948–1995)

25

140 лет со дня рождения издателя, редактора, певца Камиля Мутыгулловича Мутыги (Тухватуллина; 1883–1941)

– Нашир-мөхәррир, җырчы Камил Мотыйгулла улы Мотыйгый (Төхфәтуллин)ның тууына 140 ел (1883–1941)

26

60 лет поэтессе Гульзаде Аухадиевне Байрамовой (1963)

– Шагыйрә Гөлзада Әүхәди кызы Бәйрәмовага 60 яшь (1963)

МАРТ

01

80 лет со дня рождения поэта, журналиста и публициста, заслуженного работника культуры Татарстана Рафика Юнусовича Юнуса (Юнусова; 1943–2021)

– Шагыйрь, журналист һәм публицист, Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре Рәфикъ Юныс улы Юныс (Юнысов)ның тууына 80 ел (1943–2021)

30 лет со дня открытия среднего специального учебного заведения – Казанского хореографического училища (1993)

– Урта махсус уку йорты – Казан хореография училищесы ачылуга 30 ел (1993)

02

*** 125 лет со дня рождения детской писательницы Дарджии Сейфулловны Аппаковой (1898–1948)**

– Балалар язучысы Дәрҗия Сәйфулла кызы Аппакованың тууына 125 ел (1898–1948)

04

130 лет со дня рождения писателя Алексея Ивановича Салмина (1893–1971)

– Язучы Алексей Иванович Салминның тууына 130 ел (1893–1971)

60 лет художнику декоративно-прикладного искусства Айрату Салимулловичу Шамсутдинову (1963)

– Гамәли бизәлеш сәнгате рәссамы Айрат Сәлимулла улы Шәмсетдиновка 60 яшь (1963)

07

110 лет со дня рождения драматурга, переводчика Шагимурата Зайни (Зайни Ахметовича Шагимуратова; 1913–1980)

– Драматург, тәрҗемәче Шаһиморат Зәйнинең (Зәйни Әхмәт улы Шаһиморатовның) тууына 110 ел (1913–1980)

75 лет спортсмену, тренеру (теннис), мастеру спорта СССР, заслуженному тренеру РСФСР, СССР, члену исполкома Международного олимпийского комитета Шамилю Анваровичу Тарпищеву (1948)

– Спортчы, тренер (теннис), СССРның спорт мастеры, РСФСРның, СССРның атказанган тренеры, Халыкара олимпия комитетының башкарма комитеты әгъзасы Шамил Әнвәр улы Тарпищевка 75 яшь (1948)

10

120 лет со дня рождения актёра, режиссёра, народного артиста ТАССР Хакима Юсуповича Салимжанова (1903–1981)

– Актёр, режиссёр, ТАССРның халык артисты Хәким Йосыф улы Сәлимҗановның тууына 120 ел (1903–1981)

11

120 лет со дня рождения поэта, прозаика, драматурга, литературного критика и публициста, заслуженного деятеля искусств ТАССР, РСФСР, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Ахмеда Ахметсафовича Файзи (Файзуллина; 1903–1958)

– Шагыйрь, прозаик, драматург, әдәбият тәнкыйтьчесе һәм публицист, ТАССРның, РСФСРның атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Әхмәт Әхмәтсафа улы Фәйзинең (Фәйзуллинның) тууына 120 ел (1903–1958)

12

170 лет со дня рождения педагога, общественного деятеля Шахбазгирея Измайловича Ахмерова (1853–1900)

– Педагог, җәмәгать эшлеклесе, Шаһбазгәрәй Измаил (Исмәгыйль) улы Әхмәровның тууына 170 ел (1853–1900)

75 лет живописцу Ильгизу Маснавеевичу Ханову (1948)

– Рәссам Илгиз Мәснәви улы Хановка 75 яшь (1948)

14

140 лет со дня рождения журналиста, педагога, общественного деятеля Габдуллы Тухватулловича Гисмати (Гисматуллина; 1883–1938)

– Журналист, педагог, дәүләт эшлеклесе Габдулла Төхфәтулла улы Гыйсмәтинең (Гыйсмәтуллинның) тууына 140 ел (1883–1938)

15

160 лет со дня рождения писателя, просветителя, педагога Закира Хади (1863–1933) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре =Календарь знаменательных и памятных дат. 2013. – Казань: Милли китап, 2012. – С. 63–65)

– Язучы, мәгърифәтче, мөгаллим Закир Һадиның тууына 160 ел (1863–1933)

22

90 лет со дня рождения писателя, заслуженного работника культуры Татарстана Рашита Гариповича Гарифа (Гарипова; 1933–2006)

– Язучы, Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре Рәшит Гариф улы Гариф (Гарипов)ның тууына 90 ел (1933–2006)

23

75 лет со дня рождения живописца Леонида Витальевича Захарова (1948–2005)

– Рәссам Леонид Витальевич Захаровның тууына 75 ел (1948–2005)

24

130 лет со дня рождения писателя, литературоведа Мухаммеда Валиевича Гали (Галиева;

1893–1952) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре=Календарь знаменательных и памятных дат. 2018. – Казань: Милли китап, 2017. – С. 93–96)

– Язучы, әдәбият галиме Мөхәммәт Вәли улы Гали (Галиев) нең тууына 130 ел (1893–1952)

25

90 лет со дня рождения писателя, заслуженого экономиста ТАССР Тагира Набиулловича Набиуллина (1933 – 2009)

– Язучы, ТАССРның атказанган икътисадчысы Таһир Нәбиулла улы Нәбиуллинның тууына 90 ел (1933 – 2009)

26

90 лет со дня рождения живописца, графика, керамиста, педагога Валентины Витальевны Поповой (1933–2011)

– Рәссам, график, педагог Валентина Витальевна Попованың тууына 90 ел (1933–2011)

29

120 лет со дня рождения скульптора, народного художника ТАССР Садри Салаховича Ахуна (Ахунова; 1903–1987)

– Скульптор, ТАССРның халык рәссамы Садри Сәлах улы Ахун (Ахунов)ның тууына 120 ел (1903–1987)

АПРЕЛЬ

01

180 лет со дня рождения общественного деятеля, действительного статского советника (в 1883–1888, 1889–1903 гг. Казанский городской голова) Александра Александровича Лебедева (1843–1910)

– Җәмәгать эшлеклесе (1883–1888, 1889–1903 елларда Казан шәһәр башлыгы) Александр Александрович Лебедевның тууына 180 ел (1843–1910)

02

– 90 лет со дня рождения актёра, народного артиста ТАССР, заслуженного артиста РСФСР Евгения Андрияновича Кузина (1933–2004)

– Актёр, ТАССРның халык, РСФСРның атказанган артисты Евгений Андриянович Кузинның тууына 90 ел (1933–2004)

75 лет назад композитор Назиб Жиганов за оперу «Алтынчеч» (либретто Мусы Джалиля) был удостоен Государственной премии СССР (1948)

– 75 ел элек «Алтынчәч» операсы өчен (Муса Җәлил либреттосы) композитор Нәҗип Җиһановка СССРның Дәүләт премиясе бирелә (1948)

05

70 лет художнику-проектировщику Рашиту Лотфулловичу Фаттахову (1953)

– Рәссам-проектлаучы Рәшит Лотфулла улы Фәттаховка 70 яшь (1953)

10

140 лет назад в городе Бахчисарай на тюрко-татарском языке вышел первый номер газеты «Тарджеман» («Переводчик»; 1883–1918)

– 140 ел элек Бакчасарай шәһәрендә төрки-татар телендә «Тәрҗеман» газетасы нәшер ителә башлый (1883–1918)

11

75 лет художнику декоративно-прикладного искусства Александру Сергеевичу Маякову (1948)

– Гамәли бизәлеш рәссамы Александр Сергеевич Маяковка 75 яшь (1948)

14

120 лет со дня рождения живописца, педагога Марии Михайловны Васильевой (1903–1964)

– Рәссам, педагог Мария Михайловна Васильеваның тууына 120 ел (1903–1964)

15

– 110 лет назад в Казани вышел первый номер детского иллю-

стрированного журнала на татарском языке «Ак юл» («Светлый путь»; 1913–22.01.1916)

110 ел элек Казанда татар телендә рәсемле балалар журналы «Ак юл» чыга башлый (1913–22.01.1916)

100 лет со дня рождения поэта, заслуженного работника культуры ТАССР Махмута Хафизовича Хусаина (Хусаинова; 1923–1993)

– Шагыйрь, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Мәхмүт Хафиз улы Хөсәеннең (Хөсәеновның) тууына 100 ел (1923–1993)

90 лет со дня рождения театроведа, библиографа Хануза Кутдусовича Махмутова (1933–1996)

– Театр белгече, библиограф Һәнүз Котдус улы Мәхмүтовның тууына 90 ел (1933–1996)

75 лет журналисту, кандидату исторических наук, заслуженному работнику культуры Республики Татарстан Исламу Галиахметовичу Ахметзянову (1948)

– Журналист, тарих фәннәре кандидаты, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Ислам Галиәхмәт улы Әхмәтҗановка 75 яшь (1948)

18

*** 100 лет со дня рождения писателя, литературоведа и литературного критика, профессора, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Ибрагима Зиннатовича Нуруллина (1923–1995)**

– Язучы-прозаик, әдәбият галиме һәм тәнкыйтьче, профессор, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Ибраһим Зиннәт улы Нуруллинның тууына 100 ел (1923–1995)

19

75 лет художнику декоративно-прикладного искусства, живописцу, лауреату премии им. Б.Урманче Министерства культуры Республики Татарстан Анатолию Николаевичу Егорову (1948)

– Гамәли бизәлеш рәссамы, Татарстан Республикасы Мәдәният министрлыгының Б.Урманче исемендәге премиясе лауреаты Анатолий Николаевич Егоровка 75 яшь (1948)

20

90 лет историку, заслуженному работнику культуры ТАССР, заслуженному деятелю науки Татарстана Гумеру Салиховичу Сабирзянову (1933)

– Тарихчы, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре, Татарстанның атказанган фән эшлеклесе Гомәр Салих улы Сабирҗановка 90 яшь (1933)

21

*** 100 лет со дня рождения режиссёра, педагога, заслуженного деятеля искусств ТАССР, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Равиля Рахимовича Тумашева (1923–2016)**

– Режиссёр, педагог, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Равил Рәхим улы Тумашевның тууына 100 ел (1923–2016)

22

90 лет писателю, журналисту-публицисту, заслуженному работнику культуры ТАССР Марату Амирхановичу Амирханову (1933)

– Язучы, журналист-публицист, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Марат Әмирхан улы Әмирхановка 90 яшь (1933)

23

90 лет живописцу, графику, ювелиру, педагогу Виталию Ольгердовичу Ковалевскому (1933)

– Рәссам, график, ювелир, педагог Виталий Ольгердович Ковалевскийга 90 яшь (1933)

28

110 лет со дня рождения писателя Мина Гарифовича Шабая (Шабаева; 1913–1963) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре =Календарь знаменательных и памятных дат. 2013. – Казань: Милли китап, 2012. – С. 66–68)

– Язучы Мин Гариф улы Шабай (Шабаев)ның тууына 110 ел (1913–1963)

МАЙ

01

75 лет художнику декоративно-прикладного искусства Дамиру Ахметовичу Ильдарову (1948)

– Гамәли бизәлеш сәнгате рәссамы Дамир Әхмәт улы Илдаровка 75 яшь (1948)

05

75 лет живописцу, графику Флусу Нурулловичу Тухбатуллину (1948)

– Рәссам, график Флүс Нурулла улы Төхбәтуллинга 75 яшь (1948)

09

100 лет со дня рождения актёра, народного артиста ТАССР Гаты Исаевича Нуруллина (1923–2001)

– Актёр, ТАССРның халык артисты Гата Исай улы Нуруллинның тууына 100 ел (1923–2001)

10

120 лет со дня рождения писателя Гарифа Закировича Галиева (1903–1985)

– Язучы Гариф Закир улы Галиевнең тууына 120 ел (1903–1985)

11

80 лет со дня рождения художника монументально-декоративного искусства, заслуженного деятеля искусств Республики Татарстан, лауреата премии им. Б.Урманче Министерства культуры Республики Татарстан, народного художника Республики Татарстан Игоря Николаевича Башмакова (1943–2012)

– Монументаль бизәлеш сәнгате рәссамы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстан Республикасы Мәдәният министрлыгының Б.Урманче исемендәге премиясе лауреаты, Татарстан Республикасының халык рәссамы Игорь Николаевич Башмаковның тууына 80 ел (1943–2012)

16

75 лет со дня рождения народной артистки Татарстана, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Дамиры Назмизяновны Кузаевой (1948–1993)

– Татарстанның халык артисты, Г.Тукай исемендәге Дәүләт бүләге лауреаты Дамирә Нәҗмиҗан кызы Кузаеваның тууына 75 ел (1948–1993)

19

140 лет со дня рождения поэта, педагога Наджиба Сибгатулловича Думави (Тахтамышева; 1883–1933)

– Шагыйрь, мөгаллим Нәҗип Сибгатулла улы Думави (Тахтамышев)ның тууына 140 ел (1883–1933)

70 лет графику, заслуженному работнику культуры Татарстана Назие Хамитовне Галлямовой (1953)

– График, Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре Нажия Хәмит кызы Галләмовага 70 яшь (1953)

20

130 лет со дня рождения участника Октябрьской революции и гражданской войны, комиссара Волжской военной флотилии Николая Григорьевича Маркина (1893–1918)

– Октябрь революциясендә һәм гражданнар сугышында катнашучы, Идел хәрби флотилиясе комиссары Николай Григорьевич Маркинның тууына 130 ел (1893–1918)

80 лет со дня рождения актёра, режиссёра, народного артиста Республики Татарстан Айдара Садриевича Хафизова (1943–2020)

– Актёр, режиссёр, Татарстан Республикасының халык артисты Айдар Садри улы Хафизовның тууына 80 ел (1943–2020)

21

190 лет со дня рождения юриста, историка, доктора государственного права, одного из учредителей и руководителей Общества археологии, истории и этнографии при Казанском университете Сергея Михайловича Шпилевского (1833–1907)

– Юрист, тарихчы, хокук докторы, Казан университетында Археология, тарих һәм этнография җәмгыяте оештыручыларның берсе, җитәкчесе Сергей Михайлович Шпилевскийның тууына 190 ел (1833–1907)

22

100 лет со дня рождения живописца, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Николая Дмитриевича Кузнецова (1923–1974)

– Рәссам, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Николай Дмитриевич Кузнецовның тууына 100 ел (1923–1974)

23

125 лет со дня рождения актёра и режиссёра, заслуженного артиста ТАССР Саита Садриевича Булатова (1898–1970)

– Актёр һәм режиссёр, ТАССР-ның атказанган артисты Сәет Садри улы Булатовның тууына 125 ел (1898–1970)

29

150 лет со дня рождения деятеля революционного движения Николая Эрнестовича Баумана (1873–1905)

– Революцион хәрәкәт эшлеклесе Николай Эрнестович Бауманның тууына 150 ел (1873–1905)

90 лет литературному переводчику Азалии Исмагиловне Бадюгиной (1933)

– Әдәби тәрҗемәче Азалия Исмәгыйль кызы Бадюгинага 90 яшь (1933)

70 лет учёному-языковеду, профессору Ханисе Чавдатовне Алишиной (1953)

– Тел галиме, профессор Хәнисә Чавдат кызы Алишинага 70 яшь (1953)

30

100 лет назад в Казани было создано Научное общество татароведения для изучения культуры татарского народа (1923). Печатный орган – «Вестник Научного общества татароведения»

– 100 ел элек Казанда татар халкының мәдәниятен өйрәнү өчен Татарстанны фәнни өйрәнү җәмгыяте төзелә (1923). Аның басма органы – «Вестник научного общества татароведения»

70 лет со дня рождения литературного критика, поэта, заслуженного работника культуры ТАССР Мударриса Харисовича Валеева (Салиха Маннапова; 1953–2020)

– Әдәбият тәнкыйтьчесе, шагыйрь, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Мөдәррис Харис улы Вәлиевнең (Салих Маннаповның) тууына 70 ел (1953–2020)

31

150 лет со дня открытия Казанской государственной академии ветеринарной медицины им. Н.Э. Баумана (1873)

– Н.Э. Бауман исемендәге Казан дәүләт ветеринария медицинасы академиясе ачылуга 150 ел (1873)

110 лет со дня рождения поэта, заслуженного работника культуры РСФСР Мухаммета Хабибулловича Садри (Садретдинова; 1913–1999) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2013. – Казань: Милли китап, 2012. – С.77–80)

– Шагыйрь, РСФСРның атказанган мәдәният хезмәткәре Мөхәммәт Хәбибулла улы Садри (Садретдинов)ның тууына 110 ел (1913–1999)

Июнь

70 лет со дня образования Министерства культуры Республики Татарстан (1953)

– Татарстан Республикасының Мәдәният министрлыгы оештырылуга 70 ел (1953)

03

80 лет со дня рождения писателя-прозаика, заслуженного работника культуры Республики Татарстан Флюса Фатыховича Латыфи (Латыпова; 1943–2010) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре=Календарь знаменательных и памятных дат. 2018. – Казань: Милли китап, 2017. – С. 105–108)

– Язучы-прозаик, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Флүс Фатих улы Латыйфи (Латыйпов) ның тууына 80 ел (1943–2010)

05

90 лет конструктору, учёному в области машиностроения, действительному члену Академии наук Татарстана, Международной и Российской инженерных академий, заслуженному деятелю науки и техники России и Татарстана, лауреату Государственных премий СССР и Татарстана Иреку Хайрулловичу Фахрутдинову (1933)

– Конструктор, Татарстан Фәннәр академиясе, Халыкара һәм Россия инженерлык академияләре хакыйкый әгъзасы, Татарстанның, Россиянең атказанган фән һәм техника эшлеклесе, СССР һәм Татарстанның Дәүләт премияләре лауреаты Ирек Хәйрулла улы Фәхретдиновка 90 яшь (1933)

13

60 лет живописцу Радику Вакифовичу Мингазову (1963)

– Рәссам Радик Вакыйф улы Минһаҗевка 60 яшь (1963)

15

70 лет писателю, заслуженному работнику культуры Татарстана Зуфару Мирхайдаровичу Давлитову (1953)

– Язучы, Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре Зөфәр Мирхәйдәр улы Дәүләтовка 70 яшь (1953)

---

70 лет актрисе, народной артистке Республики Татарстан, лауреату Республиканской премии им. М.Джалиля Зульфире Сафиевне Зариповой (1953)

– Актриса, Татарстан Республикасының халык артисты, Республиканың М.Җәлил исемендәге премиясе лауреаты Зөлфирә Сафи кызы Зариповага 70 яшь (1953)

---

60 лет живописцу Анвару Камиловичу Сайфутдинову (1963)

– Рәссам Әнвәр Камил улы Сәйфетдиновка 60 яшь (1963)

---

60 лет художнику декоративно-прикладного искусства Фариде Мирзануровне Сахабутдиновой (1963)

– Гамәли бизәлеш рәссамы Фәридә Мирзанур кызы Сәхабетдиновага 60 яшь (1963)

17

*** 100 лет со дня рождения историка, кандидата исторических наук, профессора, заслуженного деятеля науки Татарстана Шамиля Фатыховича Мухамедьярова (1923–2005)**

– Тарихчы, тарих фәннәре кандидаты, профессор, Татарстанның атказанган фән эшлеклесе Шамил Фатих улы Мөхәммәдьяровның тууына 100 ел (1923–2005)

---

75 лет поэту Ринату Гимазетдиновичу Батталову (1948)

– Шагыйрь һәм хикәяче Ринат Гыймазетдин улы Батталовка 75 яшь (1948)

18

– 80 лет заслуженной артистке ТАССР, РСФСР Алевтине Семёновне Фадеичевой (Белоусовой; 1943)

– Жырчы, ТАССРның, РСФСР-ның атказанган артисты Алевтина Семёновна Фадеичева (Белоусова)га 80 яшь (1943)

19

100 лет со дня рождения графика, заслуженного деятеля искусств ТАССР Эмиля Гарифовича Ситдикова (1923–1987)

– График, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Эмиль Гариф улы Ситдыйковның тууына 100 ел (1923–1987)

20

90 лет со дня рождения живописца, скульптора, дизайнера интерьера Ильдуса Миннуловича Насретдинова (1933–2016)

– Рәссам Илдус Миңнулла улы Насретдиновның тууына 90 ел (1933–2016)

25

80 лет со дня рождения хормейстера, педагога, народной артистки Татарстана Венеры Хасановны Гараевой (1943–2020)

– Хормейстер, педагог, Татарстанның халык артисты Венера Хәсән кызы Гәрәеваның тууына 80 ел (1943–2020)

27

– 75 лет со дня рождения поэта Фаннура Шайхенуровича Сафина (1948–1992)

– Шагыйрь Фәннур Шәйхенур улы Сафинның тууына 75 ел (1948–1992)

---

75 лет экономисту, доктору экономических наук, профессору, заслуженному деятелю науки Республики Татарстан, академику Академии наук Татарстана, член-корреспонденту Российской академии аграрного образования, действительному члену Международной академии высшей школы, почётному работнику высшего профессионального образования РФ Джаудату Ибрагимовичу Файзрахманову (1948)

– Икътисадчы, икътисад фәннәре докторы, профессор, Татарстан Республикасы Фәннәр академиясе академигы, Татарстан Республикасының атказанган фән эшлеклесе, Россия авыл хуҗалыгы мәгарифе академиясенең мөхбир-әгъзасы (1995), Халыкара югары мәктәп академиясенең хакыйкый әгъзасы, Россия Федерациясендә югары профессиональ белем бирүнең мактаулы хезмәткәре Җәүдәт Ибраһим улы Фәйзрахмановка 75 яшь (1948)

30

90 лет со дня рождения писательницы, заслуженного работника культуры Республики Татарстан, лауреата литературной премии им. М.Горького, лауреата Республиканской литературной премии им. Г.Р. Державина Нонны Николаевны Орешиной (1933–2015)

– Язучы, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре, М.Горький исемендәге әдәби премия, Г.Р. Державин исемендәге Республика премиясе лауреаты Нонна Николаевна Орешинаның тууына 90 ел (1933–2015)

ИЮЛЬ

80 лет назад получена первая промышленная нефть в Шугуровском и Бавлинском районах Татарстана (1943)

– 80 ел элек Татарстанның Шөгер һәм Баулы районнарында беренче промышленность нефте чыгарыла (1943)

75 лет со дня открытия крупнейшего в Татарстане Ромашкинского месторождения нефти (1948)

– 75 ел элек Татарстанның Ромашкино төбәгендә иң зур нефть чыганагы табыла (1948)

02

90 лет певцу, народному артисту ТАССР, заслуженному артисту РСФСР Эмилю Усмановичу Залялъдинову (1933)

– Жырчы, ТАССРның халык,

РСФСРның атказанган артисты Эмиль Госман улы Җәләлетдиновка 90 яшь (1933)

04

75 лет живописцу, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан, лауреату премии им. Н.И. Фешина Российской академии художеств в сфере современного изобразительного искусства Газизу Гильмутдиновичу Губайдуллину (1948)

– Рәссам, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Россия сәнгать академиясенең заманча сәнгать өлкәсендә Н.И. Фешин исемендәге премиясе лауреаты Газиз Гыйльметдин улы Гобәйдуллинга 75 яшь (1948)

10

90 лет со дня рождения писателя, учёного, общественного деятеля, доктора технических наук Заки Лутфулловича Зайнуллина (1933–2021)

– Язучы, галим, җәмәгать эшлеклесе, техник фәннәр докторы Зәки Лотфулла улы Зәйнуллинның тууына 90 ел (1933–2021)

12

60 лет со дня вступления в строй Казанского завода «Оргсинтез» – первенца нефтехимии Татарстана (1963) (См.: Тутаев М.З., Айтуганов И.М. Объединение «Органический синтез». – Казань: Татар. кн. изд-во, 1987. – 344 с.)

– Татарстан нефть химиясе заводларының беренчесе – Казан «Оргсинтез» заводы эшли башлауга 60 ел (1963)

14

280 лет со дня рождения русского поэта Гавриила Романовича Державина (1743–1816). Будущий поэт родился в селе Сокуры Лаишевского района, в 1758–1761 гг. учился в Первой Казанской мужской гимназии (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре=Календарь знаменательных и памятных дат. 2013. – Казань: Милли китап, 2012. – С. 81–85)

– Рус шагыйре Гавриил Романович Державинның тууына 280 ел (1743–1816). Ул Лаеш районы Сокуры авылында туган, 1758–1761 елларда Беренче Казан ирләр гимназиясендә укыган

---

90 лет со дня рождения поэта, прозаика, переводчика, заслуженного работника культуры Татарстана, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Марса Садриевича Шабаева (1933–2008)

– Шагыйрь, прозаик, тәрҗемәче, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Марс Садри улы Шабаевның тууына 90 ел (1933–2008)

---

60 лет со дня рождения графика, карикатуриста, заслуженного работника культуры Республики Татарстан Вячеслава Леонардовича Бибишева (1963–2018)

– График, карикатурист, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Вячеслав Леонардович Бибишевның тууына 60 ел (1963–2018)

---

30 лет со дня принятия Верховным Советом Государственного гимна Республики Татарстан (1993). Музыка композитора Рустема Яхина. Текст гимна основан на стихотворении Р.Байтимерова «Туган ягым» в литературной обработке Г.Рахима; произведение состоит из 8 строк на татарском и 8 строк на русском языках; перевод на русский язык Ф.Пираева

– 30 ел элек Татарстан Республикасы Югары Советы тарафыннан Татарстанның Дәүләт гимны кабул ителә (1993). Композитор Рөстәм Яхин музыкасы. Гимн тексты Р.Байтимеровның «Туган ягым» шигыренә нигезләнгән (шагыйрь Г.Рәхимнең әдәби эшкәртүендә); татар телендәге 8 юлдан һәм рус телендәге 8 юлдан тора; рус теленә Ф.Пираев тәрҗемә иткән

15

– 110 лет со дня рождения писателя Суббуха Хадиевича Рафикова (1913–1971) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм оны-

тылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2013. – Казань: Милли китап, 2012. – С. 86–89)

– Язучы Сөббух Һади улы Рәфыйковның тууына 110 ел (1913–1971)

17

70 лет со дня рождения актрисы, народной артистки Республики Татарстан Таслимы Халяфовны Файзуллиной (1953–2018)

– Актриса, Татарстан Республикасының халык артисты Тәслимә Хәләф кызы Фәйзуллинаның тууына 70 ел (1953–2018)

19

130 лет со дня рождения русского и советского поэта Владимира Владимировича Маяковского (1893–1930). Поэт посетил Казань трижды: 20 февраля 1914 г., 20–21 января 1927 г., 24 января 1928 г.

– Рус һәм совет шагыйре Владимир Владимирович Маяковскийның тууына 130 ел (1893–1930). Ул Казанда өч тапкыр – 1914 елның 20 февралендә, 1927 елның 20–21 гыйнварында, 1928 елның 24 гыйнварында була

---

80 лет со дня рождения графика Юрия Александровича Денисова (1943–2001)

– График Юрий Александрович Денисовның тууына 80 ел (1943–2001)

20

100 лет со дня рождения актёра, режиссёра, народного артиста ТАССР Фатыха Миннехановича Шарафиева (1923–1985)

– Актёр, режиссёр, ТАССРның халык артисты Фатих Миннехан улы Шәрәфиевнең тууына 100 ел (1923–1985)

21

70 лет живописцу, заслуженному работнику культуры Республики Татарстан Николаю Матвеевичу Горланову (1953)

– Рәссам, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Николай Матвеевич Горлановка 70 яшь (1953)

22

100 лет со дня рождения генерала армии, доктора военных и исторических наук, члена-корреспондента Академии наук Татарстана Махмута Ахметовича Гараева (1923–2019)

– Армия генералы, хәрби һәм тарих фәннәре докторы, Татарстан Фәннәр академиясенең мөхбир-әгъзасы Мәхмүт Әхмәт улы Гәрәевнең тууына 100 ел (1923–2019)

23

– 110 лет со дня рождения композитора, дирижёра, заслуженного деятеля искусств ТАССР Масгута Галеевича Латыпова (1913–1987) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре=Календарь знаменательных и памятных дат. 2013. – Казань: Милли китап, 2012. – С. 90–93)

– Композитор, дирижёр, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Мәсгуть Гали улы Латыйповның тууына 110 ел (1913–1987)

24

– 170 лет со дня рождения математика, историка математики, профессора Казанского университета Александра Васильевича Васильева (1853–1929)

– Математик, математика фәне тарихчысы, Казан университеты профессоры Александр Васильевич Васильевның тууына 170 ел (1853–1929)

27

– 170 лет со дня рождения русского писателя Владимира Галактионовича Короленко (1853–1921). В 1885–1895 гг. сотрудничал в казанской газете «Волжский вестник»

– Рус язучысы Владимир Галактионович Короленконың тууына 170 ел (1853–1921). Ул 1885–1895 елларда Казанда чыга торган Государственного гимна Республики Татарстан газетасында хезмәттәшлек итә

---

75 лет оперной певице, педагогу, народной артистке Республики Татарстан, заслуженной артистке Российской Федерации Кларе Акрамовне Хайрутдиновой (1948)

– Опера җырчысы, педагог, Татарстан Республикасының халык артисты, Россия Федерациясенең атказанган артисты Клара Әкрам кызы Хәйретдиновага 75 яшь (1948)

29

75 лет со дня рождения поэтессы Фариды Атилловны Расулевой (1948–2022)

– Шагыйрә Фәридә Атилла кызы Рәсүлеваның туума 75 ел (1948–2022)

30

75 лет каллиграфу, графику, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Назипу Файзрахмановичу Наккашу (Исмагилову; 1948)

– Каллиграф, график, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Нәҗип Фәйзрахман улы Нәккашка (Исмәгыйлевкә) 75 яшь (1948)

АВГУСТ

140 лет со дня рождения журналиста, литературного критика, педагога Бургана Шарафутдиновича Шарафа (1883–1942)

– Журналист, әдәби тәнкыйтьче, педагог Борһан Шәрәфетдин улы Шәрәфнең тууына 140 ел (1883–1942)

01

75 лет общественному деятелю, доктору исторических наук, заслуженному работнику культуры ТАССР, члену Национального совета Всемирного конгресса татар Ринату Зиннуровичу Закирову (1948)

– Җәмәгать эшлеклесе, тарих фәннәре докторы, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре, Бөтендөнья татар конгрессының Милли Шура әгъзасы Ринат Зиннур улы Закировка 75 яшь (1948)

75 лет со дня рождения народного поэта Республики Татарстан, общественного деятеля, заслуженного деятеля искусств Республики Татарстан, обладателя Международного Почётного диплома им. Г.-Х.Андерсена, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Роберта Мугаллимовича Миннуллина (1948–2020)

– Татарстан Республикасының халык шагыйре, җәмәгать эшлеклесе, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Г.-Х.Андерсен исемендәге Халыкара Почётлы диплом иясе, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Роберт Мөгаллим улы Миңнуллинның тууына 75 ел (1948–2020)

04

80 лет поэту, заслуженному работнику культуры РСФСР, народному поэту Республики Татарстан, лауреату Республиканской премии Татарстана им. М.Джалиля, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Равилю Габдрахмановичу Файзуллину (1943)

– Шагыйрь, РСФСРның атказанган мәдәният хезмәткәре, Татарстан Республикасының халык шагыйре, Татарстанның М.Җәлил исемендәге Республика, Г.Тукай исемендәге Дәүләт премияләре лауреаты Равил Габдрахман улы Фәйзуллинга 80 яшь (1943)

06

110 лет со дня рождения актёра, народного артиста ТАССР Василия Александровича Чернецкого (1913–1980)

– Актёр, ТАССРның халык артисты Василий Александрович Чернецкийның тууына 110 ел (1913–1980)

07

80 лет живописцу Якову Яковлевичу Лукьяненко (1943)

– Рәссам Яков Яковлевич Лукьяненкога 80 яшь (1943)

14

70 лет композитору, заслуженному деятелю искусств Татарстана, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Луизе Миннигалеевне Батыр-Булгари (Батыркаевой; 1953)

– Композитор, Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Луиза Миңнегали кызы Батыр-Болгари (Батыркаева) га 70 яшь (1953)

15

120 лет со дня рождения певицы, педагога, народной артистки ТАССР Асии Сафиуллов- ны Измайловой (1903–1993)

– Җырчы, педагог, ТАССРның халык артисты Асия Сафиулла кызы Измайлованың тууына 120 ел (1903–1993)

17

130 лет со дня рождения военного и политического деятеля, дипломата Хусаина Багаутдиновича Мавлютова (1893–1937)

– Хәрби һәм сәяси эшлекле, дипломат Хөсәен Баһаветдин улы Мәүлетовның тууына 130 ел (1893–1937)

23

*** 100 лет со дня рождения писательницы, переводчицы, заслуженного работника культуры ТАССР, РСФСР, лауреата премии им. А.Алиша Союза писателей Татарстана Лябибы Фаезовны Ихсановой (1923–2010)**

– Язучы, тәрҗемәче, ТАССРның, РСФСРның атказанган мәдәният хезмәткәре, Татарстан Язучылар берлегенең А.Алиш исемендәге премиясе лауреаты Ләбибә Фәез кызы Ихсанованың тууына 100 ел (1923–2010)

26

60 лет певцу, народному артисту Республики Татарстан Георгию Михайловичу Коврикову (1963)

– Җырчы, Татарстан Республикасының халык артисты Георгий Михайлович Коврикովка 60 яшь (1963)

31

120 лет со дня рождения литературоведа, доктора филологических наук, профессора, заслуженного деятеля науки ТАССР, РСФСР Мухаммета Хайрулловича Гайнуллина (1903– 1985)

– Әдәбият галиме, филология фәннәре докторы, профессор, ТАССРның, РСФСРның атказанган фән эшлеклесе Мөхәммәт Хәйрулла улы Гайнуллинның тууына 120 ел (1903–1985)

СЕНТЯБРЬ

01

75 лет эстрадному певцу, заслуженному артисту РСФСР, народному артисту Республики Татарстан Альберту Нурулловичу Асадуллину (1948)

– Эстрада җырчысы, РСФСРның атказанган, Татарстан Республикасының халык артисты Альберт Нурулла улы Әсәдуллинга 75 яшь (1948)

06

100 лет со дня рождения композитора, заслуженного деятеля искусств ТАССР Агзама (Азантина) Нурутдиновича Фаттаха (Фаттахутдинова; 1923–2013)

– Композитор, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Әгъзам (Азантин) Нуретдин улы Фәттах (Фәттахетдинов) ның тууына 100 ел (1923–2013)

07

160 лет со дня рождения историка, этнографа, краеведа, педагога, общественного деятеля Михаила Николаевича Пинегина (1863–1935)

– Тарихчы, этнограф, төбәкне өйрәнүче, педагог, җәмәгать эшлеклесе Михаил Николаевич Пинегинның тууына 160 ел (1863–1935)

08

90 лет со дня рождения историка, нумизмата, археолога, заслуженного деятеля науки Татарстана, члена-корреспондента Академии наук Татарстана, лауреата Государственной премии Татарстана Азгара Гатаулловича Мухамадиева (1933–2018)

– Тарихчы, нумизмат, археолог, Татарстанның атказанган фән эшлеклесе, Татарстан Фәннәр академиясенең мөхбир-әгъзасы, Татарстанның Дәүләт премиясе лауреаты Әзһәр Гатаулла улы Мөхәммәдиевнең тууына 90 ел (1933–2018)

16

130 лет со дня рождения композитора, педагога, заслуженного деятеля искусств ТАССР Михаила Алексеевича Юдина (1893–1948)

– Композитор, педагог, ТАССР-ның атказанган сәнгать эшлеклесе Михаил Алексеевич Юдинның тууына 130 ел (1893–1948)

17

240 лет со дня рождения первой в России женщины-офицера, писательницы Надежды Андреевны Дуровой (1783–1866)

– Россиядә хатын-кызлардан беренче офицер, язучы Надежда Андреевна Дурованың тууына 240 ел (1783–1866)

18

60 лет актёру, режиссёру, народному артисту Республики Татарстан, главному режиссёру Бугульминского государственного русского драматического театра им. А.В.Баталова Владимиру Юрьевичу Пряхину (1963)

– Актёр, режиссёр, Татарстан Республикасының халык артисты, А.В.Баталов исемендәге Бөгелмә дәүләт рус драма театрының баш режиссёры Владимир Юрьевич Пряхинга 60 яшь (1963)

19

120 лет со дня рождения переводчицы, писательницы Гульсум (Уммугульсум) Давыдовны Мухамедовой (1903–1988)

– Әдәби тәрҗемәче, язучы Гөлсем (Өммегөлсем) Даут кызы Мөхәммәдованың тууына 120 ел (1903–1988)

---

75 лет композитору, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Луизе Ахметзяновне Хайрутдиновой (1948)

– Композитор, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Луиза Әхмәтҗан кызы Хәйретдиновага 75 яшь (1948)

21

– 75 лет художнику театра, заслуженному деятелю искусств РСФСР, народному художнику Республики Татарстан, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Александру Михайловичу Патракову (1948)

– Театр рәссамы, РСФСРның атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстан Республикасының халык рәссамы, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Александр Михайлович Патраковка 75 яшь (1948)

23

110 лет со дня рождения певца, режиссёра, профессора, народного артиста ТАССР и РСФСР, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Нияза Курамшевича Даутова (1913–1986) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре =Календарь знаменательных и памятных дат. 2013. – Казань: Милли китап, 2012. – С. 94–97)

– Җырчы, режиссёр, профессор, ТАССРның, РСФСРның халык артисты, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Нияз Курамша улы Даутовның тууына 110 ел (1913–1986)

---

100 лет со дня рождения артиста балета, балетмейстера, заслуженного артиста РСФСР Адгама Фазулжановича Нарыкова (1923–1968)

– Балет артисты, балетмейстер, РСФСРның атказанган артисты Әдһәм Фазылҗан улы Нарыковның тууына 100 ел (1923–1968)

25

110 лет со дня рождения музыковеда, педагога, профессора, заслуженного деятеля искусств ТАССР и РСФСР Якова Моисеевича Гиршмана (1913–1990)

– Музыка белгече, педагог, профессор, ТАССРның, РСФСР-ның атказанган сәнгать эшлеклесе Яков Моисеевич Гиршманның тууына 110 ел (1913–1990)

28

70 лет художнику-проектировщику Александру Нарциссовичу Лопаткину (1953)

– Рәссам-проектлаучы Александр Нарциссович Лопаткинга 70 яшь (1953)

29

100 лет со дня рождения живописца, заслуженного деятеля искусств ТАССР, народного художника ТАССР, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Сергея Осиповича Лывина (1923–2000)

– Рәссам, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе, ТАССРның халык рәссамы, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Сергей Осипович Лывинның тууына 100 ел (1923–2000)

ОКТЯБРЬ

01

*** 125 лет со дня рождения исполнителя-виртуоза на народных музыкальных инструментах, заслуженного артиста ТАССР Файзи (Файзрахмана) Бикмухаметовича Биккинина (1898–1968)**

– Халык музыка уен коралларында уйнау остасы, ТАССРның атказанган артисты Фәйзи (Фәйзерахман) Бикмөхәммәт улы Биккининның тууына 125 ел (1898–1968)

05

125 лет со дня образования Зеленодольского фанерного завода (1898)

– Яшел Үзән (Зеленодол) фанера заводы төзелүгә 125 ел (1898)

---

120 лет со дня рождения поэтессы Зайнап Ходжаевны Башировой (1903–1984)

– Шагыйрә Зәйнәп Хуҗихан кызы Бәшированың тууына 120 ел (1903–1984)

13

60 лет живописцу, графику Андрею Михайловичу Кузнецову (1963)

– Рәссам, график Андрей Михайлович Кузнецовка 60 яшь (1963)

---

140 лет со дня рождения поэта Хабиба Шарифулловича Исхаки (Исхакова; 1883–1913)

– Шагыйрь Хәбиб Шәрифулла улы Исхакый (Исхаков)ның тууына 140 ел (1883–1913)

---

70 лет живописцу, народному художнику Республики Татарстан, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Мударису Мухетдиновичу Мингазову (1953)

– Рәссам, Татарстан Республикасының халык рәссамы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Мөдәррис Мөхетдин улы Минһаҗевка 70 яшь (1953)

17

110 лет со дня рождения актёра, заслуженного артиста ТАССР Фаридуна Ибрагимовича Юнусова (1913–1978)

– Актёр, ТАССРның атказанган артисты Фәридун Ибраһим улы Юнысовның тууына 110 ел (1913–1978)

20

130 лет со дня рождения художницы и педагога Нины Петровны Романовой (1893–1952)

– Рәссам, педагог Нина Петровна Романованың тууына 130 ел (1893–1952)

100 лет со дня рождения дирижёра, педагога, заслуженного деятеля искусств ТАССР Азгара Ханифовича Абдуллина (1923–1993)

– Дирижёр, педагог, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Әзһәр Хәниф улы Абдуллинның тууына 100 ел (1923–1993)

100 лет со дня рождения актрисы, заслуженной артистки ТАССР Асии Ахметшевны Харисовой (Разаутдиновой; 1923–2011)

– ТАССРның атказанган артисты Асия Әхмәтша кызы Харисова (Разаутдинова)ның тууына 100 ел (1923–2011)

70 лет живописцу, графику, лауреату премии им. Б.Урманче Министерства культуры Республики Татарстан Булату Шагинуровичу Морданову (1953)

– Рәссам, график, Татарстан Республикасы Мәдәният министрлыгының Б.Урманче исемендәге премиясе лауреаты Булат Шаһинур улы Мордановка 70 яшь (1953)

21

125 лет со дня рождения народного артиста ТАССР Петра Александровича Цветаева (1898–1970)

– ТАССРның халык артисты Пётр Александрович Цветаевның тууына 125 ел (1898–1970)

25

100 лет со дня рождения живописца Германа Дмитриевича Мелентьева (1923–1979)

– Рәссам Герман Дмитриевич Мелентьевның тууына 100 ел (1923–1979)

26

130 лет со дня рождения актёра, режиссёра Камала I (Габдуллы Галиакбаровича Камалетдинова; 1893–1933)

– Актёр, режиссёр Камал I нең (Габдулла Галиәкбәр улы Камалетдиновның) тууына 130 ел (1893–1933)

110 лет со дня рождения заслуженного артиста ТАССР Вали Галкина (1913–1996)

– ТАССРның атказанган артисты Вәли Галкинның тууына 110 ел (1913–1996)

90 лет со дня рождения скрипачки, педагога, профессора, заслуженной артистки ТАССР, лауреата международных конкурсов Зариус Усмановны Шахмурзаевой (1933–2010)

– Скрипкачы, педагог, профессор, ТАССРның атказанган артисты, Халыкара конкурслар лауреаты Зариус Госман кызы Шаһморзаеваның тууына 90 ел (1933–2010)

27

60 лет актёру, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Раушану Тимерзяновичу Шарипову (1963)

– Актёр, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Раушан Тимерҗан улы Шәриповка 60 яшь (1963)

110 лет со дня выхода в Казани первого номера женского журнала на татарском языке «Сююмбике». Издавался с 1913 года по 8 января 1918 года. В августе 1926 года был переименован в «Азат хатын». В 1941–1957 гг. не издавался, в 1958 году восстановлен, с 1991 года выходит под прежним названием «Сююмбике»

– Татар хатын-кызларының «Сөембикә» журналы чыга башлауга 110 ел. Ул Казанда 1913 елдан 1918 елның 8 гыйнварына кадәр чыга. 1926 елның августыннан башлап «Азат хатын» исеме белән нәшер ителә. 1941–1957 елларда басылмый, 1958 дә яңадан чыга. 1991 елдан исеме «Сөембикә» итеп үзгәртелә

28

80 лет поэтессе, педагогу Васиме Лутфулловне Хайруллиной (Талиповой; 1943)

– Шагыйрә, педагог Вәсимә Лотфулла кызы Хәйруллина (Талипова)га 80 яшь (1943)

29

25 лет со дня открытия «Музея имени Галии Кайбицкой» в селе Большие Кайбицы Республики Татарстан (1998)

– Татарстан Республикасының Олы Кайбыч авылында «Галия Кайбицкая исемендәге музей» ачылуга 25 ел (1998)

30

120 лет со дня рождения историка, краеведа, педагога Ривгата Шакирдзяновича Тагирова (1903–1977)

– Тарихчы, педагог Рифгать Шакирҗан улы Таһировның тууына 120 ел (1903–1977)

НОЯБРЬ

01

120 лет со дня рождения драматурга, заслуженного деятеля искусств ТАССР и РСФСР Ризы Фахрутдиновича Ишмурата (Ишмуратова; 1903–1995)

– Драматург, ТАССРның һәм РСФСРның атказанган сәнгать эшлеклесе Риза Фәхретдин улы Ишморат (Ишморатов)ның тууына 120 ел (1903–1995)

03

70 лет переводчице Люции Анваровне Гиззатуллиной (1953)

– Тәрҗемәче Люция Әнвәр кызы Гыйззәтуллинага 70 яшь (1953)

---

70 лет назад рабочий посёлок Альметьевск получил статус города республиканского подчинения (1953)

– 70 ел элек Әлмәт эшчеләр посёлогына республика буйсынуындагы шәһәр статусы бирелә (1953)

04

120 лет со дня рождения химика-органика, академика Академии наук СССР, Героя Социалистического Труда, заслуженного деятеля науки и техники ТАССР и РСФСР, лауреата Государственной премии СССР, Ленинской премии Бориса Александровича Арбузова (1903–1991)

– Химик-органик, СССР Фәннәр академиясе академигы, Социалистик Хезмәт Герое, ТАССРның һәм РСФСРның атказанган фән һәм техника эшлеклесе, СССРның Дәүләт һәм Ленин премияләре лауреаты Борис Александрович Арбузовның тууына 120 ел (1903–1991)

---

120 лет со дня рождения актёра, режиссёра Хамита Абдрахмановича Утяганова (1903–1941)

– Актёр, режиссёр Хәмит Габдрахман улы Үтәгәневнең тууына 120 ел (1903–1941)

---

60 лет графику Андрею Григорьевичу Терентьеву (1963)

– График Андрей Григорьевич Терентьевка 60 яшь (1963)

06

90 лет Татарскому государственному театру драмы и комедии имени Карима Тинчурина (бывшему Татарскому государственному передвижному театру; 1933) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре =Календарь знаменательных и памятных дат. 2013. – Казань: Милли китап, 2012. – С. 102–105)

– Кәрим Тинчурин исемендәге Татар дәүләт драма һәм комедия театры (элеккеге Татар дәүләт республика күчмә театры) оештырылуга 90 ел (1933)

12

75 лет со дня рождения народного артиста Республики Татарстан Идриса Мударисовича Масгутова (1948–2008)

– Татарстан Республикасының халык артисты Идрис Мө-

дәррис улы Мәсгутовның тууына 75 ел (1948–2008)

13

100 лет со дня рождения актрисы, народной артистки ТАССР Муниры Габдулловны Шагидуллиной (1923–2001)

– Актриса, ТАССРның халык артисты Мөнирә Габдулла кызы Шаһидуллинаның тууына 100 ел (1923–2001)

18

80 лет Казанскому АО «Вакууммаш» (1943). С 1981 года – НПО, с 1993 года – АО. Основная продукция: вакуумная техника, оборудование для нефтяной промышленности, энергетики, агропромышленного комплекса. АО «Вакууммаш» – предприятие трудовой доблести

– Вакуум техникасы җайланмалары ясаучы һәм серияләп чыгаручы Казан «Вакууммаш» акционерлык җәмгыятенә 80 ел (1943). 1981 елда Фәнни-җитештерү берләшмәсе, 1993 елда Акционерлык җәмгыяте итеп үзгәртелә. Җитештерә торган продукциясе: вакуум техникасы, нефть сәнәгатенә, энергетикага, агропромышленность комплексына яраклы җиһазлар. «Вакууммаш» – Хезмәт Батырлыгы предприятиесе

20

100 лет со дня рождения живописца, заслуженного деятеля искусств ТАССР, народного художника ТАССР Ефима Александровича Симбирина (1923–2000)

– Рәссам, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе, ТАССРның халык рәссамы Ефим Александрович Симбиринның тууына 100 ел (1923–2000)

23

125 лет со дня рождения артиста Газиза Исхаковича Айдарского (Валитова; 1898–1933)

– Артист Газиз Исхак улы Айдарский (Вәлитов)ның тууына 125 ел (1898–1933)

25

75 лет со дня рождения живописца, графика Михаила Ивановича Чудакова (1948–2011)

– Рәссам, график Михаил Иванович Чудаковның тууына 75 ел (1948–2011)

26

*** 150 лет со дня рождения педагога, языковеда, профессора, заслуженного деятеля науки ТАССР, Героя Труда Мухитдина Хафизутдиновича Курбангалиева (1873–1941)**

– Педагог, тел галиме, профессор, ТАССРның атказанган фән эшлеклесе, Хезмәт Батыры Мөхетдин Хафизетдин улы Корбангалиевнең тууына 150 ел (1873–1941)

---

75 лет живописцу Татьяне Васильевне Голубцовой (1948)

– Рәссам Татьяна Васильевна Голубцовага 75 яшь (1948)

27

75 лет со дня пуска в Казани первой троллейбусной линии (1948)

– Казанда беренче троллейбус линиясе эшли башлауга 75 ел (1948)

28

120 лет со дня рождения писателя Аделя (Адельши) Нурмухаметовича Кутуя (Кутуева; 1903–1945)

– Язучы Гадел (Гаделша) Нурмөхәммәт улы Кутуй (Кутуев) ның тууына 120 ел (1903–1945)

---

100 лет со дня рождения пианистки, педагога, профессора, заслуженного деятеля искусств ТАССР и РСФСР Ирины Сергеевны Дубининой (1923–2021)

– Пианист, педагог, профессор, ТАССРның һәм РСФСРның атказанган сәнгать эшлеклесе Ирина Сергеевна Дубининаның тууына 100 ел (1923–2021)

ДЕКАБРЬ

01

120 лет со дня рождения графика, живописца, педагога Джагфара Гизатовича Булата (1903–1981)

– График, нәкышьче, педагог Җәгъфәр Гыйззәт улы Булатның тууына 120 ел (1903–1981)

80 лет со дня рождения актрисы, народной артистки ТАССР, заслуженной артистки РСФСР Исламии Хидиятулловны Махмутовой (1943–2019)

– Актриса, ТАССРның халык, РСФСРның атказанган артисты Исламия Һидиятулла кызы Мәхмүтованың тууына 80 ел (1943–2019)

03

110 лет со дня рождения живописца, графика, народного художника ТАССР, заслуженного деятеля искусств ТАССР Гайши Абдрахмановны Рахманкуловой (1913–1991) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре =Календарь знаменательных и памятных дат. 2013. – Казань: Милли китап, 2012. – С. 110–113)

– Рәссам, график, ТАССРның халык рәссамы һәм атказанган сәнгать эшлеклесе Гайшә Габдрахман кызы Рахманкулованың тууына 110 ел (1913–1991)

04

60 лет актрисе, народной артистке Республики Татарстан Елене Ефимовне Ненашевой (1963)

– Актриса, Татарстан Республикасының халык артисты Елена Ефимовна Ненашевага 60 яшь (1963)

06

60 лет актрисе, народной артистке Республики Татарстан Раушании Саматовне Файзуллиной (1963)

– Актриса, Татарстан Республикасының халык артисты Раушания Самат кызы Фәйзуллинага 60 яшь (1963)

08

140 лет со дня рождения историка, языковеда, литературоведа, общественного и политического деятеля Абдулбари Абдулловича Батталова (Абдуллы Баттал-Таймаса; 1883–1969)

– Тарихчы, тел-әдәбият белгече һәм җәмәгать-сәясәт эшлеклесе Габделбари Габдулла улы Баттал-Таймас (Сәетбатталов) ның тууына 140 ел (1883–1969)

09

***150 лет со дня рождения педагога, богослова, общественного деятеля Зии (Парвазетдина) Джамалетдиновича Камали (Камалетдинова; 1873–1942)**

– Педагог, дин галиме, җәмәгать эшлеклесе Зыя (Пәрвазетдин) Җамалетдин улы Камали (Камалетдинов)ның тууына 150 ел (1873–1942)

10

75 лет писателю, литературоведу, общественному деятелю, заслуженному работнику культуры Татарстана, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Ринату Сафиевичу Мухаммадиеву (1948)

– Язучы, әдәбият галиме, җәмәгать эшлеклесе, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Ринат Сафа улы Мөхәммәдиевкә 75 яшь (1948)

11

80 лет со дня рождения поэта Марселя Гильфановича Гимазетдинова (1943–1993)

– Шагыйрь Марсель Гыйльфан улы Гыймазетдиновның тууына 80 ел (1943–1993)

13

125 лет со дня рождения заслуженного артиста ТАССР Каюма Бареевича Бареева (1898–1976)

– ТАССРның атказанган артисты Каюм Барый улы Бариевның тууына 125 ел (1898–1976)

100 лет со дня рождения писателя Рамзи Ибрагимовича Илялова (1923–2009)

– Язучы Рәмзи Ибраһим улы Иляловның тууына 100 ел (1923–2009)

14

80 лет скрипачу, дирижёру, педагогу, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Рустему Ибрагимовичу Утэю (1943)

– Скрипкачы, дирижёр, педагог, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Рөстәм Ибраһим улы Үтәйгә 80 яшь (1943)

15

140 лет со дня рождения педагога, филолога, члена-корреспондента Академии педагогических наук РСФСР, заслуженного деятеля науки Татарстана Мухаметхана Ашрафзяновича Фазлуллина (1883–1964)

– Педагог, тел галиме, РСФСР Педагогика фәннәре академиясенең мөхбир-әгъзасы, Татарстанның атказанган фән эшлеклесе Мөхәммәтхан Әшрәфҗан улы Фазлуллинның тууына 140 ел (1883–1964)

140 лет со дня рождения книгоиздателя, переводчика, писателя Ахмедгарея Сибгатуллովича Хасани (1883–1934)

– Татар китабы эшлеклесе, әдип, тәрҗемәче, нашир Әхмәтгәрәй Сибгатулла улы Хәсәнинең тууына 140 ел (1883–1934)

100 лет со дня рождения актрисы, заслуженного работника культуры ТАССР Бики Шакировны Шакировой (1923–1996)

– Актриса, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Бикә Шакир кызы Шакированың тууына 100 ел (1923–1996)

20

90 лет со дня рождения поэта и журналиста Дифгата Шамсиевича Сираева (1933–1985)

– Шагыйрь һәм журналист Дифгать Шәмси улы Сираевның тууына 90 ел (1933–1985)

22

60 лет художнику, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Ленару Раисовичу Гильмутдинову (1963)

– Рәссам, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Ленар Рәис улы Гыйльметдиновка 60 яшь (1963)

23

100 лет со дня рождения живописца, заслуженного деятеля искусств ТАССР, народного художника ТАССР Евгения Владимировича Зуева (1923–1989)

– Рәссам, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе, ТАССРның халык рәссамы Евгений Владимирович Зуевның тууына 100 ел (1923–1989)

100 лет со дня рождения этнографа, лауреата Государственной премии Республики Татарстан Рамзии Гиниятовны Мухамедовой (1923–2020)

– Этнограф, Татарстан Республикасының Дәүләт премиясе лауреаты Рәмзия Гыйният кызы Мөхәммәдованың тууына 100 ел (1923–2020)

25

120 лет со дня рождения народной артистки ТАССР, заслуженной артистки РСФСР Фатимы Хайрулловны Камаловой (Халиуллиной; 1903–1974)

– Актриса, ТАССРның халык, РСФСРның атказанган артисты Фатыйма Хәйрулла кызы Камалова (Хәлиуллина)ның тууына 120 ел (1903–1974)

26

*** 125 лет со дня рождения писателя, военно-политического деятеля Шамиля Хайрулловича Усманова (1898–1937)**

– Язучы, хәрби һәм сәяси эшлекле Шамил Хәйрулла улы Усмановның тууына 125 ел (1898–1937)

28

110 лет со дня рождения театроведа, заслуженного работника культуры Татарстана Хасана Хайрулловича Губайдуллина (1913–1992)

Театр белгече, Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре Хәсән Хәйрулла улы Гобәйдуллинның тууына 110 ел (1913–1992)

Юбилейные даты 2023 года с неустановленным числом и месяцем

2023 елда көннәре һәм айлары билгесез юбилей даталары

840 лет со дня рождения поэта Кул Гали (около 1183–между 1236 и 1240). 790 лет со дня создания его знаменитой поэмы «Кыйсса-и-Йусуф» (1233)

– шагыйрь Кол Галинең тууына 840 ел (якынча 1183–1236/40). Аның мәшһүр «Кыйссаи-Йосыф» поэмасы иҗат ителүгә 790 ел (1233)

670 лет поэме Хорезми «Мәхәббәтнамә» («Книга о любви»; 1353)

– урта гасырлар әдәбияты шагыйре Харәзминең «Мәхәббәтнамә» поэмасы иҗат ителүгә 670 ел (1353)

625 лет произведению Саифа Сараи «Ядкярнаме» (1398)

– Сәйф Сараиның «Ядкярнамә» әсәре язылуга 625 ел (1398)

200 лет со дня рождения историка, филолога, педагога Хусаина Фаизханова (1823, по другим сведениям, 1828–1866)

– тарихчы, филолог, педагог Хөсәен Фәезхановның тууына 200 ел (1823, башка мәгълүматларга караганда 1828–1866)

190 лет со дня рождения казанского купца, потомственного почётного гражданина Казани Якова Филипповича Шамова (1833–1908)

– Казан сәүдәгәре, шәһәрнең нәселдән күчмә шәрәфле гражданы Яков Филиппович Шамовның тууына 190 ел (1833–1908)

190 лет со дня рождения архитектора, в 1854–1869 гг. казанского губернского архитектора Павла Тимофеевича Жуковского (1833–1900)

– архитектор, 1854–1869 елларда Казан губернасы архитекторы Павел Тимофеевич Жуковскийның тууына 190 ел (1833–1900)

175 лет со дня рождения поэта Якова Емельянова ((1848–1893)

– шагыйрь Яков Емельяновның тууына 175 ел (1848–1893)

175 лет со дня рождения поэта Габделгалляма Габделбадиговича Рашиди (1848–1923)

– шагыйрь Габделгалләм Габделбәдигъ улы Рәшидинең тууына 175 ел (1848–1923)

160 лет со дня рождения просветителя, публициста Мухамметназипа Шамсетдиновича Тунтари (Шамсутдинова; 1863–1930)

– мәгърифәтче, публицист Мөхәммәтнәҗип Шәмсетдин улы Түнтәринең (Шәмсетдиновның) тууына 160 ел (1863–1930)

150 лет со дня рождения поэта, переводчика, педагога Даута Губайдулловича Губайди (Губайдуллина; 1873 –1919)

– шагыйрь, тәрҗемәче, педагог Даут Гобәйдулла улы Гобәйдинең (Гобәйдуллинның) тууына 150 ел (1873–1919)

150 лет со дня рождения поэтессы, педагога, журналиста Магруй Габдулвалиевны Музаффарии (1873–1945)

– шагыйрә, педагог, журналист Маһруй Габделвәли кызы Мозаффариянең тууына 150 ел (1873–1945)

140 лет со дня рождения журналиста и педагога Ризвана Алуши-Ибрагимова (1883–1938)

– журналист һәм педагог Ризван Алуши-Ибраһимовның тууына 140 ел (1883–1938)

130 лет со дня рождения поэта и драматурга Карима Хусаиновича Амири (Амирова; 1893–1962)

– шагыйрь һәм драматург Кәрим Хөсәен улы Әмиринең (Әмиров)ның тууына 130 ел (1893–1962)

130 лет со дня рождения поэта Ибрагима Юсуфовича Башмакова (1893–1913)

– шагыйрь Ибраһим Йосыф улы Башмаковның тууына 130 ел (1893–1913)

130 лет со дня рождения поэтессы, педагога Махмуды Ходжа-Ахмадовны Музаффарии (Урманчеевой; 1893–1969)

– шагыйрә, мөгаллимә Мәхмүдә Хуҗахмәд кызы Мозаффариянең (Урманчиеваның) тууына 130 ел (1893–1969)

130 лет со дня рождения поэта, журналиста Габдуллы Харисовича Хариса (Харисова; 1893–1931)

– шагыйрь, журналист Габдулла Харис улы Харис (Харисов)ның тууына 130 ел (1893–1931)

130 лет со дня рождения поэта, театрального критика Тухфата Ченекая (Тухфатуллы Гиззатуллина; 1893–1959)

– шагыйрь, театр тәнкыйтьчесе Төхфәт Ченәкәйнең (Төхфәтулла Гыйззәтуллинның) тууына 130 ел (1893–1959)

125 лет со дня рождения поэта Мансура Каримовича Крымова (1898–1938)

– шагыйрь Мансур Кәрим улы Крыймовның тууына 125 ел (1898–1938)

125 лет со дня рождения музыканта Исмагила Губайдулловича Хилалова (1898–1992)

– музыкант, күренекле мандолиначы Исмәгыйль Гобәйдулла улы Һилаловның тууына 125 ел (1898–1992)

125 лет со дня основания Зеленодольского производственного объединения «Завод имени Серго» («Позис»; 1898)

– Яшел Үзән (Зеленодольск) шәһәрендә «Серго исемендәге завод» («Позис») җитештерү берләшмәсе төзелүгә 125 ел (1898)

120 лет со дня рождения актёра, заслуженного артиста ТАССР Габдуллы Насыбулловича Уральского I (Насыбуллина; 1903–1942)

– актёр, ТАССРның атказанган артисты Габдулла Насыйбулла улы Уральский I-нең (Насыйбуллинның) тууына 120 ел (1903–1942)

120 лет со дня рождения актёра, заслуженного деятеля искусств ТАССР Гибаса (Гибадуллы) Хабибовича Хабибова (1903–1986)

– актёр, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Гыйбас (Гыйбадулла) Хәбиб улы Хәбибовның тууына 120 ел (1903–1986)

110 лет со дня рождения поэта Макса Гатау (Гайнутдина Зайнутдиновича Гатауллина; 1913–1941)

– шагыйрь Макс Гатау (Гайнетдин Зәйнетдин улы Гатауллин)ның тууына 110 ел (1913–1941)

110 лет со дня рождения поэта Исмагила Шафиевича Шафиева (1913–1943)

– шагыйрь Исмәгыйль Шәфи улы Шәфиевнең тууына 110 ел (1913–1943)

100 лет назад издана книга Джамала Валидова «Очерк истории образованности и литературы татар (до революции 1917 года)». – М.; Санкт-Петербург: Госиздат, 1923. – 108 с.

– 100 ел элек Җамал Вәлидинең «Очерк истории образованности и литературы татар (до революции 1917 года)» («Идел буе татарларында тәгълим-тәрбия һәм әдәбият тарихы»). – М.: Санкт-Петербург: Госиздат, 1923. – 108 с. китабы басылып чыкты

100 лет назад издана книга Михаила Худякова «Очерки по истории Казанского ханства». – Казань: Госиздат, 1923. – 304 с.

– 100 ел элек Михаил Худяковның «Очерки по истории Казанского ханства». – Казань: Госиздат, 1923. – 304 с. китабы басылып чыкты.

В 2023 году исполняется Героям Советского Союза – нашим землякам:*

Түбәндә исемнәре күрсәтелгән якташларыбыз – Советлар Союзы Геройларының 2023 елда юбилейлары була:**

110 лет со дня рождения Николая Николаевича Аржанова (10.03.1913–1976)

– Николай Николаевич Аржановның тууына 110 ел (10.03.1913–1976)

100 лет со дня рождения Гильми Аблязовича Багаутдинова (1923–1945)

– Гыйльми Әбләз улы Баһаветдиновның тууына 100 ел (1923–1945)

110 лет со дня рождения Газинура Гафиатулловича Гафиатуллина (13.01.1913–1944)

– Газинур Гафиятулла улы Гафиятуллинның тууына 110 ел (13.01.1913–1944) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре=Календарь знаменательных и памятных дат. 2013. – Казань: Милли китап, 2012. – С. 60–62)

110 лет со дня рождения Гайфутдина Гильмутдиновича Гильмутдинова (13.01.1913–1944)

–ГайфетдинГыйльметдинулыГыйльметдиновның тууына 110 ел (13.01.1913–1944)

110 лет со дня рождения Владимира Сергеевича Графова (28.06.1913–1991)

– Владимир Сергеевич Графовның тууына 110 ел (28.06.1913–1991)

110 лет со дня рождения Максима Васильевича Дмитриева (14.09.1913–1990)

– Максим Васильевич Дмитриевның тууына 110 ел (14.09.1913–1990)

110 лет со дня рождения Ивана Михайловича Засорина (8.04.1913–1985)

– Иван Михайлович Засоринның тууына 110 ел (8.04.1913–1985)

100 лет со дня рождения Анатолия Семёновича Казакова (20.02.1923–1986)

– Анатолий Семёнович Казаковның тууына 100 ел (20.02.1923–1986)

100 лет со дня рождения Юрия Борисовича Кардашенко (8.08.1923–1989)

– Юрий Борисович Кардашенконың тууына 100 ел (8.08.1923–1989)

125 лет со дня рождения Александра Васильевича Кирсанова (23.12.1898–1994)

– Александр Васильевич Кирсановның тууына 125 ел (23.12.1898–1994)

110 лет со дня рождения Александра Моисеевича Коваля (2.07.1913–2005)

– Александр Моисеевич Ковальның тууына 110 ел (2.07.1913–2005)

***Очерки о жизненном пути Героев см.:**
Герои Советского Союза – наши земляки: сб. докум. очерков и зарисовок в 3-х кн. /сост.: З.И.Гильманов, А.К.Айнутдинов. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1982–1985.
Ханин Л. Герои Советского Союза – сыны Татарии. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1963. – 680 с.
**** Геройларның тормыш юллары турындагы очеркларны кара:**
Батырлар китабы = Книга Героев. – Казан: Татар. китап нәшр., 2000. – 395 б.
Советлар Союзы Геройлары – якташларыбыз. – Казан: Татар. китап нәшр., 1990. – 680 б.
Ханин Л. Советлар Союзы Геройлары – Татарстан уллары. – Казан: Татар. китап нәшр., 1966. – 640 б.

100 лет со дня рождения Виктора Ивановича Маринина (5.08.1923–1943)

– Виктор Иванович Марининның тууына 100 ел (5.08.1923–1943)

100 лет со дня рождения Петра Михайловича Никонорова (13.01.1923–1983)

– Пётр Михайлович Никоноровның тууына 100 ел (13.01.1923–1983)

100 лет со дня рождения Германа Петровича Одноценова (21.01.1923–1945)

– Герман Петрович Одноценовның тууына 100 ел (21.01.1923–1945)

110 лет со дня рождения Василия Ивановича Осипова (20.02.1913–1944)

– Василий Иванович Осиповның тууына 110 ел (20.02.1913–1944)

125 лет со дня рождения Алексея Павловича Панфилова (1898–1966)

– Алексей Павлович Панфиловның тууына 125 ел (1898–1966)

110 лет со дня рождения Владимира Александровича Петрова (15.01.1913–1983)

– Владимир Александрович Петровның тууына 110 ел (15.01.1913–1983)

110 лет со дня рождения Бакыя Сибгатулловича Рахимова (1913–1940)

– Бакый Сибгатулла улы Рәхимовның тууына 110 ел (1913–1940)

100 лет со дня рождения Петра Зиновьевича Родионова (26.04.1923–1978)

– Пётр Зиновьевич Родионовның тууына 100 ел (26.04.1923–1978)

110 лет со дня рождения Михаила Георгиевича Рыжова (25.11.1913–1946)

– Михаил Георгиевич Рыжовның тууына 110 ел (25.11.1913–1946)

100 лет со дня рождения Мидхата Абдулловича Салихова (19.09.1923–1994)

– Мидхәт Абдулла улы Салиховның тууына 100 ел (19.09.1923–1994)

100 лет со дня рождения Николая Петровича Сентюкова (15.12.1923–1943)

– Николай Петрович Сентюковның тууына 100 ел (15.12.1923–1943)

110 лет со дня рождения Михаила Васильевича Симонова (1.08.1913–2004)

– Михаил Васильевич Симоновның тууына 110 ел (1.08.1913–2004)

110 лет со дня рождения Касима Хасановича Ситдикова (17.01.1913–1945)

– Касыйм Хәсән улы Ситдыйковның тууына 110 ел (17.01.1913–1945)

110 лет со дня рождения Сергея Николаевича Соколова (12.10.1913–1983)

– Сергей Николаевич Соколовның тууына 110 ел (12.10.1913–1983)

100 лет со дня рождения Михаила Сергеевича Фомина (1923–1943)

– Михаил Сергеевич Фоминның тууына 100 ел (1923–1943)

100 лет со дня рождения Хабибуллы Набиулловича Хайруллина (1923–1945)

– Хәбибулла Нәбиулла улы Хәйруллинның тууына 100 ел (1923–1945)

100 лет со дня рождения Василия Дмитриевича Халева (1913–1945)

– Василий Дмитриевич Халевның тууына 100 ел (1913–1945)

125 лет со дня рождения Михаила Алексеевича Чиркова (1898–1945)

– Михаил Алексеевич Чирковның тууына 125 ел (1898–1945)

100 лет со дня рождения Закия Шаймардановича Шаймарданова (1923–1967)

– Зәки Шәймәрдан улы Шәймәрдановның тууына 100 ел (1923–1967)

В 2023 году исполняется кавалеру ордена Славы трех степеней – нашему земляку:*

Түбәндә исеме күрсәтелгән якташыбыз – Дан ордены тулы кавалерының 2023 елда юбилее була:*

125 лет со дня рождения Гавриила Васильевича Сафонова (25.03.1898–1976)

– Гавриил Васильевич Сафоновның тууына 125 ел(25.03.1898–1976)

***Очерк о жизненном пути Героя см.:**
Геройның тормыш юлы турындагы очеркны кара:
Кавалеры ордена Славы трех степеней = Дан орденының тулы кавалерлары. – Казань: Книга Памяти, 2005. – 247 с. – На рус. и татар. яз.

В 2023 году исполняется Героям Социалистического Труда – нашим землякам:*

Түбәндә исемнәре күрсәтелгән якташларыбыз – Социалистик Хезмәт Геройларының 2023 елда юбилейлары була:*

100 лет со дня рождения Ахметгарея Шакирзяновича Абдреева (4.10.1923–2004)

– Әхмәтгәрәй Шакирҗан улы Әбдреевнең тууына 100 ел (4.10.1923–2004)

90 лет со дня рождения Евдокии Николаевны Багаевой (8.03.1933–2013)

– Евдокия Николаевна Багаеваның тууына 90 ел (8.03.1933–2013)

100 лет со дня рождения Гарая Мавлетбаевича Багманова (7.11.1923–1996)

– Гәрәй Мәүлетбай улы Баһмановның тууына 100 ел (7.11.1923–1996)

100 лет со дня рождения Петра Акимовича Витера (10.10.1923–2003)

– Пётр Акимович Витерның тууына 100 ел (10.10.1923–2003)

110 лет со дня рождения Василия Филипповича Вырина (22.04.1913–1990)

– Василий Филиппович Выринның тууына 110 ел (22.04.1913–1990)

90 лет Стелле Закиевне Габдрахмановой (17.11.1933)

– Стелла Зәки кызы Габдрахмановага 90 яшь (17.11.1933)

90 лет со дня рождения Виктора Ивановича Герасименко (4.03.1933–2005)

– Виктор Иванович Герасименконың тууына 90 ел (4.03.1933–2005)

90 лет со дня рождения Ивана Мироновича Давыденко (6.08.1933–2001)

– Иван Миронович Давыденконың тууына 90 ел (6.08.1933–2001)

80 лет Гульсине Хуснулловне Зантимировой (6.03.1943)

– Гөлсинә Хөснулла кызы Җантимеровага 80 яшь (6.03.1943)

120 лет со дня рождения Михаила Егоровича Зотова (1903–1980)

– Михаил Егорович Зотовның тууына 120 ел (1903–1980)

110 лет со дня рождения Магсумы Садриевны Калимуллиной (17.06.1913–1969)

– Мәгъсүмә Садри кызы Кәлимуллинаның тууына 110 ел (17.06.1913–1969)

***Очерки о жизненном пути Героев см.:**
Геройларның тормыш юллары турындагы очеркларны кара:

Герои Социалистического Труда и полные кавалеры ордена Трудовой Славы – наши земляки = Социалистик Хезмәт Геройлары һәм Хезмәт даны орденының тулы кавалерлары – безнең якташларыбыз. – Казань, 2003. – 232 с. – На рус. и татар. яз.
Герои Труда Татарии 1920–1938 гг.: док. очерки. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1974. – 304 с.
Герои Социалистического Труда (1938–1978 гг.): (док. очерки). – Казань: Татар. кн. изд-во, 1980. – 383 с.
Герои Социалистического Труда Татарии: док. очерки. Кн. 2. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1984. – 352 с.

100 лет Михаилу Васильевичу Карпову (26.08.1923)

– Михаил Васильевич Карповка 100 яшь (26.08.1923)

100 лет со дня рождения Закарии Кашаповича Кашапова (14.06.1923– 2000)

– Зәкәрия Кашап улы Кашаповның тууына 100 ел (14.06.1923– 2000)

110 лет со дня рождения Евгения Никифоровича Королёва (14.11.1913–2001)

– Евгений Никифорович Королёвның тууына 110 ел (14.11.1913–2001)

80 лет со дня рождения Вазила Салиховича Мавликова (30.10.1943–2015)

– Вазил Салих улы Мәүликовның тууына 80 ел (30.10.1943–2015)

110 лет со дня рождения Латфуллы Нугмановича Мусина (1913–1997)

– Латфулла Ногман улы Мусинның тууына 110 ел (1913–1997)

100 лет со дня рождения Галимзяна Закирзяновича Салимзянова (01.09.1923–2005)

– Галимҗан Закирҗан улы Сәлимҗановның тууына 100 ел (01.09.1923–2005)

90 лет со дня рождения Веры Васильевны Солнцевой (23.10.1933–2014)

– Вера Васильевна Солнцеваның тууына 90 ел (23.10.1933–2014)

100 лет Ахмадулле Каримулловичу Шагиахметову (29.01.1923)

– Әхмәдулла Кәримулла улы Шаһиәхмәтовка 100 яшь (29.01.1923)

СПРАВОЧНО-БИОГРАФИЧЕСКИЕ И БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ СВЕДЕНИЯ

БЕЛЕШМӘ-БИОГРАФИК ҺӘМ БИБЛИОГРАФИК МӘГЪЛҮМАТЛАР

13 январь / гыйнвар

Фатхи БУРНАШ
Фәтхи БУРНАШ

1898–1942

125 лет со дня рождения
тууына 125 ел

Поэт, драматург, журналист, общественный деятель Фатхи (Фатхелислам) Закирович Бурнаш (Бурнашев) родился 13 января 1898 года в деревне Бикшик ныне Батыревского района Чувашской Республики в семье муллы. В 1907–1916 годах учится в медресе «Мухаммадия» в Казани. В 1916 году экстерном сдает экзамен за курс Казанской татарской учительской школы.

Ф.Бурнаш работает учителем, одновременно исполняет обязанности редактора газет «Тан» (1918–1920), «Кызыл Армия» (1921), «Татарстан» (1921–1924), «Безнен байрак» (1922–1924), является одним из организаторов и первым редактором журнала «Чаян» (1923–1924).

В 1922 году Ф.Бурнаш избирается членом Центрального Исполнительного Комитета Татарской АССР.

В 1924–1928 годах Ф. Бурнаш на партийной работе, в 1927–1928 годах – директор Татарского академического театра, в 1930-е годы работает в Татиздате, оперной студии при Татарском театре оперы и балета.

Первые литературные опыты Фатхи Бурнаша относятся к середине 1910-х годов: для труппы «Сайяр» переводит на татарский язык пьесу С.Найдёнова «Дети Ванюшина» (1914), пишет свои первые пьесы «Язмыш» («Судьба», 1914; постановка в 1917), «Сукбай» («Бродяга», 1915; постановка в 1917), «Саташкан кыз» («Безумная девушка», 1916; постановка в 1917).

В журналах «Ан» и «Ак юл» печатаются его первые стихи и поэмы, трагедия «Таһир-Зөһрә» («Тахир и Зухра», 1917; постановка в 1918), комедия «Яшь йөрәкләр» («Молодые сердца», 1917; постановка в 1918), которые приносят ему широкое признание.

В годы Гражданской войны публикует свыше 15 поэм, большое количество стихов, рассказов, памфлетов, проникнутых духом отрицания старого мира, мотивами борьбы за социальную справедливость, за революционное преобразование общества.

В романтической драме «Лачыннар» («Соколы», 1931; постановка в 1933), историко-революционной драме «Таң» («Заря», 1932) воссоздаются картины Гражданской войны; в драме «Олы юл белән» («По большой дороге», 1929–1930); комедии «Ялгыз Ярулла» («Единоличник Ярулла», 1940) показан поиск крестьянами своего место в колхозной жизни; в драме «Тукучы Әсма» («Ткачиха Асма», 1931; постановка в 1932) отражена производственная тема. В поэме «Мин калдырдым пар казанын» («Я оставил паровой котёл», 1930) автор отражает противоборство частнособственнической психологии и зарождавшихся социальных принципов коллективизма.

Ф. Бурнашем написаны марш «Колхозчылар маршы» («Марш колхозников», 1933), посвящения «Мәҗит ага хатирәсе» («Память о Маджите ага», 1934), «Горький истәлеге» («Памяти Горького», 1936) и др.

Поэт перевёл на татарский язык роман в стихах А.С.Пушкина «Евгений Онегин» (1939), повесть Л.Н.Толстого «Хаджи-Мурат» («Хаҗи Морат», 1935), роман И.С.Тургенева «Отцы и дети» («Аталар һәм балалар», 1932) и Н.А.Островского «Как закалялась сталь» («Корыч ничек чыныкты», 1936–1937; совместно с А.Ш.Шамовым и Г.Я.Хабибом).

Ф.Бурнаш – автор пяти оперных либретто (в том числе «Тагир и Зухра», «Радость», «Молодые сердца»), рассказов, а также многочисленных публицистических статей, рецензий, которые сыграли заметную роль в формировании идейно-эстетических принципов татарской советской литературы.

24 августа 1940 года по необоснованному обвинению в пропаганде национализма Ф.Бурнаш был осужден на 10 лет лагерей, 1 августа 1942 года приговорён к расстрелу. Реабилитирован посмертно в 1956 году.

Шагыйрь, драматург, журналист, җәмәгать эшлеклесе Фәтхи (Фәтхелислам) Закир улы Бурнаш (Бурнашев) 1898 елның 13 гыйнварында хәзерге

Чуашстан Республикасының Батыр районы Бикшик авылында мулла гаиләсендә туа. 1907–1916 елларда Казанда «Мөхәммәдия» мәдрәсәсендә белем ала. 1916 елда, үзлегеннән әзерләнеп, Казан татар укытучылар мәктәбе программасы нигезендә имтиханнар тапшыра.

Ф.Бурнаш укытучы булып эшли, бер үк вакытта «Таң» (1918–1920 еллар), «Кызыл Армия» (1921), «Татарстан» (1921–1924 еллар), «Безнен байрак» (1922–1924 еллар) газеталарында мөхәррир вазыйфасын башкара. 1923–1924 елларда ул «Чаян» журналын оештыручыларның берсе һәм аның беренче мөхәррире дә була.

1922 елда Ф.Бурнаш Татарстан АССР Үзәк Башкарма Комитеты әъзасы булып сайлана.

1924–1928 елларда ул партия оешмаларында эшли, 1927–1928 елларда Татар академия театры директоры була, 1930 нчы елларда Татарстан Дәүләт нәшриятында һәм Татар опера һәм балет театры каршындагы опера студиясендә эшли.

Фәтхи Бурнашның әдәби эшчәнлеге 1910 нчы еллар уртасында башлана: «Сәйяр» труппасы өчен С.Найдёновның «Дети Ванюшина» («Ванюшин балалары», 1914) пьесасын тәрҗемә итә, үзенең беренче «Язмыш» (1914, куела 1917), «Сукбай» (1915, куела 1917), «Саташкан кыз» (1916, куела 1917) пьесаларын яза.

«Аң», «Ак юл» журналларында беренче шигырь һәм поэмаларын, яшь авторга киң танылу китергән «Таһир-Зөһрә» (1917, куела 1918) трагедиясен, «Яшь йөрәкләр» (1917, куела 1918) комедиясен бастыра.

Гражданнар сугышы елларында иске тормышны инкяр итү, социаль гаделлек өчен көрәш, җәмгыятьне революцион үзгәртү мотивлары белән сугарылган 15-тән артык поэма, шигырьләр, хикәяләр, памфлетлар иҗат итә.

Романтик «Лачыннар» (1931, куела 1933) драмасында, тарихи-революцион «Таң» (1932) драмасында Гражданнар сугышы вакыйгалары тасвирлана; «Олы юл белән» (1929–1930) драмасында, «Ялгыз Ярулла» (1940) комедиясендә авыл кешесенең колхоз тормышында үз урынын табуга омтылышы күрсәтелә; «Тукучы Әсма» (1931, куела 1932) драмасында производство тормышы чагылдырыла. «Мин калдырдым пар казанын» (1930) поэмасында хосусый милекчелек психологиясенең яңа туып килгән социалистик коллективизм принциплары белән каршылыгы күрсәтелә.

Аның тарафыннан «Колхозчылар маршы»на текст (1933), хатирәләр («Мәҗит ага хатирәсе», 1934; «Горький истәлеге», 1936) һәм башка әсәрләр язылa.

Ул татар теленә А.С.Пушкинның «Евгений Онегин» шигъри романын (1939), Л.Н.Толстойның «Хаджи-Мурат» («Хаҗи Морат», 1935) повестен, И.С.Тургеневның «Отцы и дети» («Аталар һәм балалар», 1932) һәм Н.А.Островскийның «Как закалялась сталь» («Корыч ничек чыныкты», 1936–1937; А.Шамов һәм Г.Хәбиб белән берлектә) романнарын тәрҗемә итә.

Ф.Бурнаш – татар совет әдәбиятының һәм театр сәнгатенең идея-эстетик принциплары формалашуда билгеле бер роль уйнаган биш опера либреттосы (шулар исәбендә «Таһир-Зөһрә», «Шатлык», «Яшь йөрәкләр»), хикәяләр, күпсанлы публицистик мәкаләләр, рецензияләр авторы.

Фәтхи Бурнаш – репрессияләр чоры корбаны. Милләтчелектә гаепләнеп 10 елга лагерьга сөрелә. 1942 елның 15 июлендә атылуга хөкем карары игълан ителә. Карар шул елның 1 августында гамәлгә ашырыла. Ф.Бурнаш исеме 1956 елда аклана.

Советуем прочитать:
Укырга тәкъдим итәбез:

Бурнаш Ф. Сайланма әсәрләр: 2 томда. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1959.

Т. 1.: пьесалар / кереш сүз авт. Б. Гыйззәт. – 300 б.

Т. 2.: пьеса, шигырьләр, поэмалар. – 278 б.

Бурнаш Ф. Әдәбият һәм сәнгать турында: мәкаләләр, рецензияләр /кереш сүз авт. А.Әхмәдуллин. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1978. – 240 б.

Бурнаш Ф. Яшь йөрәкләр: пьесалар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1988. – 256 б.

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек. 2 томда. Т.1 / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009. – 751 б. – Фәтхи Бурнаш. – Б. 220–226.

Даутов Р.Н., Нуруллина Н.Б. Совет Татарстаны язучылары: биобиблиогр. белешмә. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. – 639 б. – Фәтхи Бурнаш. – Б. 56–59.

Әхмәдуллин А. Фәтхи Бурнаш: тормыш юлы һәм иҗаты. – 2-нче басма, тулыл. – Казан: Татар. кит. нәшр, 1988. – 176 б.

Әхмәдуллин А. Фәтхи Бурнаш // Татар әдәбияты тарихы. 6 томда. Т.4: Татар совет әдәбияты: 1917–1941. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1989. – Б. 271–287.

Гайнетдинов М. Фәтхи Борнаш // Татар әдәбияты тарихы. 8 томда. Т.5: 1917–1956. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2017. – Б. 286–297.

Татар драматурглары: биобиблиогр. белешмәлек /төз. Ф.Ганиева, Р.Яруллина, А.Саттарова. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2007. – 271 б. – Фәтхи Бурнаш. – Б. 50–52.

Арсланов М.Г. Татар театры: энциклопедик сүзлек-белешмә. – Казан: Заман, 2014. – 584 б. – Бурнаш Фәтхи Закир улы. – Б. 121–127.

Арсланов М.Г. Тылсым. Татар театры: режиссёрлар һәм драматурглар. – Казан: Мәгариф, 2008. – 287 б.: фото б-н. – Нахак гаепләү булса да...: Фәтхи Бурнаш һәм татар театры. – Б. 258–263.

Әхмәтҗанов М.Ф. Бурнаш архивында яңа материаллар //Мирас. – 2003. – № 1. – Б. 46–48.

Баһаветдинов Ф., Әхмәдуллин А. Фәтхи Бурнашның соңгы еллары // Казан утлары. – 1990. – № 10. – Б. 176–182.

Гиниятуллина А. Писатели Советского Татарстана: биобиблиогр. спр. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1970. – 511 с. – Фатхи Бурнаш. – С. 90–92.

Гайнутдинов М.В. Татарская литература зыбких времён (1917–1929 годы). – Казань: Экоцентр, 2001. – 135 с. – Фатхи Бурнаш. – С. 43–67.

Арсланов М.Г. Татарское режиссёрское искусство (1957–1990). – Казань: Фикер, 2002. – 272 с.: илл. – Ф.Бурнаш на сцене театров Татарстана. «Тагир и Зухра» Ш.Сарымсакова. Постановка этой же трагедии П.Исанбетом в ТГАТе, Г.Хусаеновым в Альметьевском театре, «Молодые сердца» в постановках Х.Салимжанова и П.Исанбета. – С. 197–207.

13 февраля/февраль

Фёдор ШАЛЯПИН

1873–1938

150 лет со дня рождения
тууына 150 ел

Фёдор Иванович Шаляпин – русский оперный и камерный певец, который в разное время был солистом Большого и Мариинского театров, а также театра Метрополитен Опера.

Шаляпин – первый народный артист республики (1918–1927, звание возвращено в 1991 году), в 1918–1921 годах – художественный руководитель Мариинского театра. Обширный концертный репертуар певца включает вокальные произведения разных эпох и стилей. Удивительный голос, прекрасное вокальное и актёрское мастерство приносят певцу мировую известность. Ф.Шаляпин оказывает большое влияние на мировое оперное искусство. Занимается в разное время живописью, графикой, скульптурой и снимался в кино. Писатель-мемуарист.

Фёдор Иванович Шаляпин родился 13 февраля 1873 года в Казани на Рыбнорядской улице (ныне улица Пушкина) в деревянном одноэтажном флигеле дома 14 (дом купца Лисицына). Его родители были приезжими крестьянами из Вятской губернии.

В поисках заработка Шаляпины часто переезжали и с 1872 года жили в Казани по разным адресам: в селе Ометьево (ныне микрорайон Аметьево), в Суконной и Татарской слободе. Отец служил писцом в Казанской уездной земской управе.

В детстве Фёдор был певчим в церковном хоре. Мальчиком его отдали на обучение сапожному делу. Начальное образование Федор Шаляпил получил в частной школе Ведерниковой, затем учился в Четвёртом приходском училище в Казани, позже – в Шестом городском начальном училище. В мае 1885 года Шаляпин завершил учёбу.

В десять лет Фёдор впервые попал в театр, который его заворожил. Казанский городской театр в те времена считался одним из лучших в провинции, на его сцене выступали знаменитые актёры, приезжали на гастроли известные артисты петербургских и московских императорских театров. Встреча с настоящим искусством навсегда останется в памяти Шаляпина. После первого спектакля он старается не пропустить ни одного следующего. На зимний сезон 1889–1890 годов его принимают в театр на штатную работу в драматическую труппу Серебрякова на должность статиста. Участвует в эпизодических ролях на сцене театра Летнего сада Панаевых.

В сентябре 1890 года заключает контракт, поступает хористом в труппу Семёнова-Самарского и уезжает в Уфу. В сентябре 1892 года гастролирует с труппой в Тифлисе, берёт уроки вокала у певца Д.Усатова, с успехом выступает в опере.

В 1894–1896 годах Ф.Шаляпин выступает в театрах Москвы, Петербурга, Нижнего Новгорода, становится известным артистом. О нём пишет казанская пресса.

В Казань Ф.Шаляпин возвращается не раз. Сюда он приезжает на гастроли. Первое выступление в Казани уже ставшего известным Ф. Шаляпина состоялось в марте 1897 года. Он даёт два концерта на сцене городского театра. В мае 1899 года исполняет на сцене Казанского городского театра несколько оперных партий. Памятными для его земляков станут выступления Ф.Шаляпина на сцене Дворянского собрания в сентябре 1909 года. В сентябре 1912 года Ф.И.Шаляпин вновь приезжает в Казань; на этот раз для того, чтобы собрать материал к задуманной им автографии. Певец посещает знакомые с детства места, встречается с дорогими его сердцу людьми.

В июле 1922 года Ф.И. Шаляпин вместе со своей второй супругой уезжает на гастроли за границу. Выступает на ведущих оперных сценах мира и в широко известных концертных залах. Последние гастроли Ф.И. Шаляпина прошли по Дальнему Востоку: в городах, где были многочисленные эмигрантские общины.

Ф.И. Шаляпин скончался 12 апреля 1938 года в Париже. 29 октября 1984 года прах певца перезахоронили на Новодевичьем кладбище в Москве.

Казанцы бережно хранят память о своём великом земляке. Одна из улиц столицы Татарстана, бывшая Оренбургская, с 1963 года носит имя Шаляпина. Музей А.М. Горького и Ф.И. Шаляпина (до переименования в 2018 году – Литературно-мемориальный музей А.М. Горького) проводит с 1973 года Всероссийские научные конференции «Шаляпинские чтения», в которых принимают участие учёные, преподаватели вузов, музейные работники, коллекционеры из Москвы, Санкт-Петербурга и других городов. С февраля 1982 года ежегодно на сцене Татарского государственного академического театра оперы и балета им. М.Джалиля проводится Международный оперный фестиваль имени Фёдора Шаляпина, в котором участвуют известные звёзды оперной сцены, исполняются оперы, в которых некогда блистал певец. 29 августа 1999 года в Казани на улице Баумана около Богоявленского собора, в котором певец был крещён, открыт памятник Ф. Шаляпину (скульптор А. Балашов).

Фёдор Иванович Шаляпин – рус опера һәм камера җырчысы, ул төрле вакытта Зур һәм Мария театрлары, шулай ук Метрополитен Опера театры солисты була.

Ул – Республиканың беренче халык артисты (1918–1927, халык артисты исеме 1991 елда кире кайтарыла), 1918–1921 елларда – Мария театрының сәнгать җитәкчесе. Җырчының зур концерт репертуары төрле чорлар һәм стильләрнең вокаль әсәрләрен үз эченә ала. Гаҗәеп тавышы, искиткеч вокал һәм акёерлык осталыгы җырчыга дөньякүләм танылу китерә. Ф.Шаляпин дөнья опера сәнгатенә зур йогынты ясый. Төрле вакытта рәсем, графика, скульптура белән дә шөгыльләнә һәм кинода төшә. Мемуарлар да яза.

Фёдор Иванович Шаляпин 1873 елның 13 февралендә Казанда Рыбнорядская урамында (хәзерге Пушкин урамы) бер катлы агач флигелле 14 нче номерлы йортта (сәүдәгәр Лисицын йортында) туа. Аның әти-әнисе Вятка (Нократ) губернасыннан килгән крестьяннар булган.

Шаляпиннар гаиләсе эш эзләп еш кына күченеп йөриләр, 1872 елдан бирле Казанда төрле җирдә: Әмәт авылында (хәзерге Әмәт микрорайоны), Сукно бистәсендә һәм Татар бистәсендә яшиләр. Әтисе Казан өяз земство идарәсендә күчереп язучы (писарь) булып хезмәт итә.

Балачакта Фёдор чиркәүләрдә хорда җырлый. Малай чагында ук аны аяк киемнәрен төзәтү һөнәренә өйрәтергә бирәләр. Башлангыч белемне Ведерников шәхси мәктәбендә ала, аннары Казан-

да дүртенче мәхәллә училищесында, соңрак алтынчы шәһәр башлангыч училищесында укый. 1885 елның маенда Шаляпин училищены тәмамлый.

Ун яшендә Фёдор беренче тапкыр театрга эләгә, мондагы могҗиза аны әсир итә. Казан шәһәр театры ул вакытларда провинциядә иң яхшысы исәпләнә, аның сәхнәсендә атаклы актёрлар чыгыш ясый, Петербург һәм Мәскәү Император театрларының танылган артистлары гастрольләргә килә. Чын сәнгать белән очрашу Шаляпин хәтеренә мәңгегә уелып кала. Беренче спектакльдән соң ул киләсе спектакльләрне дә калдырмаска тырыша. 1889–1890 елларның кышкы сезонына аны театрга Серебряковның драматик труппасына статист вазыйфасына штаттагы эшкә алалар. Аннары, ул Панаевларның Җәйге бакчасы театры сәхнәсендә эпизодик рольләрдә катнаша.

1890 елның сентябрендә Фёдор, Семёнов-Самарский труппасы белән контракт төзеп һәм хор җырчысы булып, Уфага китә. 1892 елның сентябрендә труппа белән сәфәрдә Тифлиска эләгә, җырчы Д.Усатовтан дәресләр ала, операда уңышлы чыгыш ясый.

1894–1896 елларда Ф. Шаляпин Мәскәү, Петербург, Түбән Новгород театрларында чыгыш ясый, танылган артистка әйләнә. Аның турында Казан матбугаты күп яза.

Ф.Шаляпин Казанга гастрольләр белән берничә тапкыр кайта. Инде танылган Шаляпинның беренче чыгышы 1897 елның мартында Казанда була. Ул шәһәр театры сәхнәсендә ике концерт бирә. 1899 елның маенда Казан шәһәр театры сәхнәсендә тагын берничә опера партиясе җырлый. Ф.Шаляпинның Дворяннар җыелышы сәхнәсендә 1909 елның сентябрендәге чыгышлары аның якташлары өчен аеруча истәлекле булып кала. 1912 елның сентябрендә Ф.И. Шаляпин яңадан Казанга кайта; бу юлы үзе ниятләгән автографиясенә материал туплау өчен. Ул балачактан таныш булган урамнарда йөри, күңеленә кадерле кешеләр белән очраша.

1922 елның июлендә Фёдор Иванович икенче хатыны белән бергә чит илгә гастрольләргә китә. Дөньяның төп опера сәхнәләрендә һәм киң танылган концерт залларында чыгышлар ясый. Шаляпинның соңгы гастрольләре Ерак Көнчыгышта – күпсанлы эмигрант җәмгыятьләре булган шәһәрләрдә уза.

Ф.И. Шаляпин 1938 елның 12 апрелендә Парижда вафат була. 1984 елның 29 октябрендә җырчының җәсәден Мәскәүдәге Новодевичье зиратына күчереп җирлиләр.

Казанлылар үзләренең бөек якташлары турында истәлекләрен кадерләп саклый. Татарстан башкаласының элеккеге Оренбург урамы 1963 елдан Шаляпин исемен йөртә. А.М. Горький һәм Ф.И. Шаляпин музее (2018 елда исемен үзгәрткәнче – А.М. Горький әдәби-мемориаль музее) 1973 елдан бирле «Шаляпин укулары» исемле Бөтенроссия фәнни конференцияләре үткәрә, аларда Мәскәү, Санкт-Петербург һәм башка шәһәрләрдән килгән галимнәр, югары уку йортлары укытучылары, музей хезмәткәрләре, коллекционерлар катнаша. 1982 елның февраленнән ел саен М.Җәлил исемендәге Татар дәүләт опера һәм балет академия театры сәхнәсендә Фёдор Шаляпин исемендәге Халыкара опера фестивале үткәрелә. Казанга илнең барлык тарафларыннан танылган опера сәхнәсе йолдызлары килә, алар шулай ук Ф.Шаляпин репертуарында да булган опералларда катнашалар. 1999 елның 29 августында Казанның Бауман урамында, үзе сабый чакта чукындырылган Богоявленский соборы янында Ф.Шаляпинга һәйкәл (скульптор А. Балашов) ачыла.

Советуем прочитать: Укырга тәкъдим итәбез:

Шаляпин Ф.И. Маска и душа / [предисл. «Завет и исповедь» Б.А. Покровского]. – Москва: Вагриус, 1997. – 319 с., 16 л. ил.

Коновалова С. Казанга һәм дөньяга Ходай бүләге // Казан. – 2013. – № 3. – Б. 52–55.

Хәеров А. Шаляпинның Казандагы адреслары буйлап // Татарстан. – 2018. – № 2. – Б. 40–46.

Баһаветдинова А. Шаляпин һәм Казан // Фәнни Татарстан. – 2003. – № 1. – Б. 20–24.

Фәйзрахманов Ә. Шаляпин Арчада укыган // Шәһри Казан. – 2005. – 12 авг.

Американ Казанга бага: [Ф. Шаляпинның кызы әтисе турында] // Шәһри Казан. – 2000. – 18 авг.

Зөлфәт. Моңсарларны уяткан җир: шигырь // Шәһри Казан. – 1999. – 28 авг.

Гольцман С.В. Ф. И. Шаляпин в Казани. – 2-е изд., перераб. и доп. – Казань: Kazan-Казань, 2002. – 319 с.: фотоил., портр. + 1 л. карт. – (Казань и казанцы; История в событиях и лицах). – В прил. список адресов, связанных с жизнью и деятельностью Ф.И. Шаляпина в Казани. – Библиогр.: с. 309–313

Казань в жизни и творчестве А.М. Горького и Ф.И. Шаляпина: материалы науч. конференции, посвящ. 1000-летию Казани и 65-летию Литературно-мемориального музея А.М. Горького (23 марта 2005 г.), а также Шаляпинских чтений (13 февр. 2006 г.). – Казань: Школа, 2009. – 154 с.: ил.

Шаляпинские чтения в Литературно-мемориальном музее А.М. Горького в Казани (1992–2002). – Казань: Карпол, 2002. – 110 с.: фотоил.

Шаляпинские чтения: 1992 г. / редкол.: Г.М. Кантор (сост.) [и др.]. – Казань, 1995. – 78 с.

Елизарова М.Н. Незабываемые годы. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1987. – 168 с.

Путеводитель по экспозиции Литературно-мемориального музея А.М. Горького = А.М. Горький әдәби-мемориаль музее экспозициясе буенча юл күрсәткеч. – Казань, 2016. – 38 с.: ил. – На обл.: Писатель. Эпоха. Герой: «Жизненный и творческий путь А.М. Горького», «Ф.И. Шаляпин и Казань». – Текст парал. рус., татар. яз.

Вавиличева И. Фёдор Шаляпин: «Моя мечта неразрывно связана с Россией»: [внук И.Ф. Шаляпина Иван де Лимюр передал в Казань уникальные документы из парижского дома великого певца] // Казань. – 2020. – № 4. – С. 56–67.

Хаиров А. По казанским адресам Шаляпина // Татарстан. – 2018. – № 2. – С. 66–71.

Хайрутдинова Д., Гаврилова М. «На память. Ф.Шаляпин»: [в музее им. М.Горкого хранятся фотографии с автографами Ф.И. Шаляпина // Казань. – 2018. – № 2. – С. 28–30.

Гаврилова М. Шаляпинские места в Казани // Казань. – 2017. – № 2. – С. 52–63.

Фёдор Шаляпин: [Кинофильм] / ТНВ Татарстан. – Казан: ТНВ Татарстан, 2009. – 1 электрон. опт. диск (DVD-ROM): зв., цв. + 1 бр. [23 б.]. – («Ватандашлар» циклы фильмнарының алтын коллекциясе; диск 48). – Татар телендә.

2 марта/март

Дарджия АППАКОВА
Дәрҗия АППАКОВА

1898–1948

125 лет со дня рождения
туувына 125 ел

Прозаик и драматург, внесшая вклад в развитие татарской советской детской литературы, Дарджия Сейфулловна (Дарья Семёновна) Аппакова родилась 2 марта 1898 года в деревне Байгулово Мензелинского уезда Уфимской губернии (ныне Нижнекамский район Республики Татарстан) в семье крестьянина-бедняка.

Тринадцатилетней девочкой приезжает в Казань, в 1914–1917 годах учится в учительской школе для крещёных татар. После её окончания несколько лет работает учительницей в Казани и родной деревне. В 1922–1923 годах учится в Советской партийной школе и в театральной студии при Казанском Большом драматическом театре. Некоторое время выступает в составе театральной группы при Казанском политотделе Запасной Армии Республики. В 1925–1928 годах работает инструктором Татарского обкома комсомола и сотрудником-организатором Бугульминского канткома РКП(б).

В 1928 году Д.Аппакова уезжает в Среднюю Азию, где до 1943 года работает учительницей в различных школах, организатором образовательно-просветительской работы среди женщин. В 1948 году она возвращается в Казань и до последних дней жизни продолжает творческую деятельность как профессиональный писатель.

Д.Аппакова пришла в литературу через журналистику. В двадцатые годы прошлого века в Казани выходила газета крещёных татар «Кызыл әләм» («Красное знамя») (впоследствии – «Кинәш»), на страницах которой были опубликованы многие ее статьи, очерки о преобразованиях на селе, женском движении.

Переехав в Ташкент, она вплотную занимается литературным творчеством. В 1932–1940 годы в Ташкенте на узбекском и русском языках увидели

свет рассказы и повести для детей и взрослых о прошлом и послереволюционной жизни народов разных национальностей: «Сәнәкчеләр» («Вилочники», 1932), «Яшь ударниклар» («Юные ударники», 1932), «Мәмәт һәм Аман карт» («Мамет и старик Аман», 1934), «Михнәт» («Михнат», роман в двух частях, 1934, 1935), «Кечкенә Бануның тарихы» («История маленький Бану», 1937) и трёхактная пьеса «Дошман» («Враг», 1939) для детского театра. Повесть «Кечкенә Бануның тарихы» («История маленький Бану») принесла ей известность и была переведена на русский, узбекский, английский языки.

В казанский период творчества (1943–1948 гг.) Д.Аппакова основное внимание уделяет детской драматургии. В эти годы были созданы её пьесы «Тапкыр егет» («Находчивый юноша, 1943), «Шүрәле» («Шурале», 1944), «Бишек жыры» («Колыбельная», 1946) «Илдус» («Ильдус», 1947). Написанная по мотивам татарского фольклора пьеса «Тапкыр егет» («Находчивый парень») в 1945–1946 и 1974–1975 годах была поставлена на сцене Татарского государственного академического театра имени Г. Камала. Пьеса также была переведена на русский язык и с успехом шла на сцене Казанского ТЮЗа.

Д. Аппакова трагически погибла 28 мая 1948 года.

Татар совет балалар әдәбиятын үстерүгә өлеш керткән прозаик һәм драматург Дәрҗия Сәйфулла кызы (Дарья Семёновна) Аппакова 1898 елның 2 мартында Уфа губернасының Минзәлә өязе (хәзерге Татарстан Республикасының Түбән Кама районы) Байгол авылында ярлы крестьян гаиләсендә туа. Унөч яшендә Казанга килеп, 1914–1917 елларда, керәшен татарлары өчен ачылган укытучылар мәктәбендә укый. Аны тәмамлагач, берничә ел Казанда һәм туган авылында балалар укыта. 1922–1923 елларда Совет партия мәктәбендә һәм Казан Зур драма театры каршындагы театр студиясендә укый. Берникадәр вакыт Республика Запас армиясенең Казан сәясәт бүлеге каршындагы театр труппасы составында чыгыш ясый, 1925–1928 елларда комсомолның Татарстан өлкә комитеты инструкторы һәм РКП(б)ның Бөгелмә кантоны бүлегендә оештыручы-хезмәткәр булып эшли.

1928 елда Д.Аппакова Урта Азиягә күчеп китә һәм 1943 елга кадәр андагы төрле мәктәпләрдә укытучы, хатын-кызлар арасында мәгариф-агарту эшләрен оештыручы хезмәтендә була. 1943 елда Казанга кайтып, гомеренең соңгы көннәренәчә, профессиональ язучы буларак, иҗат эшчәнлеген дәвам иттерә.

Д.Аппакова әдәбиятка журналистика аша килеп керә. Егерменче елларда Казанда керәшен татарлары өчен чыга торган «Кызыл әләм» (соңыннан– «Киңәш») газетасы битләрендә аның авыл тормышындагы үзгәрешләр, хатын-кызлар хәрәкәте турында күп кенә мәкаләләре, очерклары басыла.

Ташкентка күчеп киткәч исә ул ныклап торып әдәби иҗат эшенә керешә. 1932–1940 еллар арасында Ташкентта үзбәк һәм рус телләрендә балалар һәм зурлар өчен язучының төрле милләт халыкларының үткәндәге һәм революциядән соңгы тормыш күренешләрен яктырткан «Сәнәкчеләр» (1932), «Яшь ударниклар» (1932), «Мәмәт һәм Аман карт» (1934), ике кисәктән торган «Михнәт» романы (1934, 1935), «Кечкенә Бануның тарихы» (1937) исемле хикәя, повестьлары һәм балалар театры өчен «Дошман» (1939) дигән өч пәрдәле пьесасы дөнья күрә. Болардан «Кечкенә Бануның тарихы» повесте аеруча ник танылa. Бу повесть тиз арада рус, татар, үзбәк һәм инглиз телләрендә басылып чыга.

Казан чорында (1943–1948 еллар) Д.Аппакова төп игътибарын балалар драматургиясенә юнәлтә. Бу елларда аның «Тапкыр егет» (1943), «Шүрәле» (1944), «Бишек жыры» (1946), «Илдус» (1947) исемле пьесалары иҗат ителә. Татар фольклоры мотивларына нигезләп язылган «Тапкыр егет» пьесасы 1945–1946 һәм 1974–1975 елларда Г.Камал исемендәге Татар дәүләт академия театры сәхнәсендә куелып, тамашачыларның мәхәббәтен казана. Ул шулай ук, русчага тәрҗемә ителеп, Казанның Яшь тамашачылар театры (ТЮЗ) сәхнәсендә дә уңыш белән бара.

Д. Аппакова 1948 елның 28 маенда фаҗигале рәвештә вафат була.

Советуем прочитать:
Укырга тәкъдим итәбез:

Аппакова Д. Сараның башыннан үткәннәре: хикәяләр һәм пьеса /кереш сүз авт. Л. Ихсанова. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1978. – 136 б.

Аппакова Д. Кечкенә Бануның тарихы: повесть, хикәяләр, әкиятләр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1990. – 168 б.

Аппакова Д. Избранное / авт. вступ ст. С.Ибрагимова. – Казань: Таткнигоиздат, 1957. – 320 с.

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек. 2 томда. Т.1 /[төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009. – 751 б. – Дәрҗия Аппакова. – Б. 42–43.

Даутов Р.Н., Нуруллина Н.Б. Совет Татарстаны язучылары: биобиблиогр. белешмә. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. – 639 б. – Дәрҗия Аппакова. – Б. 14–15.

Арсланов М.Г. Татар театры: энциклопедик сүзлек-белешмә. – Казан: Заман, 2014. – 584 б. – Аппакова Дәрҗия Сәйфулла кызы. – Б.19–20.

Ихсанова Л. Дәрҗия Аппакова // Казан утлары. – 1978. – № 3. – Б. 176– 177.

Гиниятуллина А. Писатели Советского Татарстана: биобиблиогр. спр. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1970. – 511 с. – Аппакова Дарджия Сейфулловна. – С. 31–33.

18 апрель/апреля

Ибрагим НУРУЛЛИН
Ибраһим НУРУЛЛИН

1923–1975

100 лет со дня рождения
тууына 100 ел

Писатель, литературовед и критик Ибрагим Зиннятович Нуруллин родился 18 апреля 1923 года в селе Боровка нынешнего Мелекесского района Ульяновской области в семье учителя. Окончив восемь классов Мелекесской средней школы, в 1938 году приезжает в Казань и учится в меховом техникуме.

В октябре 1941 года добровольцем уходит в армию. Летом 1942 года направляется на Сталинградский фронт. В ноябре того же года в одном из боев за оборону города Астрахани И.Нуруллин тяжело ранен и лечится в госпитале, после чего увольняется с военной службы и возвращается в родное село. Проработав некоторое время учителем в сельской школе, И.Нуруллин в 1945 году вновь приезжает в Казань и поступает в университет на отделение татарской филологии. После окончания университета в 1950 году поступает в аспирантуру.

В 1953 году И. Нуруллин защищает кандидатскую диссертацию, посвящённую идейно-эстетическим воззрениям Г.Тукая. С этого времени его профессиональная деятельность связана с кафедрой татарской литературы Казанского государственного университета, где он сначала работает ассистентом, затем старшим преподавателем, доцентом. В 1967 году ученый защищает докторскую диссертацию на тему «Формирование и развитие критического реализма в татарской литературе». В 1978–1990 годах И.Нуруллин работает в должности профессора-консультанта на кафедре русской и зарубежной литературы.

И.Нуруллин пришёл в литературу как прозаик-рассказчик. В 1944–1945 годах в журнале «Совет әдәбияты» («Советская литература», ныне «Казан утлары») были опубликованы его первые творческие опыты: «Ана тойгылары» («Ана күңеле»), «Рахматулла абзый», «Кунакта» («Район үзәгендә»). Затем он увлекается литературной критикой и научно-исследовательской работой. Особенно его интересует татарская литература начала XX века, в частности творчество Г. Тукая. Уже в начале 1950-х годов И.Нуруллин проявляет себя как литератор и публицист, опубликовав такие труды, как «Тукайның әдәби пародияләре» («Литературные пародии Тукая», 1948), «Тукай тәнкыйтендә типиклык мәсьәләләре» («Вопросы типичности в критике Тукая», 1953), «Тукай эстетикасы һәм рус әдәбияты» («Эстетика Тукая и русская литература», 1955), а также статьи, посвящённые творчеству Ф.Амирхана, Ш.Камала, отдельным проблемам истории татарской литературы, текущего литературного движения.

В 1960–1970 годы учёный издает ряд монографий, посвященных теоретическим вопросам методологии творчества и литературных направлений в татарской литературе, проблемам зарождения и развития критического реализма, публикует учебники и методические пособия по истории татарской литературы, теории литературы, литературоведению («XX йөз башы татар әдәбияты» («Та-

тарская литература начала XX века»), «Әдәбият теориясе» («Теория литературы» и др.).

Наряду с плодотворной работой в области литературоведения и критики И.Нуруллин создает и художественные произведения: рассказы для детей, юморно-сатирические, драматические произведения, циклы рассказов о Тукае на основе документов, связанных с жизнью и творчеством поэта.

В 1975 году И.Нуруллин завершает научно-литературное произведение «Габдулла Тукай». За эту книгу, изданную в серии «Жизнь замечательных людей», в 1982 году учёный был удостоен Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая.

В 1980-е годы учёный в серии «Жизнь замечательных людей» издаёт научно-популярную книгу о Фатихе Амирхане. В последние годы жизни писатель прилагает самоотверженные усилия по сохранению литературного наследия видного деятеля татарской литературы, культуры и национально-освободительного движения Гаяза Исхаки, активно продвигает его научное и художественное творчество через публикацию статей о нём. В 1992 году И.Нуруллину была присуждена литературная премия Союза писателей Татарстана имени Г.Исхаки.

Ибрагим Нуруллин скончался 1 июля 1975 года в Казани. Похоронен на Татарском кладбище в Ново-Татарской слободе.

Язучы, әдәбият галиме һәм тәнкыйтьче Ибраһим Зиннәтулла улы Нуруллин 1923 елның 18 апрелендә хәзерге Ульяновск өлкәсенең Мәләкәс районы Парау авылында укытучы гаиләсендә туа. Мәләкәс урта мәктәбенең сигезенче сыйныфын тәмамлаганнан соң, 1938 елда Казанга килә һәм мех техникумында укый.

1941 елның октябрендә үз теләге белән армиягә китә. 1942 елның җәендә Сталинград фронтына җибәрелә. Шул елның ноябрендә Әстерхан шәһәрен саклау өчен барган сугышларның берсендә ул каты яраланып, госпитальдә дәвалана, аннары хәрби хезмәттән азат ителеп, туган авылына кайта. Берникадәр вакыт авыл мәктәбендә укытучы булып эшләгәч, И.Нуруллин, 1945 елда яңадан Казанга килеп, университетның татар филологиясе бүлегенә укырга керә. 1950 елда университетны тәмамлагач, аны аспирантурада укырга калдыралар.

1953 елда, Г.Тукайның идея-эстетик карашларын тикшерүгә багышланган гыйльми хезмәте нигезендә, ул кандидатлык диссертациясен яклый. Шул вакыттан алып И.Нуруллин озак еллар Казан дәүләт университетының татар әдәбияты кафедрасында башта ассистент, соңга таба өлкән укытучы, доцент.

1967 елда ул «Формирование и развитие критического реализма в татарской литературе» дигән темага докторлык диссертациясе яклый. 1978–1990 елларда И.Нуруллин университетның рус һәм чит ил әдәбиятлары кафедрасында профессор-консультант хезмәтендә була.

И.Нуруллин әдәбият мәйданына прозаик-хикәяче буларак килеп керә. 1944–1945 елларда «Совет әдәбияты» (хәзерге «Казан утлары») журналында аның «Ана тойгылары» («Ана күңеле»), «Рәхмәтулла абзый», «Кунакта» («Район үзәгендә») исемле беренче иҗат тәҗрибәләре басылып чыга. Аннары ул әдәби тәнкыйть һәм фәнни-тикшеренү эшләре белән мавыгып китә. Аны бигрәк тә XX йөз башы татар әдәбияты, аерым алганда, Г.Тукай иҗаты кызыксындыра. Җентекле тикшеренүләр нәтиҗәсендә туган «Тукайның әдәби пародияләре» (1948), «Тукай тәнкыйтендә типиклык мәсьәләләре» (1953), «Тукай эстетикасы һәм рус әдәбияты» (1955) кебек хезмәтләре, шулай ук Ф.Әмирхан, Ш.Камал иҗатларына, татар әдәбияты тарихының, агымдагы әдәби хәрәкәтнең аерым проблемаларына багышланган мәкаләләре белән И.Нуруллин илленче еллар башында ук инде үзен әдәбиятчы-тәнкыйтьче итеп таныта.

1960–1970 елларда галим татар әдәбиятында иҗат методлары һәм әдәби юнәлешләр, критик реализмның туу һәм үсү мәсьәләләре турында теоретик гомумиләштерүләргә бай булган монографияләрен яза һәм татар әдәбияты тарихы, әдәбият теориясе, әдәбият белеме буенча берничә дәреслек һәм методик кулланма китабын бастырып чыгара («XX йөз башы татар әдәбияты», «Әдәбият теориясе» һ.б.) .

Әдәбият белеме һәм тәнкыйте өлкәсендә нәтиҗәле эшләү белән бергә, И.Нуруллин әдәби әсәрләр язуын да онытмый: балалар өчен хикәяләр, юмор-сатира, драма әсәрләре, Тукай тормышына һәм иҗатына бәйле документлар нигезендә шагыйрь турында хикәяләр циклы иҗат итә.

1975 елда И.Нуруллин фәнни-әдәби әсәрен – «Габдулла Тукай» исемле китабын язып тәмамлый. «Атаклы кешеләр тормышы» сериясендә басылып чыккан бу китабы өчен әдип-галим 1982 елда Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясенә лаек була.

1980 нче елларда галим Фатих Әмирхан турында да фәнни-әдәби китабын язып бастыра. Әдип татар әдәбияты, мәдәнияте һәм милли азатлык хәрәкәтенең күренекле вәкиле Гаяз Исхакыйның исемен һәм әдәби мирасын халыкка кире кайтару юлында да фидакяр тырышлыклар күрсәтә, язучының иҗаты, тормыш юлы турында мәкаләләрен бастыра. 1992 елда И.Нуруллинга Татарстан Язучылар берлегенең Г.Исхакый исемендәге әдәби бүләге бирелә.

Ибраһим Нуруллин 1995 елның 1 июлендә Казанда вафат була. Яңа Татар бистәсендәге татар зиратында җирләнә.

Советуем прочитать: Укырга тәкъдим итәбез:

Нуруллин И. Габдулла Тукай. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1979. – 303 б.

Нуруллин И. Тормыш һәм сәнгать чынлыгы: әдәби тәнкыйть мәкаләләре. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1983. – 192 б.

Нуруллин И. Фатих Әмирхан. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1988. – 279 б.

Нуруллин И.З. Моңлы саз чыңнары: Тукай турында документаль роман. – 2-нче басма. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2000. – 272 б.

Нуруллин И. Путь к зрелости: о зарождении и развитии критического реализма в татарской литературе. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1971. – 350 с.

Нуруллин И. Тукай / авториз. пер. с татар. Радия Фиша. – М.: Мол. гвардия, 1977. – 238 с. – (Жизнь замечательных людей).

Нуруллин И. Напевы мятежного саза: повесть о жизни и творчестве Габдуллы Тукая / перевод с татар. – М.: Детская литература, 1986. – 221 с.: ил.

Нуруллин И. Прометей из Ново-татарской слободы: документальная повесть / пер. с татар. Г.Нуруллиной. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1991. – 270 с.

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек. 2 томда. Т.2 / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009. – 751 б. – Ибраһим Нуруллин. – Б. 223–225.

Даутов Р.Н., Нуруллина Н.Б. Совет Татарстаны язучылары: биобиблиогр. белешмә. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. – 639 б. – Ибраһим Нуруллин. – Б. 358–361.

Нуруллина Р. Томаннарга еллар күмелде…: истәлекләр. – Казан: Матбугат йорты, 2003. – 109 б.

Ибраһим Нуруллин: истәлекләр / төз. Р.Нуруллина. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2008. – 136 б.

Харрасова Р.Ф. Ибраһим Нуруллин – галим, тәнкыйтьче, прозаик. – Казан: [РИЦ], 2012. – 172 б.

Хәкимов Ә. «Тукай» // Казан утлары. – 1998. – № 4. – Б. 157–159.

Гиниятуллина А. Писатели Советского Татарстана: биобиблиогр. спр. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1970. – 511 с. – Нуруллин Ибрагим Зинятович. – С. 328–329.

21 апреля/апрель

Равиль ТУМАШЕВ
Равил ТУМАШЕВ

1923–2016

100 лет со дня рождения
тууына 100 ел

Режиссёр, педагог Равиль Рахимович Тумашев родился 21 апреля 1923 года в городе Семипалатинске в семье известных театральных деятелей Кашифы и Рахима Тумашевых. После рождения сына Равиля семья Тумашевых вернулась в Казань, где и прошло его детство. В период обучения Кашифы Тумашевой в ГИТИСе мальчик воспитывался в московском детском доме «Пионер-дом».

В 1941 году Р. Тумашев окончил среднюю школу в Казани. С началом Великой Отечественной войны был призван в Красную Армию и направлен

в Чкаловское зенитное училище. С августа 1942 года Р. Тумашев – младший лейтенант, офицер шифровальной спецсвязи штаба; выполняет служебные обязанности офицера-шифровальщика в самых различных ситуациях, участвует в обеспечении связи между частями и командованием в боевой операции на Курской дуге, в операциях по освобождению Украины, Польши и Чехословакии. В конце войны командирован в Войско Польское. На разных должностях прослужил до 1946 года.

Р.Тумашев награждён Орденом Красной Звезды, медалью «За боевые заслуги», наградой Польской Народной Республики «Серебряный крест за заслуги».

После демобилизации, в 1946–1951 годах, Р.Р.Тумашев учится в Государственном институте театрального искусства им. А.В.Луначарского (ГИТИС) на режиссёрском факультете. На сцене Татарского государственного академического театра ставит дипломный спектакль по драме М.Файзи «Галиябану».

В 1952–1962 годах Р. Тумашев работает режиссёром в Татарском государственном академическом театре имени Г. Камала, где ставит такие спектакли, как «Отелло» В.Шекспира (1953), «Анджело» В.Гюго (1954), «Легенда о любви» Н.Хикмета (1955), «На берегу реки Урал» М.Файзи (1958), «Наследники Рабурдена» Э.Золя (1959) и др.

В 1963–1985 годах Р.Р.Тумашев работает главным режиссёром Татарского республиканского передвижного театра (ныне – Татарский государственный театр драмы и комедии имени К.Тинчурина); является постановщиком более шестидесяти спектаклей: «Палата» С.Алёшина, «Забавный случай» К.Гольдони, «Мой бедный Марат» А.Н.Арбузова, «Мещане» М.Горького. Незабываемые постановки спектаклей «Молодые сердца Ф.Бурнаша, «Шамсикамар» М.Аблеева, «Ходжа Насретдин» Н.Исанбета продемонстрировали высокий профессионализм, художественный вкус и большой творческий потенциал Р.Р.Тумашева.

С 1964 года режиссер активно работает с молодыми татарскими драматургами, продвигая их пьесы на сцене татарского театра. Ставит пьесы «Кара күзле кызлар» («Черноглазые девушки», 1964), «Шомырт чәчәк атканда», («Когда цветёт черёмуха», 1968) А.Гилязова, «Нигез ташлары» («Фундамент», 1968), «Йөрәк янар өчен бирелгән» («Сердце должно гореть», 1970), «Уйланыр чак» («Пора раздумий», 1972) Т.Миннуллина, «Бөркетләр кыяга оялый» («Орлы гнездятся на скалах», 1970) И.Юзеева.

Спектакли «Судьбы, избранные нами» («Үзебез сайлаган язмыш», 1973) «Покаяние» («Ак тәүбә, кара тәүбә», 1976) по пьесам Т. Миннуллина, «Подсолнух» («Сары чәчәк ата көнбагыш»), «Соловушка с шёлковым шнурком» («Ефәк баулы былбыл кош», 1982) по пьесам А.Гилязова, «К нам прилетели соловьи» («Сандугачлар килгән безгә», 1974), «Вслед за дикими гусями» («Кыр казлары артыннан», 1976) по пьесам И.Юзеева явили собой события, ознаменовавшие коренное обновление репертуара татарского театра.

Под руководством Р. Тумашева была воспитана целая плеяда актёров. На протяжении многих лет Равиль Рахимович преподаёт режиссуру и актёрское мастерство в Казанском театральном училище и Казанском государственном институте культуры, руководит литературно-драматическим творчеством студентов.

Р. Тумашев – заслуженный деятель искусств Татарской АССР (1966), лауреат Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая (1976).

Р.Р.Тумашев скончался 2 января 2016 года.

Режиссёр, педагог Равил Рәхим улы Тумашев 1923 елның 21 апрелендә Семипалатинск шәһәрендә танылган театр эшлеклеләре Кәшифә һәм Рәхим Тумашевлар гаиләсендә туа. Уллары Равил тугач, Тумашевлар гаиләсе Казанга кайта. Аның балачагы Казанда һәм өлешчә, әнисе ГИТИСта уку сәбәпле, Мәскәүдәге балалар йортында үтә.

1941 елда Р.Тумашев Казанда урта мәктәпне тәмамлый. Бөек Ватан сугышы башлану белән, аны Кызыл Армиягә алалар һәм Чкалов зенит училищесына җибәрәләр; 1942 елның август аеннан ул кече лейтенант – штабның махсус элемтәсен шифрлаучы була. Офицер-шифрлаучы вазыйфаларын төрле ситуацияләрдә үти, Курск дугасындагы хәрби бәрелештә, Украина, Польша

һәм Чехословакияне азат итү операцияләрендә частьлар һәм командованиеләр арасындагы элемтәне тәэмин итүдә катнаша. Сугыш ахырында ул Польшага командировкага җибәрелә, төрле вазифалар башкарып, 1946 елга кадәр хезмәт итә.

Р.Тумашев Кызыл Йолдыз ордены, «Сугышчан хезмәтләре өчен» медале, Польша Халык Республикасының «Казанышлар өчен көмеш хач» белән бүләкләнә.

Сугыштан демобилизацияләнеп кайткач, Р.Тумашев 1946–1951 елларда Мәскәүдә А.В.Луначарский исемендәге Дәүләт театр сәнгате институтының (ГИТИС) режиссёрлык факультетында укый. Татар дәүләт академия театры сәхнәсендә М.Фәйзинең «Галиябану» драмасы буенча диплом спектакле куя.

1952–1962 елларда ул Г.Камал исемендәге Татар дәүләт академия театрында режиссёр булып эшли: сәхнәгә У.Шекспирның «Отелло» (1953), В.Гюгоның «Анджело» (1954), Н.Хикмәтнең «Мәхәббәт хикәясе» (1955), М.Фәйзинең «Урал суы буенда» (1958), Э.Золяның «Рабурден варислары» (1959) һәм башка спектакльләр чыгара.

1963–1985 елларда Равил Тумашев Татарстан республика күчмә театрында (хәзер К.Тинчурин исемендәге Татар дәүләт драма һәм комедия театры) баш режиссёр; алтмыштан артык әсәрне сәхнәгә куя. Тәүге спектакльләре: «Тынгысыз йөрәк» («Палата», С.Алёшин), «Көлкеле хәл» («Забавный случай», К.Гольдони), «Минем бичара Маратым» («Мой бедный Марат», А.Н.Арбузов), «Мещаннар» («Мещане», М.Горький). Ф. Бурнашның «Яшь йөрәкләр», М. Әблиевнең «Шәмсекамәр», Н. Исәнбәтнең «Хуҗа Насретдин» онытылмас спектакльләре, Р.Р.Тумашевның югары профессиональлеген, сәнгати зәвыгын һәм зур иҗади потенциалын күрсәтте.

1964 елдан Р.Тумашев яшь татар драматурглары белән актив эшли башлый, аларның пьесаларын татар театры сәхнәсенә чыгара. А.Гыйләҗевнең «Кара күзле кызлар» (1964), «Шомырт чәчәк атканда» (1968), Т.Миңнуллинның «Нигез ташлары» (1968), «Йөрәк янар өчен бирелгән» (1970), «Уйланыр чак», И.Юзеевның «Бөркетләр кыяга оялый» (1970) пьесаларын сәхнәләштерә. «Үзебез сайлаган язмыш», «Ак тәүбә, кара тәүбә» (Т.Миңнуллин пьесалары, 1973, 1976), «Сары чәчәк ата көнбагыш», «Ефәк баулы былбыл кош» (А.Гыйләҗев пьесалары, 1974, 1982), «Сандугачлар килгән безгә», «Кыр казлары артыннан» (И.Юзеев пьесалары, 1974, 1976) спектакльләре татар театры репертуарын нигездән яңарткан әһәмиятле вакыйгалар буларак кабул ителәләр.

Бер үк вакытта, Равил Рәхим улы күп еллар дәвамында Казан театр училищесында һәм Казан дәүләт мәдәният институтында режиссура һәм актёрлык осталыгын укыта, студентларның әдәби-драматик иҗаты белән җитәкчелек итә.

1966 елда Р.Р.Тумашевка Татарстан АССРның атказанган сәнгать эшлеклесе дигән мактаулы исем бирелә. 1976 елда ул Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты була.

Равил Рәхим улы Тумашев 2016 елның 2 гыйнварында бакыйлыкка күчә.

Советуем прочитать:
Укырга тәкъдим итәбез:

Дөнья драматургиясеннән үрнәкләр: пьесалар / тәрҗ. һәм төз. Равил Тумашев. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2012. – 507 б.

Тумашев Р. Үзе сайлаган язмыш: әң-мә / әңгәмәдәш Л. Хәбибуллина // Шәһри Казан. – 2013. – 4 апрель. – Б.7.

Арсланов М.Г. Татар театры: энциклопедик сүзлек-белешмә. – Казан: Заман, 2014. – 584 б. – Тумашев Равил Рәхим улы. – Б. 492–493.

Мөслимова Ф. Үзе сайлаган язмыш // Сәхнә. – 2012. – № 10. – Б. 6–9.

Бәйрәмова Г. «Мин арый торган кеше түгел» // Казан утлары. – 2013. – № 7. – Б. 159–160.

Акмал Н. Иҗат мәйданнары тар иде... // Сәхнә. – 2022. – № 5. – Б. 34–35.

Күңелнең сәҗдәгә киткән чагы // Шәһри Казан. – 2010. – 20 май. – Б. 8.

Тумашев А. Жизнь в искусстве театра. Воспоминания об отце: [о Равиле Тумашеве] // Идель. – 2017. – № 5. – С. 6–11.

Илялова И. Театр имени Тинчурина. – Казань: Идел-Пресс, 2002. – 278 с.: фото. – О Р.Тумашеве. – С. 62–69.

17 июня/июнь

Шамиль МУХАМЕДЬЯРОВ Шамил МӨХӘММӘДЬЯРОВ

1923–2005

100 лет со дня рождения
тууына 100 ел

Видный советский и российский учёный, историк-тюрколог (специалист по средневековой истории тюркских народов) Шамиль Фатыхович Мухамедьяров родился 17 июня 1923 года в Казани в семье известного врача и государственного деятеля Ф.Г.Мухамедьярова.

После окончания школы, в 1942–1943 годах работает токарем на оборонном заводе. В 1943 году поступает в Казанский юридический институт, в 1946–1950 годах учится в аспирантуре. В 1951 году успешно защищает кандидатскую диссертацию на тему «Социально-экономический и государственный строй Казанского ханства». В 1950–1952, 1955–1956 годах – научный сотрудник в Институте языка, литературы и истории Казанского филиала Академии наук СССР. С 1952 по 1955 год является учёным секретарём Института востоковедения АН СССР.

В 1955 году Ш.Ф.Мухамедьяров возвращается в Казань, преподает в Казанском государственном университете в должности доцента, а с 1959 года заведует кафедрой истории СССР.

В 1963–1970 годах Шамиль Фатыхович работает старшим научным сотрудником и руководителем группы Якутского филиала Сибирского отделения АН СССР.

В 1970–1996 годах Ш.Ф.Мухамедьяров работает в Москве в Центре истории народов России и межэтнических отношений Института истории АН СССР (с 1992 года – Институт российской истории РАН), в качестве автора и консультанта принимает участие в подготовке 2-го и 3-го изданий Большой Советской Энциклопедии, а также энциклопедии «Отечественная история». Работает профессором в Московском высшем духовном исламском колледже.

В разное время Ш.Ф.Мухамедьяров читает лекции по специальным историческим дисциплинам в Литературном институте (Москва), Московском, Чувашском, Восточном гуманитарном, Казанском и Якутском университетах, Казанском педагогическом университете, Московском высшем духовном исламском колледже, Татарском государственном гуманитарном институте.

Ш.Ф.Мухамедьяров был одним из самых деятельных российских тюркологов. В сферу его научных интересов входила история народов Поволжья, Приуралья и Сибири. Неоценим вклад учёного в историографию и источниковедение истории тюркских народов, изучение межэтнического и межконфессионального взаимодействия в Волго-Уральском регионе.

Ш.Ф. Мухамедьяров – автор более 170 научных работ по средневековой истории тюркских и финно-угорских народов Поволжья и Приуралья, истории Крыма и Якутии. Многие его работы увидели свет в солидных академических изданиях СССР и России, а также за рубежом – в Турции, Финляндии, Японии, Венгрии, Германии и других странах.

Ш.Ф. Мухамедьяров принял деятельное участие в возрождении Общества истории, археологии и этнографии при Казанском университете; был избран на должность его вице-председателя.

Ш.Ф.Мухамедьяров был членом Российского национального комитета тюркологов и Археографической комиссии РАН, членом Президиума, академик-секретарь и академик Международной тюркской академии. В 1968 году ученый был избран членом Постоянной Международной комиссии алтаистов PIAC (США). 9 января 1997 года избран членом-корреспондентом Российской академии естественных наук по отделению сословных и национальных традиций, а 29 декабря 1997 года – действительным членом РАЕН.

Долгое время Ш.Ф.Мухамедьяров являлся членом экспертного совета по истории Российского гуманитарного научного фонда и диссертационного совета Института этнологии и антропологии Российской Академии наук.

В 1993 году Ш.Ф.Мухамедьяров был удостоен почётного звания заслуженного деятеля науки Республики Татарстан. В разные годы награждён медалями, среди которых «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.», «В память 850-летия Москвы» и др. В 75-летнем возрасте Шамиль Фатыхович совершил хадж.

Шамиль Фатыхович Мухамедьяров скончался 23 мая 2005 года в Москве.

Күренекле Совет һәм Россия галиме, тарихчы-тюрколог (төрки халыкларның урта гасыр тарихы буенча белгеч) Шамил Фатих улы Мөхәммәдьяров 1923 елның 17 июнендә Казанда танылган табиб һәм дәүләт эшлеклесе Ф.Г.Мөхәммәдьяров гаиләсендә туа.

Мәктәпне тәмамлап, 1942–1943 елларда оборона заводында токарь булып эшли. 1943 елда Казан юридик институтына укырга керә, аны тәмамлагач, 1946–1950 елларда аспирантурада укый. 1951 елда «Казан ханлыгының социаль-икътисади һәм дәүләт төзелеше» темасына кандидатлык диссертациясен яклый. 1950–1952, 1955–1956 елларда СССР Фәннәр академиясе Казан филиалының Тел, әдәбият һәм тарих институтында фәнни хезмәткәр була. 1952–1955 елларда СССР Фәннәр академиясенең Көнчыгышны өйрәнү институтында гыйльми секретарь булып эшли.

1955 елда Ш.Ф.Мөхәммәдьяров Казанга кайта, Казан дәүләт университетында укыта, башта доцент, ә 1959 елдан СССР тарихы кафедрасы мөдире була.

1963–1970 елларда Шамил Фатих улы СССР Фәннәр академиясе Себер бүлегенең Якут филиалында өлкән фәнни хезмәткәр һәм группа җитәкчесе булып эшли.

1970–1996 елларда Ш.Ф.Мөхәммәдьяров Мәскәүдә, СССР ФА Тарих институтының (1992 елдан – Россия Фәннәр академиясенең Россия тарихы институты) Россия халыклары тарихы һәм милләтара мөнәсәбәтләр Үзәгендә эшли, автор һәм консультант буларак Зур совет энциклопедиясенең 2 һәм 3 басмаларын, шулай ук «Отечественная история» («Ватан тарихы») энциклопедиясен төзүдә катнаша. Аннары Мәскәү югары рухи ислам көллиятендә профессор булып эшли.

Төрле вакытта Ш.Ф.Мөхәммәдьяров Әдәбият институтында (Мәскәү), Мәскәү, Чуаш, Көнчыгыш гуманитар, Казан һәм Якут университетларында, Казан педагогика университетында, Мәскәү югары рухи ислам көллиятендә, Татар дәүләт гуманитар институтында тарих фәненең төрле махсус тармакларына караган лекцияләр укый.

Ш.Ф.Мөхәммәдъяров Россия тюркологларының иң активларыннан берсе була. Аның фәнни кызыксыну даирәсенә Идел буе, Урал һәм Себер халыклары тарихы керә. Галимнең төрки халыклар тарихы тарихын һәм чыганакларын өйрәнүгә, Идел-Урал төбәгендә этносара һәм конфессияара багланышларны тикшерүгә керткән өлеше бәяләп бетергесез.

Ш.Ф.Мөхәммәдьяров – Идел буе һәм Урал буе төрки һәм фин-угор халыкларының урта гасыр тарихы, Кырым һәм Якутия тарихы буенча 170 тән артык фәнни хезмәт авторы. Аның күп хезмәтләре СССР һәм Россиянең дәрәҗәле фәнни матбугат органнарында һәм нәшриятларында, шулай ук чит илләрдә – Төркия, Финляндия, Япония, Венгрия, Германия һәм башка илләрдәге зур академик басмаларда дөнья күрә.

Ш.Ф.Мөхәммәдьяров Казан университеты каршындагы Тарих, археология һәм этнография җәмгыяте эшчәнлеген яңадан башлап җибәрүдә катнаша; бу җәмгыятьнең вице-рәисе итеп сайлана.

Ш.Ф.Мөхәммәдьяров – Россия тюркологлар милли комитеты һәм Россия Фәннәр академиясенең археография комиссиясе әгъзасы, Халыкара Төрки академиянең Президиум әгъзасы, академик-секретаре һәм академигы. 1968 елда ул алтайчыларның PIAK (АКШ) Даими Халыкара комиссиясе әгъзасы итеп сайлана. 1997 елның 9 гыйнварында Россия Табигать фәннәре академиясенең милек һәм милли традицияләр бүлеге әгъза-корреспонденты, ә 1997 елның 29

декабрендә – Россия Фәннәр академиясенең хакыйкый әгъзасы итеп сайлана. Озак вакыт ул Россия гуманитар фәнни фондының тарих буенча экспертлар советы әгъзасы һәм Россия Фәннәр академиясенең Этнология һәм антропология институтында диссертация советы әгъзасы була.

1993 елда Ш.Ф.Мөхәммәдьяров Татарстан Республикасының атказанган фән эшлеклесе дигән мактаулы исемгә лаек була. Ул күп тапкыр медальләр белән бүләкләнә, алар арасында «1941–1945 еллардагы Бөек Ватан сугышында фидакяр хезмәт өчен» һәм «Мәскәүнең 850 еллыгы истәлегенә» һ. б. бар. 75 яшендә Шамил Фатих улы хаҗ кыла.

Шамил Фатих улы Мөхәммәдьяров 2005 елның 23 маенда Мәскәүдә вафат була.

Советуем прочитать: Укырга тәкъдим итәбез:

Мөхәммәдяров Ш. Казан ханлыгының тышкы сәүдәсе // Чын мирас. – 2012. – № 8–9. – Б. 61–75.

Мухамедьяров Ш.Ф. Социально-экономический и государственный строй Казанского ханства (XV – первая половина XVI вв.) /АН РТ, Ин-т истории им. Ш.Марджани. – Казань: Ихлас, 2012. – 275 с. + карты, ил.

Мухамедьяров Ш.Ф. «Казанское взятие»: взгляд из XXI века // Научный Татарстан. – 2012. – № 3. – С. 31–40.

Мухамедьяров Ш.Ф. Изучение в СССР основных этапов военно-политической истории тюркских народов Поволжья и Приуралья; Древнейшие этнические связи народов Поволжья с Западной Сибирью; На стыке континентов и цивилизаций // Культурные традиции Евразии: сб.науч.тр. / АН РТ [и др.]. – Казань: Фән, 2004. – С.461–481. – (Восток-Запад: Диалог культур Евразии: проблемы средневековой истории и археологии. Вып. 4 / под ред. А.А.Бурханова).

Бәдретдинов Х.Ф. Мең тамырлы нигез хакы // Зеленодольский регион: проблемы истории и культуры: тезисы и материалы Региональной научно-практической конференции «Историко-культурное наследие Зеленодольского региона и Татарстана в ракурсе преподавания истории и музейно-краеведческой работы в школе» (г. Зеленодольск, 24 октября 2003 года). – Казань: Gumanitarya, 2003. – С.234–250. – (Восток-Запад: диалог культур Евразии, Проблемы истории и археологии. Вып. 3 / под ред. А. А. Бурханова).

Хамидуллин Б.Л. История Казанского ханства в трудах отечественных историков (1920–1950-е гг.) // Научный Татарстан. – 2012. – № 3. – С. 92–113.

Бурханов А. От редактора: [о Ш.Ф. Мухамедьярове] // Культурные традиции Евразии: сб.науч.тр. / АН РТ [и др.]. – Казань: Фән, 2004. – С.8–11. – (Восток-Запад: Диалог культур Евразии: проблемы средневековой истории и археологии. Вып. 4 / под ред. А.А.Бурханова).

Хамидуллин Б.Л. По следам Михаила Худякова («Забытый» труд середины XX столетия по истории Казанского ханства) // Культурные традиции Евразии: сб.науч.тр. / АН РТ [и др.]. – Казань: Фән, 2004. – С.13–24. – (Восток-Запад: Диалог культур Евразии: проблемы средневековой истории и археологии. Вып. 4 / под ред. А.А.Бурханова).

23 августа/август

Лябиба ИХСАНОВА
Ләбибә ИХСАНОВА

1923–2010

100 лет со дня рождения
тууына 100 ел

Детская писательница, переводчица, публицист Лябиба Фаизовна Ихсанова родилась 23 августа 1923 года в татарской деревне Нижние Шуни Вятскополянского района Кировской области в семье учителей. Закончив в 1941 году среднюю школу в посёлке Кукмор Татарской АССР, два года работает пионервожатой в семилетней школе

своей родной деревни и одновременно помощником бригадира в местном колхозе.

В 1943 году Лябиба Ихсанова приезжает в Казань и поступает на географический факультет Казанского университета. В студенческие годы начинает писать стихи, рассказы, близко общается со студентами только что открывшегося в университете отделения татарского языка и литературы, регулярно посещает их литературные кружки, где знакомится с писателями, проходит первую экспериментальную школу по обучению литературному мастерству.

После окончания университета в 1948 году Л.Ихсанова полностью посвящает себя литературному творчеству и журналистике. Трудовую деятельность начинает в Татарском радиокомитете в качестве сотрудника редакции детского вещания. Затем была главным редактором журнала «Пионер» (ныне «Ялкын»). В 1960–1967 годах работает редактором в редакции детско-юношеской литературы Татарского книжного издательства, затем ответственным секретарем в журнале «Казан утлары» («Огни Казани»).

Первая книга писательницы «Көмеш елга» («Серебряная река») издаётся в 1948 году. Её литературное творчество обогащается новыми произведениями: повести «Нияз», «Нияз мәктәптә» («Нияз в школе»), «Тал бөгелә» («Ива гнётся»), «Робинзоннар лагеренда» («В лагере робинзонов»), «Саралан малайлары» («Мальчики Саралана»), «Ана көндәлеге» («Дневник матери»), «Җир астында җиде көн» («Семь дней под землёй»), «Якты уйлар» («Светлые мечты»), «Космонавтлар урамы» («Улица космонавтов»), «Авылдашлар» («Односельчане»), «Наил һәм Фаил» («Наиль и Фаиль»), рассказы «Сөйләнмәгән сер» («Невысказанная тайна»), «Тау чәчәге» («Горный цветок») и др. Из произведений конца шестидесятых и начала семидесятых годов наибольшего внимания заслуживают ее повести «Очкын» («Искра», 1969) и «Гөлләр кояшка карый» («Цветы смотрят на солнце», 1972).

Л.Ихсанова – автор более трёх десятков книг. Отдельные её произведения переведены на русский, украинский, эстонский, чувашский, башкирский языки. В первые годы своего творческого пути она переводит на татарский язык повести русского писателя Л. Кассиля «Улица младшего сына» (1953) и чувашского писателя А.Талвира «На Буинском тракте» (1958).

Л.Ихсанова регулярно выступает в периодической печати с публицистическими статьями по различным социальным вопросам, с критическими статьями по детской литературе, пишет воспоминания о своей жизни.

За заслуги в области татарской детской литературы и журналистики Л.Ихсановой в 1972 году было присвоено почётное звание заслуженного работника культуры Татарской АССР, в 1983 году – заслуженного работника культуры РСФСР. В 1996 году Л. Ихсанова удостоена литературной премии А.Алиша Союза писателей Татарстана.

Лябиба Фаизовна Ихсанова умерла 27 июля 2010 года.

Балалар язучысы, тәрҗемәче, публицист Ләбибә Фәез кызы Ихсанова 1923 елның 23 августында Киров өлкәсенең Вятские Поляны (Нократ аланы) районы Түбән Шөн авылында укытучылар гаиләсендә туа. 1941 елда Татарстан АССРның Кукмара районы үзәгендә урта мәктәпне тәмамлагач, туган авылының җидееллык мәктәбендә ике ел әйдәман (вожатый) һәм күмәк хуҗалык бригадасында бригадир ярдәмчесе булып эшли.

1943 елда Ләбибә Казанга килеп, Казан дәүләт университетының география факультетына укырга керә. Студент елларында каләм тибрәтә башлый: шигырьләр, хикәяләр яза, университетта яңа ачылган татар теле һәм әдәбияты бүлеге студентлары белән якыннан аралашып, аларның әдәбият түгәрәкләренә даими йөри, шунда язучылар белән таныша, әдәби осталыкка өйрәнү юлында беренче тәҗрибә мәктәбен уза.

1948 елда университетны тәмамлагач, Л.Ихсанова үзен тулысынча әдәби иҗат эшенә һәм журналистикага багышлый. Үз хезмәт юлын ул Татарстан радиокомитетында балалар өчен тапшырулар

редакциясе хезмәткәре буларак башлый. Аннары «Пионер» (хәзерге «Ялкын») журналының баш мөхәррире була. 1960–1967 еллар арасында Татарстан китап нәшриятының яшьләр-балалар әдәбияты редакциясендә редактор булып эшли. Соңыннан «Казан утлары» журналында җаваплы секретарь эшен башкара.

Язучының «Көмеш елга» исемле беренче китабы 1948 елда басалып чыга. Аның әдәби иҗат хәзинәсе яңадан-яңа әсәрләр белән байый бара: «Нияз», «Нияз мәктәптә», «Тал бөгелә», «Робинзоннар лагеренда», «Саралан малайлары», «Ана көндәлеге», «Җир астында җиде көн», «Якты уйлар», «Космонавтлар урамы», «Авылдашлар», «Наил һәм Фаил» дигән повестьлар, «Сөйләнмәгән сер», «Тау чәчәге» һәм башка шундый хикәяләр иҗат итә. Алтмышынчы еллар ахыры һәм җитмешенче еллар дәвамында язган әсәрләре арасында авторның «Очкын» (1969) һәм «Гөлләр кояшка карый» (1972) исемле повестьлары аеруча игътибарга лаеклы.

Л.Ихсанова – өч дистәдән артык китап авторы. Аның аерым әсәрләре рус, украин, эстон, чуаш, башкорт телләренә тәрҗемә ителә. Ул үзе дә иҗат юлының беренче чорларында тәрҗемә эше белән шөгыльләнә: рус язучысы Л.Кассильнең «Улица младшего сына» («Кече улның урамы», 1953), чуаш язучысы А.Талвирның «На буинском тракте» («Буа юлында», 1958) исемле повестьлары татарча дөнья күрә.

Л.Ихсанова тиз үзгәрүчән тормыш-көнкүрешнең төрле мәсьәләләренә багышланган публицистик чыгышлары, балалар әдәбиятына кагылышлы тәнкыйть мәкаләләре һәм бай тормыш тәҗрибәсенә нигезләнгән истәлек язмалары белән көндәлек матбугатта даими катнаша.

Татар балалар әдәбиятын үстерүдәге һәм журналистика өлкәсендәге хезмәтләре өчен Л.Ихсановага 1972 елда Татарстан АССРның һәм 1983 елда РСФСРның атказанган мәдәният хезмәткәре дигән мактаулы исемнәр бирелә. 1996 елда ул Татарстан Язучылар берлегенең А.Алиш исемендәге әдәби премиясенә лаек була.

Ләбибә Ихсанова 2010 елның 26 июлендә вафат була.

Советуем прочитать: Укырга тәкъдим итәбез:

Ихсанова Л. Наил, Фаил һәм башкалар: повестьлар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1983. – 416 б.

Ихсанова Л. Тузганак: повесть, хикәяләр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1996. – 257 б.

Ихсанова Л. Кемгә сөйлим серләремне?: хикәяләр, повестьлар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2003. – 320 б.

Ихсанова Л. Шомырт чәчәкләре ак кына: хикәяләр. – Казан: Мәгариф, 2003. (Латин графикасында.)

Ихсанова Л. В лагере робинзонов: повесть /пер. с татар. А.Некрасова. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1977. – 128 с.

Ихсанова Л. Акробат: повесть: пер. с татар. – М.: Дет. лит., 1987. – 63 с.

Ихсанова Л. На душе неспокойно: повести : пер. с татар. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1988. – 200 с.

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек. 2 томда. Т.1 / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009. – 751 б. – Ләбибә Ихсанова. – Б. 633–635.

Даутов Р.Н., Нуруллина Н.Б. Совет Татарстаны язучылары: биобиблиогр. белешмә. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. – 639 б. – Ләбибә Ихсанова. – Б. 215–217.

Шәрәфи Г. Ихласлылык // Казан утлары. – 1983. – № 8. – Б. 137–141.

Хисамов Н. Бәрәкәтле чишмәләр: әдәби тәнкыйть мәкаләләре, рецензияләр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1987. – 150 б. – Бәрәкәтле чишмәләр. – Б. 67–75.

Гыймадиев А. Балачакның тугры илчесе // Казан утлары. – 2003. – № 8. – Б. 132–134.

Яхина Р. Көчле мәктәп үткән кешеләр // Шәһри Казан. – 2003. – 22 авг.

Юнысова А. Берсе ай, берсе кояш! // Ватаным Татарстан. – 2003. – 30 авг.

Гиниятуллина А. Писатели Советского Татарстана: биобиблиогр. спр. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1970. – 511 с. – Ихсанова Лябиба Фаизовна. – С. 215–216.

Ахмадуллин Ш. Лябиба Ихсанова //Дет. лит. – 1976. – № 4. – С. 12–15.

1 октября/октябрь

Файзи БИККИНИН
Фәйзи БИККИНИН

1898–1968

125 лет со дня рождения
тууына 125 ел

Исполнитель на народных инструментах (гармонь, скрипка) Файзи (Файзрахман) Бикмухаметович Биккинин родился 1 октября 1898 года в городе Казани. С 1915 года начинает выступать на эстраде (в том числе в составе инструментального ансамбля татарской драматической труппы «Сайяр») как скрипач и исполнитель на концертных гармониках.

В 1918 году вместе с С.Сайдашевым участвует в организации театрально-музыкальной студии в г. Буинске. В 1930–1937 годах – солист Татарского радио, в 1937–1963 годах – солист Татарской государственной филармонии.

Файзи Биккинин виртуозно владеет навыками игры на гармониках различных конструкций. В его репертуар входят старинные татарские народные напевы («Аллюки», «Зиляйлюк», «Кара урман», «Уел», «Тафтиляу»), произведения татарских композиторов, мелодии песен и танцев разных народов.

Музыкант гастролирует в Уфе, Ташкенте, Алма-Ате и др. В период Великой Отечественной войны выступает в составе концертных бригад в Прибалтике, Польше, Германии.

Файзи Биккинин стоял у истоков и внёс значительный вклад в развитие самобытного татарского концертного исполнительства на традиционных музыкальных инструментах. В 1963 году ему присвоено почётное звание заслуженного артиста ТАССР.

Ф.Биккинин умер 29 марта 1968 года в Казани.

Музыка уен коралларында (гармун, скрипка) уйнау остасы Фәйзи (Фәйзерахман) Бикмөхәммәт улы Биккинин 1898 елның 1 октябрендә Казан шәһәрендә туа. 1915 елдан эстрадада (шул исәптән татар драма труппасы «Сәйяр»нең инструменталь ансамблендә) скрипкачы һәм концерт гармуннарында уйнаучы буларак чыгышлар ясый.

1918 елда С.Сәйдәшев белән бергә Буа шәһәрендә театр-музыка студиясен оештыруда катнаша. 1930–1937 елларда Татарстан радиосында, 1937–1963 елларда – Татар дәүләт филармониясе солисты булып эшли.

Фәйзи Биккинин төрле конструкцияле гармуннарда виртуоз уйнау сәләтенә ия була. Аның репертуарына татар халкының борынгы «Әллүки», «Зиләйлүк», «Кара урман», «Уел», «Тәфтиләү» көйләре, татар композиторлары әсәрләре, төрле халыкларның җыр һәм бию көйләре керә.

Ул Уфа, Ташкент, Алма-Ата һәм башка шәһәрләрдә гастрольләрдә була. Бөек Ватан сугышы елларында концерт бригадалары составында Балтыйк буенда, Польшада, Германиядә чыгышлар ясый.

Фәйзи Биккинин традицион татар музыка уен коралларында уйнау осталыгын камилләштерүгә зур өлеш кертә. 1963 елда аңа ТАССРның атказанган артисты дигән мактаулы исем бирелә.

Ф.Биккинин 1968 елның 29 мартында Казанда вафат була.

Советуем прочитать:
Укырга тәкъдим итәбез:

Латыйфуллин М. Фәйзи Биккинин: Татарстанның атказанган артисты Фәйзи Биккининның иҗаты һәм тормыш юлы турында очерк. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1968. – 80 б. рәс.

Арслан А. Күңелләрдә яз тудыручы // Шәһри Казан. – 2008. – 31 окт.

Арслан А. Онытылмас моңнар // Шәһри Казан. – 1999. – 22 окт.

Зәйнашева Г. Гармуннары-моңнары...// Мәдәни җомга. – 1999. – 15 окт. – Б. 15.

Хәлим А. Казыктагы итальян: хикәя [халык гармунчысы Фәйзи Биккинин истәлегенә] // Казан утлары. – 2000. – № 9. – Б. 98-125.

Йәһудин Габдел-Әзәл. Нигә мине сорамаганнар?; Артсыз чалбар; Хәй хәйләсе: Фәйзи ага Биккинин турындагы истәлекләрдән // Татарстан хәбәрләре. – 1994. – 15 февр.

Халим А. Тальянка на плетне: рассказ (светлой памяти народного гармониста Файзи Биккинина // Идель. – 2001. – № 12. – С. 66.

26 ноября/ноябрь

Мухитдин КУРБАНГАЛИЕВ
Мөхетдин КОРБАНГАЛИЕВ

1873–1941

150 лет со дня рождения
туубына 150 ел

Педагог, языковед, общественный деятель Мухитдин Хафизитдинович Курбангалиев родился 26 ноября 1873 года в деревне Биктово Елабужского уезда Вятской губернии (ныне Агрызский район Республики Татарстан) в семье крестьянина. Первоначальное образование получает в школе родного села. Затем поступает в Казанскую татарскую учительскую школу. Период учебы в Казани стал этапом становления и утверждения педагогических взглядов М.Х. Курбангалиева. Здесь он основательно изучает светские науки, занимается самообразованием, анализирует труды В.В. Радлова, Каюма Насыри, посещает фонетический кабинет профессора Казанского университета В.А. Богородицкого и занимается вместе с ним экспериментальным изучением фонетики татарского языка.

После окончания учёбы в 1895 году М.Х. Курбангалиев свою трудовую деятельность начинает в деревенских школах Мамадышского уезда Казанской губернии, Елабужского уезда Вятской губернии. В 1917 году работает в Казанской городской думе, Казанской уездной земской управе, занимается вопросами реорганизации татарской школы. С 1918 года – в органах народного образования Казанской губернии, в 1920–1928 годах – заведующий отделом трудовой школы Наркомата просвещения ТАССР, одновременно преподаватель Восточного педагогического института, Татарского педагогического техникума, других учебных заведений, в 1924–1927 годах – заместитель председателя Академического центра. В 1928–1940 годах – преподает в Казанском университете, с 1930 года – профессор и заведующий кафедрой татарского языка, в то же время профессор Казанского педагогического института. С 1940 года работает в Татарском научно-исследовательском институте языка, литературы и истории.

С начала 1920-х годов М.Х. Курбангалиев руководит созданием комплекса программ и учебных пособий, является автором методики обучения татарскому языку как родному на основе выработанного им звукового аналитико-синтетического метода; составляет совместно с Х.Бадиги, Г.Шарафом, Р.С. Газизовым учебники, словари, методические пособия для начальных и средних классов и курсов ликвидации безграмотности.

Под руководством М.Х. Курбангалиева и при его непосредственном участии были составлены русско-татарские и татарско-русские словари («Татарско-русский словарь», 1913, 1927; «Русско-татарский словарь», 1938), которые до 1960-х годов оставались популярными и служили пособием по изучению русского языка для широкой аудитории, справочником для специалистов.

В 1930-е годы автор переработал методику обучения татарскому языку на основе яналифа и кириллицы. М.Х. Курбангалиев сыграл важную роль в разработке методики изучения русского языка в татарской школе и татарского языка нетатарами; опубликовал учебные пособия по краеведению

Татарстана, авторизованные переводы на татарский язык русских учебников по математике, географии. Был одним из ведущих разработчиков учебных программ, участвовал в создании системы и организации подготовки национальных педагогических кадров. Изучает проблемы грамматики татарского языка, в 1930–1931 годах руководит комиссией по созданию татарской научной терминологии при Татарском Центральном Исполнительном Комитете.

Труды М.Х. Курбангалиева занимают видное место в истории татарского языкознания и методики его преподавания, были высоко оценены. В 1928 году ученому присвоено звание Героя Труда. В 1930 году в связи со 125-летием Казанского университета М. Курбангалиеву присвоено почётное звание заслуженного деятеля науки Татарской АССР. Учёный совет университета избирает его профессором. В 1940 году М.Х Курбангалиев награждён орденом Трудового Красного Знамени.

Мухитдин Курбангалиев умер 3 июня 1941 года.

Педагог, тел белгече, җәмәгать эшлеклесе Мөхетдин Хафизетдин улы Корбангалиев 1873 елның 26 ноябрендә Вятка губернасы Алабуга өязе (хәзер Татарстан Республикасының Әгерҗе районы) Биектау авылында крестьян гаиләсендә туа. Башлангыч белемне туган авылы мәктәбендә ала. Аннары Казан татар укытучылар мәктәбенә укырга керә. М.Х. Корбангалиевнең Казанда уку чоры педагогик карашлары формалашу һәм раслану этабы була. Биредә ул дөньяви фәннәрне тирәнтен өйрәнә, үзлегеннән белем ала, В.В. Радлов, Каюм Насыйри хезмәтләрен анализлый, Казан университеты профессоры В.А. Богородицкийның фонетика кабинетына йөри һәм аның белән бергә татар теле фонетикасын эксперименталь өйрәнү белән шөгыльләнә.

1895 елда укуын тәмамлагач, М.Х. Корбангалиев үзенең хезмәт эшчәнлеген Казан губернасының Мамадыш өязе, Вятка губернасының Алабуга өязе авыллары мәктәпләрендә укытучы булып башлый. 1917 елда Казан шәһәр думасында, Казан өяз земство управасында эшли, татар мәктәпләрен үзгәртеп кору мәсьәләләре белән шөгыльләнә. 1918 елдан Казан губернасының халык мәгарифе органнарында хезмәт куя, 1920–1928 елларда ТАССР Мәгариф халык комиссариатында хезмәт мәктәбе бүлеге мөдире була, бер үк вакытта Көнчыгыш педагогия институтында, Татар педагогия техникумында һ.б. уку йортларында укыта, 1924–1927 елларда Академик Үзәк рәисе урынбасары. 1928–1940 елларда Казан университетында, 1930 елдан татар теле кафедрасы мөдире һәм профессоры, бер үк вакытта Казан педагогия институты профессоры; 1940 елдан Татарстан Тел, әдәбият һәм тарих фәнни-тикшеренү институтында.

1920 нче еллар башыннан М.Х. Корбангалиев укыту программалары һәм уку ярдәмлекләре комплексын булдыру җитәкчесе, үзе тарафыннан эшләнгән аналитик-синтетик аваз методы нигезендә татар теленә өйрәтү методикасы авторы; башлангыч, урта сыйныфлар һәм наданлыкны бетерү курслары өчен, Х.Бәдигый, Г.Шәрәф, Р.С. Газизов белән бергәләп, дәреслекләр, сүзлекләр һәм методик ярдәмлекләр төзи.

Тәрҗемә сүзлекләрнең кирәклеген күреп, М.Х. Корбангалиев җитәкчелегендә һәм аның турыдан-туры катнашында русча-татарча һәм татарча-русча сүзлекләр («Татарско-русский словарь», 1913, 1927; «Русско-татарский словарь», 1938) төзелә, алар 1960 нчы елларга кадәр популяр бертомлыклар булган һәм рус телен өйрәнү өчен киң катлам халыкка кулланма, белгечләр өчен белешмәлек буларак хезмәт иткән.

М.Х. Корбангалиев 1930 нчы елларда татар телен укыту методикасын яңалиф һәм кириллица нигезендә яңадан эшли, шул чордагы татар мәктәпләрендә рус телен укыту һәм татар телен татар булмаганнарга өйрәтү методикасын булдыруда әһәмиятле роль уйный; Татарстан төбәген өйрәнү буенча уку ярдәмлекләре, математика, география буенча рус дәреслекләренең татарчага авторлаштырылган тәрҗемәләрен бастыра. Укыту программалары төзүдә, милли педагогик кадрлар әзерләүдә, уку процессын оештыру һәм системалар булдыруда әйдәп баручы эшлеклеләрнең берсе була. Татар теле грамматикасы проблемаларын өйрәнә, 1930–1931

елларда татар фәнни терминологиясен булдыруда Татарстан Үзәк Башкарма Комитеты каршындагы комиссияне җитәкли.

М.Х. Корбангалиевнең хезмәтләре татар тел белеме тарихында һәм аны укыту методикасында күренекле урын алып тора һәм югары бәяләнә. 1928 елда ул Хезмәт Герое дигән мактаулы исемгә лаек була. 1930 елда, Казан университетының 125 еллыгы уңаеннан, аңа Татарстан АССРның атказанган фән эшлеклесе исеме бирелә. Университетның Гыйльми советы аны профессор итеп сайлый. 1940 елда М.Х. Корбангалиев Хезмәт Кызыл Байрагы ордены белән бүләкләнә.

Мөхетдин Корбангалиев 1941 елның 3 июнендә вафат була.

Советуем прочитать: Укырга тәкъдим итәбез:

Корбангалиев М.Х. Татар теле дәреслеге: грамматика һәм дөрес язу: 1 нче класслар өчен. Кис. 1. – Казан: Татгосиздат, 1945. – 31 б.

Корбангалиев М.Х. Уку китабы: беренче класс өчен. Кит. 1. – 3 басма. – Казан: Татгосиздат, 1941. – 170 б.

Корбангалиев М.Х., Сәйфуллин Г. Матур язу күнегүләре һәм язуга өйрәтү өчен кыскача кулланма: башлангыч мәктәпләр өчен ярдәмлек. – Казан: Татгосиздат, 1941. – 88 б.

Корбангалиев М., Хисмәтуллин Х. Синтаксис: җидееллык һәм урта мәктәпләрнең 6-7 класслары өчен дәреслек. – Төзәт. 7 басма. – Казан: Татгосиздат, 1948. – 175 б.

Корбангалиев М., Хисмәтуллин Х. Синтаксис: җидееллык һәм урта мәктәпләрнең 6-7 класслары өчен дәреслек. – 12 басма. – Казан: Татгосиздат, 1953. – 164 б.

Корбангалиев М. Укуга-язуга өйрәтү методы // Мәшһүр татар галимнәре: мәкаләләр, истәлекләр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. – Б. 38–45.

Курбангалиев М.Х. Русский язык: учеб. для татар. нач. шк.: Букварь. – 2-е изд. – Казань: Татгосиздат, 1936. – 68 с.: ил.

Курбангалиев М.Х. Русский язык: учеб. для татар. нач. шк.: Букварь. – Новое изд-е. – Казань: Татгосиздат, 1937. – 76 с.: ил.

Вәлеева Ф. Халкына багышланган гомер: Мөхетдин Корбангалиевнең татар телен укыту буенча методик системасы /кереш сүз авт. һәм басмага әзерләүче Г.Ф. Җамалетдинова. – Казан: Мәгариф, 2004. – 143 б. – М.Корбангалиевнең китаплары һәм мәкаләләре. – Б. 137–142.

Вәлиева Ф. Халкына багышланган гомер; **Сафиуллина Ф.** Галим һәм замана // Мәшһүр татар галимнәре: мәкаләләр, истәлекләр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. – Б. 30–34; 34–38.

Вәлиева Ф.С. Профессор М.Х. Корбангалиевнең педагогик һәм методик эшчәнлеге // Татар телен укыту мәсьәләләре / Казан дәүләт педагогия институты. – Казан, 1975. – Б. 223– 235. – (Гыйльми язмалар; 151 чыг.).

Хуҗиәхмәтов Ә. Мәгърифәт йолдызлыгы: укытучылар, педагогика колледжлары һәм югары уку йортлары студентлары өчен кулланма. – Казан: Мәгариф, 2002. – 288 б. – М.Корбангалиевнең иҗади эшчәнлеге. – Б. 282–286.

Сафиуллина Ф.С. Герой труда Татарстана профессор М.Х. Курбангалиев. – Казань: Изд-во КГУ, 2008. – 58 с. – (Выдающиеся учёные Казанского университета).

Замалетдинова Г.Ф. Курбангалиев Мухутдин Хафизетдинович // Казанская лингвистическая школа. Кн. 1: Казанская тюркская лингвистическая школа. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2008. – С. 75–77.

Шарафутдинов З.Т., Ханбиков Я.И. История педагогики Татарстана. –Казань, 1998. – 306 с. – Педагогическая деятельность и педагогичекие взгляды Мухитдина Курбангалиева. – С. 263–275.

Ханбиков Я.И. История развития педагогической мысли татарского народа: пособие для студентов и аспирантов. – Казань, 1975. – 162 с. – Деятельность и педагогические воззрения Мухитдина Курбангалиева. – С. 106–135.

9 декабрь/декабря

Зия КАМАЛИ
Зыя КАМАЛИ

1873–1942

150 ЛЕТ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ
ТУУЫНА 150 ЕЛ

Педагог-реформатор, исламовед, богослов, мусульманский религиозный и общественный деятель Зия Камали (Парвазетдин Джамалетдинович Камалетдинов) родился 9 декабря 1873 года в деревне Келяшово Уфимской губернии Уфимского уезда (ныне Чишминский район Республики Башкортостан) в семье бедного крестьянина. Получив начальное образование в родной деревне, позже продолжает учёбу в медресе «Усмания» в Уфе.

В 1898 году Уфимское мусульманское благотворительное общество направляет Парвазетдина на учебу в Стамбул. Дальше З. Камали продолжает обучение в Медине, на философском факультете Каирского университета «Аль-Азхар» . Там он меняет своё имя на «Зыя (Зия)».

В 1904 году З. Камали возвращается в Уфу, где преподаёт исламскую философию и толкование Корана в медресе «Усмания». Ученый обладает уникальными знаниями по комплексу религиозных предметов, является прекрасным оратором, свободно владеет арабским, персидским, турецким языками, свободно объясняется на русском, немецком и французским языках.

З. Камали в 1906 году при поддержке либеральной мусульманской элиты Уфы основывает медресе «Галия» и до 1919 года исполняет обязанности его мударриса и директора. Данное учебное заведение прославилось как одно из значимых центров джадидского образования начала XX века. Оно отличалось не только ориентацией на высшее образование, в том числе теологическое, но и преобладанием в программе обучения светских дисциплин.

В 1906–1917 годах З.Камали – член редколлегии газеты «Аль-Галям аль-Ислами» («Мусульманский мир»). С 1909 года – имам 2-й Соборной мечети Уфы. Участвует в организации ежегодных Педагогических курсов для мулл и учителей. В 1915 году открывает одно из первых средних женских учебных заведений с педагогиским уклоном – медресе «Анасия».

В 1909–1911 годах ученый публикует фундаментальную научную работу в трёх частях «Фәлсәфәи ислам» («Философия ислама», Уфа), в 1913 году – книгу «Дини тәдбирләр» («Религиозные устроения», Уфа). Одним из первых осуществил перевод Корана на татарский язык, который из-за противодействия духовенства остался, как и многие его другие произведения, неопубликованным.

С началом преобразований в стране в 1917 году и ростом национального движения З.Камали выступает как борец за религиозные и национальные права. Он принимает активное участие во Всероссийских мусульманских съездах 1917 года и в работе Милли Меджлиса (1917–1918); при его участии готовится проект нового устава Духовного управления, законодательные акты Национального меджлиса.

В годы гражданской войны и позже, в связи с установлением тоталитарного режима в стране, З.Камали был вынужден отстраниться от общественно-политической деятельности.

В 1923 году З.Камали избирается казыем (судьей) Центрального духовного управления мусульман европейской части СССР и Сибири. В течение 13 лет под руководством муфтия Ризаэтдина Фахретдина он ведёт сложную работу по сохранению религиозных учебных заведений, мечетей и исламских традиций у мусульманских народов России.

Годы сталинских репрессий не обошли стороной и З.Камали. В 1936 году он был арестован и осуждён на семь лет тюрьмы за «панисламистскую» деятельность.

З.Камали скончался в 1942 году в самарской тюрьме, где провёл последние годы своей жизни. Посмертная реабилитация последовала лишь в 1956 году.

Педагог, мәгърифәтче, ислам белгече, дин һәм җәмәгать эшлеклесе Зыя Камали (Пәрвазетдин Җамалетдин улы Камалетдинов) 1873 елның 9 декабрендә Уфа губернасы Уфа өязенең (хәзер Башкорстан Республикасының Чишмә районы) Келәш авылында ярлы крестьян гаиләсендә туа. Башлангыч белемне туган авылында ала, соңыннан Уфадагы «Госмания» мәдрәсәсендә укый.

1898 елда Пәрвазетдин хәлфә Уфадагы хәйрия җәмгыяте тарафыннан Истаубулга укырга җибәрелә, соңрак – Мәдинәдә, аннары Каһирәдәге Әл-Әзһәр университетының философия факультетында укый. Биредә ул исемен Зыяга алмаштыра.

1904 елда З.Камали, галим булып, тәҗрибә туплап, Уфага кайта һәм «Госмания» мәдрәсәсендә ислам фәлсәфәсен һәм Коръән тәфсирен укыта. Ул дини предметлар комплексын үзенә туплаган киң белемле зат, бик яхшы оратор була; туган теленнән тыш гарәп, фарсы, төрек телләрен белгән, рус, немец һәм француз телләрендә аңлаша алган.

З.Камали 1906 елда Уфаның либераль мөселман элитасы ярдәмендә «Галия» мәдрәсәсенә нигез сала һәм 1919 елга кадәр мөдәррис, директор вазифаларын башкара. Әлеге уку йорты XX йөз башында җәдитчә укыту үзәкләренең берсе буларак дан казана. Ул югары белемле, шул исәптән теологик белемле шәхесләр әзерләү белән генә чикләнми, уку-укыту программасында дөньяви фәннәрнең өстенлеге, күплеге белән дә аерылып тора.

З.Камали – 1906–1917 елларда «Әл-Галәм әл-Ислами» («Мөселман дөньясы») газетасының редколлегия әгъзасы. 1909 елдан – Уфаның 2 нче җамигъ мәчете имамы. Муллалар һәм мөгаллим-мөгаллимәләр өчен еллык педагогик курслар оештыруда башлап йөри. 1915 елда «Әнәсия» хатын-кызлар мәдрәсәсен оештыручыларның берсе була.

1909–1910 елларда ул фундаменталь фәнни хезмәтен – «Фәлсәфәи Ислам»ны (1-3 өлешләр, Уфа), 1913 тә «Дини тәдбирләр» (Уфа) дигән китабын бастыра. Иң беренчеләрдән булып Коръәнне татар теленә тәрҗемә итә, ул, руханиларның каршылыклары аркасында, аның башка күп кенә әсәрләре кебек, басылмый кала.

1917 елда илдә үзгәртеп корулар, милли хәрәкәт үсә башлагач, З.Камали үзен дини һәм милли хокуклар өчен көрәшче буларак таныта. Ул 1917 елгы Бөтенроссия мөселман корылтайларында һәм Милли мәҗлес эшендә (1917–1918) актив катнаша; Диния нәзарәтенең яңа уставы проекты, Милли мәҗлеснең башка закон актлары аның катнашында әзерләнә.

Гражданнар сугышы елларында, аннары, илдә тоталитар режим урнашу сәбәпле, З.Камали иҗтимагый-сәяси эшчәнлектән читләшергә мәҗбүр була.

1923 елда З.Камали СССРның Европа өлеше һәм Себер мөселманнары үзәк диния нәзарәте казые (судьясы) итеп сайлана. 13 ел дәвамында мөфти Ризаэтдин Фәхретдин җитәкчелегендә ул Россия мөселманнарының дини уку йортларын, мәчетләрен һәм ислам традицияләрен коткару буенча гаять катлаулы эш алып бара.

Сталин репрессиясе З.Камалины да читләтеп узмый – 1936 елда ул кулга алына. «Панисламистлар» оешмасы эшчәнлегендә катнашуда гаепләп, СССР Югары Суды аны 7 елга төрмәгә ябарга хөкем итә.

З.Камали гомеренең соңгы елларын Самара төрмәсендә үткәрә һәм 1942 елда шунда вафат була. Үлгәннән соң 1956 елда гына реабилитацияләнә.

Советуем прочитать:
Укырга тәкъдим итәбез:

Камали Зыяэтдин. Аллаһы гадәләте / фәнни мөх-ре Р.Ф.Исламов. – Казан: Иман, 2000. – 35 б.

Камали Зыяэтдин. Философия ислама. В 2 т. Т. 1, ч. 1: Философия вероубеждения. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2010. – 319 с.: портр. – (Антология татарской богословской мысли).

Зыятдин Камали // Вопросы этики в трудах мусульманских авторов Волго-Уральского региона: хрестоматия. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2018. – С. 151–161.

Камалов Т. Зыя Камали // Татар зыялылары: тарихи портретлар. – Казан: Мәгариф, 2003. – Б. 157–162.

Заһидуллин И. Галим һәм мәгърифәтче //Татарстан. – 2021. – № 9. – Б. 74–77.

Камалов Т.Р. Зия Камали: мыслитель, просветитель, релгиозный деятель. – Казань: Иман, 1997. – 53 с. – (Татарские богословы).

Юзеев А.Н. Общественно-философская мысль татарского народа (конец XIII в. – первая половина XX в.): [сборник в 3-х томах]. Т. 1: Татарское религиозное реформаторство. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2017. – 352 с. – Реформаторско-просветительские взгляды З.Камали. – С. 279–323.

Юзеев А.Н. Общественно-философская мысль татарского народа (конец XIII в. – первая половина XX в.): [сборник в 3-х томах] Т. 3: Татарская либеральная мысль. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2017. – 296 с. – Реформаторско-просветительские взгляды З.Камали. – С. 57–88; Либерально-теологические взгляды З.Камали. – С. 263–276.

Камалов Т. Зия Камали // Татарские интеллектуалы: исторические портреты. – 2-е изд., перераб. и доп. – Казань: Магариф, 2005. – С. 213–218.

Камалов Т. Зия Камали о вере и правоверности в исламе // Исламо-христианское пограничье: итоги и перспективы изучения. – Казань: [б.и.], 1994. – С. 40–50.

Ислам на европейском Востоке: энциклопедический словарь. – Казань: Магариф, 2004. – 383 с. – Камали Зиаддин. – С. 160–162.

26 декабрь/декабря

Шамиль УСМАНОВ
Шамил УСМАНОВ

1898–1937

125 лет со дня рождения
туууына 125 ел

Писатель, драматург, общественный деятель и герой гражданской войны Шамиль Хайруллович Усманов родился 26 декабря 1898 года в деревне Пенделка Кузнецкого уезда Саратовской губернии (ныне Пензенская область) в семье учителя. Начальное образование получает в Астрахани, затем учится в оренбургском медресе «Хусаиния», в 1911–1914 годах – в Оренбургском ремесленном училище, по окончании которого работает слесарем на Гурьевской текстильной фабрике Акчуриных в Симбирской губернии.

В 1917 году Ш.Усманов вступает в ряды партии большевиков и по решению партийной организации переходит на работу в железнодорожное депо Сызрани. В ноябре того же года Казанский военный округ поручает Ш. Усманову организовать отряды Красной армии из солдат-фронтовиков и рабочих Сызранского края. Данная воинская часть под командованием Ш.Усманова в мае 1918 года направляется на Восточный фронт и, соединившись сначала с татаро-башкирскими гвардейцами в Оренбурге, а затем с пленными венгерскими, польскими и немецкими добровольцами в городе Актюбинске, под названием «Легион Третьего Интернационала» проходит боевой путь из Актюбинска до Оренбурга, 22 января 1919 года освобождает город Оренбург. Во время этого похода Ш. Усманов, будучи комиссаром интернационального легиона, проявляет себя умелым и храбрым военачальником.

В марте 1919 года Военно-революционный совет республики назначает Ш.Усманова комиссаром вновь сформированной Первой Приволжской татарской стрелковой бригады, а в октябре этого же года он утверждается начальником политотдела Центральной мусульманской военной коллегии и

эту службу продолжает до тех пор, пока коллегия не прекратила своё существование. Руководит деятельностью печатного органа Военной коллегии – газеты «Кызыл Армия».

В период 1920–1925 годов Ш.Усманов занимает ответственные должности: член Военного Революционного совета Туркестанского фронта, секретарь Татарского республиканского революционного комитета, начальник политотдела Шестнадцатых мусульманских пехотных курсов в Казани и комиссар Объединенной татаро-башкирской военной школы.

В 1925–1926 годах Ш.Усманов учится в Москве на курсах при Военной академии, затем направляется в Ташкент, где служит начальником политотдела на военных курсах Института востоковедения.

В 1927 году Ш.Усманов уходит в отставку и около трёх лет работает председателем правления татарстанских зрелищных предприятий и специальным представителем Совета Народных Комиссаров республики по строительству радиостанции.

С 1930 года Ш.Усманов занимается литературной деятельностью. Он – автор пьес, повестей, многочисленных рассказов и публицистических статей. Драматические события революции и гражданской войны изображены в пьесе «Канлы көннәрдә» («В кровавые дни», 1919). Свое первое литературное произведение Ш.Усманов написал под впечатлением от событий, связанных с боями за Оренбург.

Произведения Ш.Усманова – дилогия «Легион юлы» («Путь легиона», 1928–1935), фантастическая повесть «Памирдан радио» («Радио с Памира», 1925) и другие – стали заметным событием в литературной жизни Татарстана 1920–1930-х годов.

Шамиль Усманов занимает видное место в татарской публицистике 1920–1930-х годов: пишет статьи, посвящённые вопросам общественной жизни, таким как преобразование татарского алфавита, популяризация интернационального языка–эсперанто, расширение работы по радиофикации в республике, актуальные проблемы литературы и искусства.

Жизнь Ш.Усманова оборвалась в разгар репрессий. Арестован 8 апреля 1937 года. Скончался 3 декабря 1937 года во время допроса от «паралича сердца» в кабинете заместителя наркома внутренних дел ТАССР. Реабилитирован 30 декабря 1955 года.

В Казани в доме (улица К.Маркса, дом 29), где жил Шамиль Усманов, установлена мемориальная доска в память писателя. Именем Шамиля Усманова названы улица в Казани, где располагается здание государственной телерадиокомпании Татарстана, и улица в Набережных Челнах.

Язучы, драматург, җәмәгать эшлеклесе, гражданнар сугышы каһарманы Шамил Хәйрулла улы Усманов 1898 елның 26 декабрендә Сарытау губернасының (хәзер Пенза өлкәсе) Кузнецк өязе Пәлдәнге авылында мөгаллим гаиләсендә туа. Башлангыч белемне Әстерхан шәһәрендә ала, аннары Оренбургта «Хөсәения» мәдрәсәсендә, 1911–1914 елларда Оренбург һөнәр училищесында укый. Укуын тәмамлагач Акчуриннарның Сембер губернасындагы Гурьевка туку фабрикасында слесарь булып эшли.

Ш.Усманов 1917 елда большевиклар партиясе сафына баса һәм партия оешмасының карары буенча Сызрань тимер юл депосына эшкә күчә. Шул ук елның ноябрендә Казан хәрби округы Ш.Усмановка фронтовик солдатлардан һәм Сызрань төбәге эшчеләреннән кызыл гаскәр отрядлары оештыру бурычын йөкли. Ш.Усманов җитәкчелек иткән бу гаскәри часть 1918 елның маенда Көнчыгыш фронтка җибәрелә һәм башта Оренбургтагы татар-башкорт гвардиячеләре белән, аннары Актүбә шәһәрендәге әсир венгр, поляк һәм немец үзирекледәре белән бергә кушылып, «Өченче Интернационал легионы» дигән исем астында Актүбәдән Оренбургка кадәр сугышчан юл уза, 1919 елның 22 гыйнварында Оренбург шәһәрен азат итә. Бу поход вакытында Ш.Усманов, Интернационал легионның комиссары буларак, үзен оста һәм батыр хәрби башлык итеп таныта.

1919 елның мартында республика Хәрби-революцион советы Ш.Усмановны яңа төзелә торган Беренче Идел буе татар бригадасына комиссар итеп билгели, шул ук елның октябреннән ул Үзәк мөселман хәрби коллегиясенең сәяси бүлеге башлыгы итеп раслана һәм бу хезмәтен коллегия яшәүдән туктаганчы дәвам иттерә. Хәрби коллегиянең матбугат органы – «Кызыл Армия» газетасы эшчәнлеген җитәкли.

1920–1925 еллар арасында Ш.Усманов Төркестан

фронты Хәрби революцион советы әгъзасы, Татарстан Республика революцион комитеты секретаре, Казандагы Уналтынчы мөселман пехота курсларында политбүлек башлыгы һәм Берләшкән татар-башкорт хәрби мәктәбе комиссары кебек җаваплы вазифаларны башкара.

1925–1926 елларда Ш.Усманов Мәскәүдә Хәрби академия каршындагы курсларда укый, аннары, Ташкентка җибәрелеп, Көнчыгышны өйрәнү институтының хәрби курсларында политбүлек башлыгы булып хезмәт итә.

1927 елда Ш.Усманов хәрби хезмәттән отставкага чыга һәм өч елга якын Татарстан тамаша предприятиеләре идарәсе рәисе һәм радиостанция төзү буенча Республика Халык Комиссарлары советының махсус вәкиле булып эшли.

1930 елдан башлап Ш.Усманов тулысынча әдәби иҗат эшенә күчә. Ул – пьесалар, повестьлар, күпсанлы хикәяләр һәм публицистик мәкаләләр авторы. «Канлы көннәр» (1919) пьесасында революция һәм гражданнар сугышының драматик вакыйгалары сурәтләнә. Ш. Усманов бу беренче әдәби әсәрен Оренбург өчен барган сугышлар белән бәйле вакыйгалар тәэсирендә яза. Ш.Усмановның зур әсәре – «Легион юлы» (1928–1935) дилогиясе, шулай ук «Памирдан радио» (1925) исемле хыялый повесте һәм башка әсәрләре Татарстанның 1920–1930 еллардагы әдәби тормышында күренекле вакыйгага була.

Шамил Усманов татар әлифбасын үзгәртеп кору, интернациональ тел – эсперантоны популярлаштыру, республикада радиолаштыру эшләрен киңәйтү кебек иҗтимагый тормыш мәсьәләләренә һәм әдәбият–сәнгатьнең актуаль проблемаларына багышланган мәкаләләре белән дә 1920–1930 еллар татар публицистикасында күренекле урын тота.

Ш.Усмановның тормышы һәм иҗаты репрессиянең кызган чагында өзелә. 1937 елның 8 апрелендә ул кулга алына. Шул елның 3 декабрендә Казанда, ТАССР Эчке эшләр наркомы урынбасары кабинетында сорау алган вакытта «йөрәк параличы»ннан вафат була. 1955 елның 30 декабрендә реабилитацияләнә.

Казанда, Ш.Усманов торган йортта (К.Маркс урамы, 29) язучы истәлегенә Мемориаль такта урнаштырылган. Казанда Татарстан дәүләт телерадиокомпаниясе бинасы урнашкан урам һәм Яр Чаллыдагы бер урам Шамил Усманов исемен йөртә.

Советуем прочитать:
Укырга тәкъдим итәбез:

Усманов Ш. Повестьлар һәм хикәяләр / кереш сүз язучы А.Яхин. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1978. – 368 б.: портр. б-н.

Усманов Ш. Кичеккән фәрман: повесть һәм пьеса. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1989. – 272 б.: портр. б-н.

Усманов Ш. Милли мәсьәләләр турында: мәкаләләр һәм чыгышлар / төз., кереш сүз язучы И.Г.Гыйззәтуллин. – Казан: Дом печати, 2000. – 142 б.: портр. б-н.

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек. 2 томда. Т.2 / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009. – 735 б. – Шамил Усманов. – Б. 469–472.

Даутов Р.Н., Нуруллина Н.Б. Совет Татарстаны язучылары: биобиблиогр. белешмә. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. – 639 б. – Шамил Усманов. – Б. 467–470.

Татар драматурглары: биобиблиогр. белешмәлек / төз. Ф.Ганиева, Р.Ярullина, А.Саттарова. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2007. – 271 б. – Шамил Усманов. – Б. 228–230.

Мусин Ф. Шамил Усманов // Татар әдәбияты тарихы. 6 томда. Т.4: Татар совет әдәбияты: 1917–1941. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1989. – Б. 225–239.

Хәкимова С. Шамил Госманов // Татар әдәбияты тарихы. 8 томда. Т.5: 1917–1956. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2017. – Б. 139–150.

Арсланов М.Г. Татар театры: энциклопедик сүзлек-белешмә. – Казан: Заман, 2014. – 584 б. – Усманов Шамил Хәйрулла улы . – Б. 512–513.

Мостафин Р. Шамил Усманов турында риваять; **Гыйззәтуллин И.** Язучы-каһарман // Казан утлары. – 1999. – № 7. – Б. 155–159; 158–163.

Гиниятуллина А. Писатели Советского Татарстана: биобиблиогр. спр. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1970. – 511 с. – Шамиль Усманов. – С. 421–424.

Сагайдак А.Ш. Глазами памяти / авт. предислов. Я.Д.Чанышев. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1982. – 120 с.: фотоил.

О художниках, писателях, композиторах советуем прочитать в следующих справочниках:

Рәссамнар, язучылар, композиторлар турында түбәндәге белешмәләрдән укырга тәкъдим итәбез:

Татарский энциклопедический словарь / гл. ред. М.Х.Хасанов. – Казань: Ин-т Татар. энцикл. АН РТ, 1999. – 703 с.: ил.

Татарская энциклопедия: в 6 т. / гл. ред. М.Х.Хасанов; отв. ред. Г.С.Сабирзянов. – Казань: Ин-т Татар. энцикл. АН РТ, 2002– 2014. –
Т.1: А-В. – 672 с.
Т.2: Г-Й. – 656 с.
Т.3: К-Л. – 664 с.
Т.4: М-П. – 768 с.
Т.5: Р-Т. – 736 с.
Т.6: У-Я. – 720 с. с ил.

Татар энциклопедия сүзлеге. – Казан: ТР ФАнең Татар энцикл. ин-ты, 2002. – 830 б.: ил.

Татар энциклопедиясе: 6 томда. – Казан: ТР ФАнең Татар энцикл. ин-ты, 2008–2021. –
Т.1: А-В. – 720 б.
Т.2: Г-Й. – 656 б.
Т.3: К-Л. – 716 б.
Т.4: М-П. – 632 б.
Т.5: Р-Та. – 728 б.
Т.6: Тә-Ч. – 611 б.
Т.6: 2-кис.: Ш-Я. – 511 б.

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек: 2 томда / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009.
Т.1: А-К. – 751 б.
Т.2: Л-Я. – 735 б.

Даутов Р.Н. Балачак әдипләре: биобиблиогр. белешмәлек = Писатели нашего детства: биобиблиогр. справочник. – Казан: Мәгариф, 2002.
Беренче китап = Первая книга. – 2002. – 223 б.
Икенче китап = Вторая книга. – 2004. – 286 б.
Өченче китап = Третья книга. – 2005. – 335 б.
Дүртенче китап = Четвертая книга. – 2008. – 255 б.

Даутов Р.Н. Совет Татарстаны язучылары: биобиблиогр. белешмә /Р.Н.Даутов, Н.Б.Нуруллина. – Казан: Татар. китап нәшр., 1986. – 639 б.

Гиниятуллина А. Писатели Советского Татарстана: биобиблиогр. справочник. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1970. – 512 с.

Татарстан язучылары – әдәби премия лауреатлары = Писатели Татарстана – лауреаты литературных премий / [төз. һәм кереш сүз авт. Д.И.Фәйзуллина]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. – 287 б.

Арсланов М.Г. Татар театры: энциклопедик сүзлек-белешмә. – Казан: Заман, 2014. – 584 б.

Народные артисты: очерки / [рук. проекта и авт.-сост. И.Илялова]. – Казань: Магариф–Вакыт, 2011. – 391 с.

Червонная С.М. Художники Советской Татарии: (мастера изобразительного искусства Союза художников ТАССР). – Казань: Татар. кн. изд-во, 1984. – 464 с.: ил.

Союз художников Татарстана, региональное отделение ВТОО «Союз художников России»: живопись, графика, скульптура, декоративно-прикладное искусство, искусствоведение, монументальное искусство / авт.-сост. М.Кузнецов. – Казань: [б.и.], [2008?]. – 363 с.

Художники Татарстана. – Казань: Фолиант, 2016. – 236 с.

Композиторы Татарстана. – М.: Композитор, 2009. – 260 с.

Композиторы и музыковеды Советского Татарстана. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1986. – 203 с.

Указатели персоналий
Шәхесләр күрсәткече

Абдуллин А.Х. **23**
Абдреев А.Ш. **33**
Авзалова А.А. **7**
Айдарский (Валитов) Г.И. **25**
Алишина Х.Ч. **14**
Алуши-Ибрагимов Р. **28**
Амири (Амиров) К. **28**
Амирханов М.А. **12**
Аппакова Д.С. **9, 41-43**
Арбузов Б.А. **24**
Аржаков Н.Н. **30**
Асадуллин А.Н. **20**
Ахмеров Ш.И. **10**
Ахметзянов И.Г. **12**
Ахун С. (Ахунов С.С.) **11**

Багаева Е.Н. **33**
Багаутдинов Г.А. **30**
Багманов Г.М. **33**
Бадюгина А.И. **14**
Байрамова Г.А. **9**
Бареев К.Б. 26
Батталов А.А. (Баттал-Таймас А.) **26**
Батталов Р.Г. **15**
Батыр-Булгари Л. (БатыркаеваЛ.М.) **20**
Бауман Н.Э. **14**
Баширова З.Х. **22**
Башмаков И.Н. **13**
Башмаков И.Ю. **29**
Бибишев В.Л. **17**
Биккинин Ф.Б. **22, 53-54**
Бикчантаева А.А. **8**
Булат Д.Г. **26**
Булатов С.С. **14**
Бурнаш Ф. 7, **36-38**

Вайнер Б.Г. **8**
Валеев М.Х. (Маннапов С.) **14**
Валидов Дж. **29**
Валиев М.Х. **6**
Василова Н. (Васильева А.П.) **7**
Васильев А.В. **18**
Васильева М.М. **11**
Витер П.А. **33**
Вырин В.Ф. **33**

Габаши Х.М. **7**
Габдрахманова С.З. **33**
Гайнуллин М.Х. **20**
Гали М. (Галиев М.В.) **10-11**
Галиев Г.З. **13**
Галицкий М.О. **7**
Галкин В. **23**
Галлямова Н.Х. **13**
Гараев М.А. **18**
Гараева В.Х. **16**
Гариф (Гарипов) Р.Г. **10**
Гарифуллин Н.Г. **6**
Гатау М. (Гатауллин Г.З.) **29**
Гатауллин Г.Г. **9**
Гафиатуллин Г.Г. **30**
Герасименко В.И. **33**
Гиззатуллина Л.А. **24**
Гильманов К.И. **8**
Гильмутдинов Г.Г. **30**
Гильмутдинов Л.Р. **27**
Гилязова Н.Ф. **6**
Гимазетдинов М.Г. **26**
Гиршман Я.М. **22**
Гисмати (Гисматуллин) Г.Т. **10**
Голубцова Т.В. **25**
Горланов Н.М. **18**
Графов В.С. **30**
Губайди (Губайдуллин) Д.Г. **28**
Губайдуллин Г.Г. **17**
Губайдуллин Х.Х. **27**
Гумер Г. (Гумеров Г.Г.) **7**

Давлитов З.М. **15**
Давыденко И.М. **33**
Даутов Н.К. **21**
Денисов Ю.А. **18**
Державин Г.Р. **17**
Джалиль М. **11**
Дмитриев М.В. **30**
Дубинина И.С. **25**
Думави Н. (Тахтамышев Н.С.) **13**
Дурова Н.А. **21**

Егоров А.Н. **12**
Емельянов Я. **28**

Жиганов Н. **11**
Жуковский П.Т. **28**

Зайни Ш. (Шагимуратов З.А.) **10**
Зайнуллин З.Л. **17**
Закиров Р.З. **19**
Заляльдинов Э.У. **16-17**
Зантимирова Г.Х. **33**
Зарипова З.С. **15**
Засорин И. М. **30**
Захаров Л.В. **10**
Зимина Л.А. **7**
Зотов М.Е. **33**
Зуев Е.В. **27**

Ибрагимов Ф.Т. **9**
Ибрагимова Р.А. **7**
Измайлова А.С. **20**
Ильдаров Д.А. **13**
Илялов Р.И. **27**
Исхаки (Исхаков) Х.Ш. **22**
Ихсанова Л.Ф. **20, 50-53**
Ишмурат Р. (Ишмуратов Р.Ф.) **24**

Казаков А.С. **30**
Казанцева Г.А. **8**
Калимуллина М.С. **33**
Камал I (Камалетдинов Г.Г.) **23**
Камали З.П. **26, 57-58**
Камалова (Халиуллина) Ф.Х. **27**
Капустин М.Я. **6**
Кардашенко Ю.Б. **30**
Карпов М.В. **34**
Касымов Д.Г. **8**
Кашапов З.К. **34**
Кирсанов А.В. **30**
Коваль А.М. **30**
Ковалевский В.О. **12**
Королёв Е.Н. **34**
Короленко В.Г. **18**
Ковриков Г.М. **20**
Крымов М.К. **29**
Кузаева Д.Н. **13**
Кузин Е.А. **11**
Кузнецов А.М. **22**
Кузнецов Н.Д. **14**
Кул Гали **28**
Курбангалиев М.Х. **25, 54-56**
Кутуй А. (Кутуев А.Н.) **25**

Латыпов М.Г. **18**
Латыфи Ф. (Латыпов Ф.Ф.) **15**
Лебедев А.А. **11**
Лопаткин А.Н. **22**
Лукьяненко Я.Я **19-20**
Лывин С.О. **22**

Мавликов В.С. **34**
Мавлютов Х.Б. **20**
Мазит И. (Абдюшев А.Х.) **6-7**
Маринин В.И. **31**
Маркин Н.Г. **13**
Масгутов И.М. **24-25**
Махмутов Х.К. **12**
Махмутов Х.Ш. **9**
Махмутова И.Х. **26**
Маяков А.С. **11**
Маяковский В.В. **18**
Мелентьев Г.Д. **23**
Мингазов М.М. **22**
Мингазов Р.В. **15**
Миннуллин Р.М. **19**
Мирза М. (Ибрагимов И.М.) **6**
Мищенко Ф.Г. **8**
Морданов Б.Ш. **23**
Музаффария М.Г. **28**
Музаффария (Урманчеева) М.Х. **29**
Мусин Л.Н. **34**
Мустафин Ш.С. **8**
Мутыги К. (Тухватуллин К.М.) **9**
Мухамадиев А.Г. **21**
Мухамедова Г.Д. **21**
Мухамедова Р.Г. **27**
Мухамедьяров Ш.Ф. **15, 48-50**
Мухаммадиев Р.С. **26**

Набиуллин Т.Н. **11**
Наккаш Н. (Исмагилов Н.Ф.) **19**
Нарыков А.Ф. **21**
Насретдинов И.М. **16**
Никоноров П.М. **31**
Ненашева Е.Е. **26**
Нуруллин Г.И. **13**
Нуруллин И.З. **12, 43-45**

Одноценов Г.П. **31**
Орешина Н.Н. **16**
Осипов В.И. **31**

Панфилов А.П. **31**
Патраков А.М. **21**
Петров В.А. **31**
Пинегин М.Н. **20**
Попова В.В. **11**

Прытков Г.Н. **8**
Пряхин В.Ю. **21**

Расулева Ф.А. **19**
Рафиков С.Х. **17-18**
Рахимов Б.С. **31**
Рахманкулова Г.А. **26**
Рашиди Г.Г. **28**
Родионов П.З. **31**
Романова Н.П. **22-23**
Рыжов М.Г. **31**

Сабирзянов Г.С. **12**
Садри (Садретдинов) М.Х. **14**
Сайфутдинов А.К. **15**
Салимжанов Х.Ю. **10**
Салимзянов Г.З. **34**
Салихов М.А. **31**
Салмин А.И. **9**
Сараи С. **28**
Сафин Ф.Ш. **16**
Сафонов Г.В. **32**
Сахабутдинова Ф.М. **15**
Сентюков Н.П. **31**
Симбирин Е.А. **25**
Симонов М.В. **31**
Сираев Д.Ш. **27**
Ситдиков К.Х. **31**
Ситдиков Э.Г. **16**
Соколов С.Н. **31**
Солнцева В.В. **34**

Тагиров Р.Ш. **24**
Тарпищев Ш.А. **10**
Терентьев А.Г. **24**
Тумашев Р.Р. **12, 45-47**
Тумашева К.З. **6**
Тунтари (Шамсутдинов) М.Ш. **28**
Тухбатуллин Ф.Н. **13**

Уральский I (Насыбуллин) Г.Н. **29**
Усманов Ш.Х. **27, 59-61**
Усманова Р.Ф. **8**
Утэй Р.И. **27**
Утяганов Х.Г. **24**

Фадеичева (Белоусова) А.С. **15-16**
Фазлуллин М.А. **27**
Фаизханов Х. **28**
Файзрахманов Д.И. **16**
Файзи А. (Файзуллин А.А.) **10**
Файзи (Файзуллин) З.Б. **9**
Файзуллин Р.Г. **19**
Файзуллина Р.С. **26**
Файзуллина Т.Х. **18**
Фаттах А. (Фаттахутдинов А.Н.) **20**
Фаттахов Р.Л. **11**
Фахрутдинов И.Х. **15**
Фомин М.С. **31**

Хабибов Г.Х. **29**
Хади З. **10**
Хайруллин Х.Н. **31**
Хайруллина (Талипова) В.Л. **23**
Хайрутдинова К.А. **18-19**
Хайрутдинова Л.А. **21**
Халев В.Д. **31**
Халиков Х.Ш. **7**
Ханов И.М. **10**
Харис (Харисов) Г.Х. **29**
Харисова (Разаутдинова) А.А. **23**
Хасани А.С. **27**
Хафизов А.С. **13**
Хилалов И.Г. **29**
Хорезми **28**
Худяков М. **29**
Хусаин М. **12**

Ченекай Т. (Гиззатуллин Т.) **29**
Чернецкий В.А. **19**
Чирков М.А. **31**
Чудаков М.И. **25**

Цветаев П.А. **23**

Шабаев М.С. **17**
Шабай М. (Шабаев М.Г.) **12**
Шагиахметов А.К. **34**
Шагидуллина М.Г. **25**
Шаймарданов З.Ш. **31**
Шакирова Б.Ш. **27**
Шаляпин Ф.И. **8, 38-41**
Шамов Я.Ф. **28**
Шамсутдинов А.С. **10**
Шараф Б.Ш. **19**
Шарафиев Ф.М. **18**
Шарафутдинов Р.Х. **9**
Шарипов Р.Т. **23**
Шафи (Шафиев) Р.З. **9**
Шафиев И.Ш. **29**
Шахмурзаева З.У. **23**
Шпилевский С.М. **14**

Юдин М.А. **21**
Юзеев И.Г. **6**
Юнус (Юнусов) Р.Ю. **9**
Юнусов Ф.И. **22**

Указатель названий учреждений, организаций, событий, изданий и произведений

Учреждениеләр, оешмалар, вакыйгалар, басмалар һәм әсәрләр атамалары күрсәткече

«Ак юл» («Светлый путь») (газета) **11-12**
«Алтынчеч» (опера) **11**
Альметьевск (город) **24**
Большие Кайбицы (село) **24**
Вакууммаш» (АО) **25**
«Вестник Научного общества татароведения» **14**
«Волжский вестник» (газета) **18**
Государственный гимн Республики Татарстан **17**
«Завод имени Серго» («Позис») **29**
Зеленодольский фанерный завод **22**
Казанская государственная академия ветеринарной медицины им. Н.Э. Баумана **14**
«Казанские губернские ведомости» (газета) **6**
Казанский городской общественный банк **6**
Казанское хореографическое училище **9**
«Кыйсса-и-Йусуф» (поэма) 28
Министерство культуры Республики Татарстан **15**
«Музей имени Галии Кайбицкой» **24**
«Мәхәббәтнамә» (поэма) **28**
Научное общество татароведения **14**
«Органический синтез» (завод) **17**
«Очерк истории образованности и литературы татар» (книга) **29**
«Очерки по истории Казанского ханства» (книга) **29**
Промышленная нефть в Шугуровском и Бавлинском районах **16**
Ромашкинское месторождение нефти **16**
«Сююмбике» (журнал) **23**
«Тарджеман» («Переводчик»)(газета) **11**
Татарский государственный театр драмы и комедии им. К. Тинчурина **24**
Троллейбусная линия в Казани **25**
«Чаян» («Скорпион») журнал **6**
«Ядкярнаме» (произведение) **28**

Список сокращений
Кыскартылмалар исемлеге

АЖ – Акционерлык җәмгыяте
ААЖ – Ачык Акционерлык җәмгыяте
АН – Академия наук
АО – Акционерное общество
им. – имени
КПСС – Коммунистическая партия Советского Союза
НПО – научно-производственное объединение
ОАО – Открытое акционерное общество
ПО – Производственное объединение
РТ – Республика Татарстан
РФ – Российская Федерация=Россия Федерациясе
РСФСР – Россия Социалистик Федератив Совет Республикасы = Российская Социалистическая Федеративная Советская Республика
см. – смотри
СССР – Союз Советских Социалистических Республик
ССР – Советская Социалистическая Республика
ТАССР – Татарстан Автономияле Совет Социалистик Республикасы = Татарская Автономная Советская Социалистическая Республика
ТССР – Татарстан Совет Социалистик Республикасы = Татарская Советская Социалистическая Республика
ТР – Татарстан Республикасы
һ.б. – һәм башкалар

Содержание
Эчтәлек

От составителя....3
Төзүчедән....4

ПАМЯТНЫЕ ДАТЫ И СОБЫТИЯ
ИСТӘЛЕКЛЕ ДАТАЛАР ҺӘМ ВАКЫЙГАЛАР....5

Юбилейные даты 2023 года с неустановленным числом и месяцем /
2023 елның көннәре һәм айлары төгәл билгеләнмәгән юбилей даталары....28

Юбилеи Героев Советского Союза – наших земляков в 2023 году
Якташларыбыз – Советлар Союзы Геройларының 2023 елдагы юбилейлары....30

Юбилеи Героев Социалистического Труда – наших земляков в 2023 году.
Якташларыбыз – Социалистик Хезмәт Геройларының 2023 елдагы юбилейлары....33

СПРАВОЧНО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ, БИОГРАФИЧЕСКИЕ СВЕДЕНИЯ
БЕЛЕШМӘ-БИБЛИОГРАФИК, БИОГРАФИК МӘГЪЛҮМАТЛАР

Фатхи Бурнаш / Фәтхи Бурнаш....36

Фёдор Шаляпин....38

Дарджия Аппакова / Дәрҗия Аппакова....41

Ибрагим Нуруллин / Ибраһим Нуруллин....43

Равиль Тумашев / Равил Тумашев....45

Шамиль Мухамедьяров / Шамил Мөхәммәдьяров....48

Лябиба Ихсанова / Ләбибә Ихсанова....50

Файзи Биккинин / Фәйзи Биккинин....53

Мухитдин Корбангалиев / Мөхетдин Курбангалиев....54

Зия Камали / Зыя Камали....57

Шамиль Усманов / Шамил Усманов....59

Справочники о художниках, писателях, композиторах /
Рәссамнар, язучылар, композиторлар турында белешмәлекләр....62

Указатель персоналий / Шәхесләр күрсәткече....63

Указатель названий учреждений, организаций, событий, изданий и произведений
Учреждениеләр, оешмалар, вакыйгалар, басмалар һәм әсәрләр атамалары күрсәткече....66

Список сокращений / Кыскартылмалар исемлеге....66

В Календаре использованы фотографии и иллюстрации
из фондов Национальной библиотеки Республики Татарстан
и открытых источников в сети Интернет.

Календарьда Татарстан Республикасы Милли китапханәсе
фондларыннан һәм Интернет челтәрендәге ачык чыганаклардан
фотолар һәм рәсемнәр файдаланылды.

**ТАТАРСТАН:
КАЛЕНДАРЬ ЗНАМЕНАТЕЛЬНЫХ
И ПАМЯТНЫХ ДАТ. 2023**

На русском и татарском языках

Компьютерный набор Г.Ш.Зимаголова
Компьютерная верстка А.А.Хафизова
Оформление обложки А.А.Хафизова

Подписано в печать 15.12.2023. Формат 60 х 90 1/16.
Тираж 100 экз. Заказ № 473.
Национальная библиотека Республики Татарстан.
Издательство «Милли китап».
420015, г.Казань, ул. Пушкина, 86.

Басарга кул куелды 15.12.2022. Форматы 60 х 90 1/16.
Тиражы 100 данә. Заказ № 473.
Татарстан Республикасы Милли китапханәсе.
«Милли китап» нәшрияты.
420015, Казан шәһәре, Пушкин ур., 86.

Отпечатано в редакционно-издательском отделе
Национальной библиотеки Республики Татарстан.
420015, г. Казань, ул. К. Маркса, 36.

Татарстан Республикасы Милли китапханәсенең
редакция-нәшрият бүлегендә басылды.
420015, Казан шәһәре, К. Маркс ур., 36.